

CONTEMPORANUL

REVISTA ȘTIINȚIFICĂ ȘI LITERARĂ

****

REDACTORI

pentru partea literară

V. G. Morțun

}

pentru partea științifică

I. Nădejde

Rolul tinerimei în mișcarea socială

(urmare)

Un lucru de însemnat înse : cu cât crește omul și se apropie de vrîsta coaptă, o nouă sferă de acțiuni începe pentru dînsul : to-vărășia cu ceilalți oameni. La început cu desăvîrșire egoist, într'un feliu de pornire neîmvinsă de a străluci în fața celorlalți, ambiția se dezvoltă, dar o ambiție personală, individuală, care-l face să jertfească interesului ori-ce idee de morală, simțire care pentru dînsul n'are încă puterea de a se schimbă în fapt. Dar în-cercarea și mai cu samă moștenirea, îl face sau să-l stingă încetul cu încetul, sau se înrădăcineze egoismul, și se pare că toemai pentru că interesul omenesc iese mare, omul lasă la o parte îngrijirea de chestiile metafizice, fapt ce explică grabnica trecere la mo-noteism și de la monoteism la ateism. Încercarea arată doar că mîna lui D-zeu nu s'ar vedea de cât în facerea pămîntului, a soa-relui etc. dar că între oameni nu se amestecă; dar pentru că omul stă între oameni, nu prea are mult de împărțit cu d-zeu. Țerantul chiar face cât poate și lasă pe sama lui d-zeu numai ceea ce nu poate.

Înnainte înse de aceasta ajunge într'o clipă primejdioasă : la intrarea organelor de reproducere în lucrare, atunci indivi-dul ie schimbat cu desăvîrșire. „Tot chipul său de a simți se schimbă, ajunge simțitoriu la întipăririi pentru cari până a-tunci ieră nepăsătoriu : O privire o intonație, un miros, o atingere

învie emoții cari-i sînt cu totul nouă și șiruri de idei conrespunzătoare, fără ca iel să știe de unde vin“.

Adăugim la aceasta două lucruri : o asimilație puternică legată cu o statornicie potrivită a minții. Psihologia modernă admite că ori-ce activitate cerebrală cere mai întăiu o supracitivitate circulatorie corespunzătoare. Celulele conștiente sînt cu atîta mai impresionabile cu cît sînt în acela-și timp mai tinere și mai slujite pri'ntr'o adăpare sanguină mai îmbielșugată și mai hrănitore. În copilărie formarea impresiilor și a dorințelor temeinice ie greoaie, tocmăi din pricina prea marelui îmbielșugării a condițiilor pe cari le-am pomenit, ceea ce pricinuește o nestatornicie a minții : numai în tineretă se găsește întrunite acele două lucruri cari fac tineretă să fie vrîsta patimelor, caracterizate pri'ntr'o adîncime și permanență mare, căci impresiile făcute de lumea încunjurătoare asupra individului conștient sînt atunci așa de colorate în cît nu-i dau răgaz să se coboare în sine însu-și, să scoată și să combine ideile, numai și numai pentru a gustă plăcere liniștită intelectuală.

Aceasta mai aduce ce-vă : vroința ieste destul de slabă în tinerete ; dacă înse înțelegem prin vroință puterea ce are procesul nostru fiziologic de a se preface în fapt, atunci tînărul ieste mult mai potrivit pentru lucru decît omul în vrîstă.

Deosebirea di'ntre unul și altul stă în aceea că ori-ce act ieste mai mult dezbătut la cel în vrîstă ; dar tocmăi din pricina aceasta, cheltuindu-se mai multă putere nervoasă în dezbaterea motivelor, rămîne mai puțină pentru lucrare. Maudsley făcînd deosebirea între oamenii cugetători și între cei de acțiune, spune : „cu cît cine-vă descoase mai mult motivele, cu atîta ie mai puțin potrivit pentru aplicarea lor. Tipul feliului acestuia de oameni ie Hamlet la care meditația a ucis acțiunea“. Letourneau spune : „Omul, la început adevărată mașină animală, ajunge cu timpul mai stăpîn pe sine ; cu alte cuvinte cu cît ajunge mai inteligent, cu atîta prevede mai mult, cu atîta are mai multe motive, pe cari le dezbate, și după rezultanta cărora urmează“. De aici iese limpede că adevărații apostoli ai lucrării sînt tinerii“.

Tinereța ieste mai bine zicînd o vristă de atac ; bărbăția, de apărare : o prea lungă experiență ajungînd a convinge pe om de neputința sa individuală față cu natura și mediul încunjurătoriu, face ca omul înainte de a se hotărî să facă ce-va, să iei o mulțime de îngrijiri pentru apărarea sa în mișcarea ce va face ; pe cînd tînărul, ascultînd de foarte puține mobile și între aceste nefiind mobile cari să-i dezvălească micimea sa, preface îndată în fapt ceea ce simte.

Acest lucru îl găsim în legătură cu altul, anume faptul că tinerii sînt veșnic mai încrezători în sine și mai nesocotiți față cu primejdiile : un tînăr care începe a cumpani atîtea și atîtea îndemnuri, ie un tînăr bolnav, în care activitatea nervoasă ie înceată, care lasă a i se prevedea o bărbăție stearpă de acțiuni și o bătrîneță de momfie. De aici se poate înțelege resfrîngerea primejdioasă ce are asupra tinerilor educația babei de a-zi care veșnic caută să încatuseze zburdălnicia, veselia, bătaia de joc care ieste firească în tineri.

„Respectul, spune Carl Vogt, pe care bătrîneța îl însuflă oricărui om bine crescut din toate timpurile, face ca vrista aceasta să fie luată drept înfățișarea celei mai înalte dezvoltări a inteligenței. Dacă privim ca un maximum despărerea patimilor, nesimțirea cătră impresiile din afară, lipsa de avînt, seceta producțiilor spirituale și opunerea la ori-ce propășire, avem tot dreptul să hărăzim bătrîneței înțelepciunea care i se dă de obicei“.

Ori-ce mișcare de propășire s'a făcut prin zdrobirea piedecilor puse de cei bătrîni ; ori-ce mișcare înse nu începe cu generația care-i simte nevoea și aceasta tocmai, din pricină că generația aceasta ie adultă și dezbate prea mult îndemnurile : trebuie să vie generația nouă, pentru ca nevoile simțite să poată pricinui o mișcare.

Cum că tinereța ieste mai mult o vristă de atac, iese și din aceea că iea nici o dată nu poate întrebunța o diplomație adîncă în apărare și pentru aceasta trebuie un om matur, care să aibă destulă încercare.

Împresionabilitatea tînarului înse, împreună cu adevărul repetat acuma, tilcuește pentru ce din motive neînsemnate tinerii trec cu cea mai mare ușurință di'ntr'o parte în alta. Un tînar, de pildă simpatizînd cu o idee își face o închipuire oarecare despre oamenii cari o profesează. Văzînd înălțimea ideei, își închipue că oamenii aceia sînt cine știe ce îngeri de bunătate, de deșteptăciune, de abnegație etc. ; dacă ajunge în legătură cu dînsii și-i vede că-s oameni ca toți oamenii, trecerea asta rîpede de la o lume la alta, îl lovește atît de tare în cît trece de o dată la ideea dușmană și, de cîte ori îi vei pomeni de idee, îți răspunde : „Da, las la dracul, că-i știu ieu cine-s !”. Talmăcirea faptului are înse nevoie pe lîngă impresionabilitate, mobilitate, și de o bună cîțime de egoism moștenit și întărit prin mediu și de o neputință intelectuală care face ca o idee să nu se poată înrădăcină.

Din toate aceste lucruri se vedește că singurul element potrivit pentru lucrare înaintea iese tînarul.

Facem înse deosebire : nu toți tinerii sînt potriviți pentru lucrare, cu alte cuvinte nu toată tinerimea de ani iese tinerime socială, dar toată tinerimea socială trebuie scoasă din tinerimea de ani, și dacă se mai rătăcește prin iesa vre unul matur, apoi acesta, prin moștenirea unui erier puternic legat cu o experiență sănătoasă, se poate numără între tineri.

Această deosebire am fost nevoit s'o fac pentru că dacă tinerimea iese un factor al evoluției — nu însemnă că iese totdeauna un factor al progresului, căci alătura cu evoluția propășitoare, găsim evoluția de scădere.

De bună samă evoluția omenirei până acuma iese propășitoare, judecata noastră nu ne spune că se dezvoltă acuma sîmburii unei evoluții de scădere—s'ar dezvoltă numai dacă ar remănea pe cîteva veacuri felul de producțiune de acuma — ast-feliu în cît se pare că propășirea omenirei are ce-va fatal în sine. Ieste înse de făcut o despărțire : evoluția poate fi și de scădere pentru un ins, o familie, un neam, un popor, o rasă chiar, care sfîrșindu-și virtutea pierde pentru a lăsa locul altora.

În asemenea nouă stare de lucruri, putem ușor hotări care ar fi starea tinereții.

În cazul di'tăin tinerețea teră veselă, iute, plină de vlagă, puternică, cu inima deschisă, cu idealul înaintea, solidară, veșnic în activitate.

În cazul al doilea, iea va avea într'un grad mai mare factorii bolnavi ai născătorilor și ai mijlocului lui : o slăbăciune intelectuală, conștiința acestei slăbăciuni se dezvălește într'un pesimism amar, trist ; ajung nervoși, iuți, plîng, tremură, ajung a nu-și mai fi de ajuns iei singuri, cad în pesimism, lucrarea încetează ; neputînd întrevedea viitoriul fug în trecut și ridică în înălțimea ceriurilor un om care, mare pe acele vremuri, adus a-zî pe lume ar fi un pitic ; se pare că într'adins căută lucruri cari nu le pot avea, pentru a-și putea dezvinui nelucrarea lor, amortața, nepăsarea, stingerea solidarității, apoi a simțimintelor sociale, sînt cu toate semnele de neputință sufletească a unei clase care numai are acum pricină de a fi. *BCU Cluj / Central University Library Cluj*

Ași putea face o asemănare, care v'ar face să iasă mai bine acest lucru. Ieste un lucru pe care încercarea de toate zilele îl arată ; un tînăr amoretat, cît timp împrejurările i-s priincioase și deci cîtă vreme are vîrtutea sufletească de a zări un ideal, ie plin de vlagă, de veselie și ie cu inima deschisă față cătră toți ; aproape toți cunoscuții îi sînt prieteni și în toți prietenii se încrede : nu-l rabdă inima să nu spuie și pe urmă, ca și cum i-ar părea reu, că a dezvălit o taină atîta de ușor, adauge. „Vezi înse nu mai spune la nimeni ; nu de mine, că mie nu-mi pasă de gura lumii, dar nu vreau să compromit fata“. Dacă înse sortii de izbîndă sînt atîta de departe în cît patima ajunge o povoară pentru dînsul, remîne singur, trist, fără nevoie de prieteni, pizmătareț pe toată lumea, reutacios, invidios chiar și fără nici un ideal.

Cam acela-și lucru se petrece în generațiile unei familii, clase, națiuni, rase stoarse de vîrtutea vieții.

Pentru că o generație tînăra îmfațișază totdeauna în floare și încă într'un grad mai mare calitățile și cusururile strămoșilor și

ale mediului, unele trecute prin moștenire, altele dobândite prin educația înconștientă și conștientă, dezvoltate prin selecțiune.

Acelea-și însușiri sau cusururi rămân în om și după ce ajunge în stare matură și se țin de dînsul până moare, dar iese mare deosebire între tînăr și omul copt: tînărul nu se poate împotrivi îmboldirei date de năzuințe, pe cînd la cel adult experiența și slăbirea energiei nervoase face ca atît însușirile cele bune cît și cele rele să întîmpine mai multe greutăți pînă vor ieși la fața vieții.

Luăm de pildă un cavaleriū. Se știe că pentru a fi bun cavaleriū se cere o mlădiere potrivită a trupului, o cunoștință adîncă a psihologiei bătrînilor, o lipsă destul de mare de caracter pentru a fi curtezanul tuturor ducelor (chiar cît de slute și proaste) și a cucoanelor (ori cît de bătrîne), o pricepere aleasă în fraze de spirit, pentru a avea la fie-care prilej un cuvînt frumos, pentru a scăpa în împrejurări grele pri'ntr'o mișcare neobservată, o purtare foarte cuviincioasă, o băgare de samă nespūsă, un dar oare-care de vorbă pentru a putea ținea sfătuire de un ceas asupra unui fleac care interesează pe cutare sau cutare babă, a ști să dăntuească bine și elegant pentru a putea călăuzi un cotilion cu măestrie, a fi în destul de prost pentru ca să nu ți se urască ascultînd problemele de bucătărie și destul de căzut moralmente pentru a-ți socoti ca o sfîntă datorie de om a te face lucru de artă pentru petrecerea unor femei proaste și lusoase. Și ce credeți că toate acestea se capătă așa ușor? Lăsînd la o parte educația pe care cavalerii și-o fac singuri, cu conștiință, studiind almanahurile cu jocuri de societate, învățînd cuvînte goale din romanuri, se cere o predispunere naturală, o sumă de însușiri moștenite și un mijloc potrivit. Poate nu ie minciună mai nerușinată de cît aceea că astăzi copiii sînt iubiți de o potrivă și crescuți de părinții lor. Într'un cerc de oameni cu năravuri de salon, dacă, pri'ntr'o abatere de la legea moștenirilor, se naște un copil cu apucături mai serioase, mai necioplite, vieța drăgălașă a familiei pentru dînsul n'are farmec și în același timp, iel nu face plăcere celor cari alcătuesc acel mediu: creșterea lui ie neîngrijită, căci mama și tata vor a-și crește copiii, numai

într'un feliu și, cînd o ciocnire se întîmplă, copilul ie răpede emancipat. Mediului îi trebuie tineri anumiți și cu aceștia se îngrijese părinții: acei tineri vor triumfa cari vor întruni într'un grad mai mare însușirile ce le-am numărat, Și ieii, cu focul tinereții lor, vor sluji de gîdelitură moșnegilor și de inglingea ducedelor, crescute tot a nume pentru mediu. Pilda cea mai deslușită o găsim în salonul strălucit, dar stricat, al lui Ludovic al XIV-lea.

Ne coborim ce-vă mai jos, tocmai acolò de unde sug hrană parasitele sociale: mediul țerănesc. Pentru a fi bun muncitoriu, ai nevoie de piele groasă, care să nu simță frigul, de o simțire tocită care să remîie rece la nenorociri, de mușchi uriași pentru a nu te istovi degrabă, de cap destul de prost pentru a nu căută nici un adevăr, de o scădere morală trebuitoare pentru ca să nu simți că iești jucăria unor ticăloși. Copiii cari se vor naște într'un asemenea mediu, vor avea pe lîngă asemănarea la trup cu părinții lor, încă o număr de însușiri și metenne dobîndite de părinții și bunicii lor și trecute lor prin moștenire; pe lîngă aceasta în toată casa lor nu vor vedea de cît nenorociri, de cît lacrimi și durere, o serăcie lucie va alege di'ntre copii pe cei mai groși la piele și va săpă mai adînc nesimțirea, le va cobori mai jos sufletul, tinerii vor merge din ce în ce mai reu, până cînd o clipă nenorocită va deznodă ceea ce cîrmuitorii înnoadă. Înainte înse de aceasta prin jocul puterilor economice solidaritatea trezește muncitorii; nenorocii se înțeleg mai bine de cît ori-cine și poate muncitoriu simte mai bine și mai adînc legile economiei politice pe cari economiștii le întunecă atît de nerușinat. Mișcarea începe, eugetele se frămîntă, dușmăniile se uită, îndrăzneala se înnalță, conștiința de starea lor se face mai limpede și ie vădit lucru că tinerii acuma vor înfațoșă o mai mare îndrăzneală, energie și o solidaritate mai adîncă.

Tocmai atîrnarea de mediul încunjurătoriu face ca singurul element apt pentru lucrare să fie tînărul.

Mulțimea de interese zilnice, greutatea amintirei încătușază; acțiunea la omul în vrîstă, pe cînd mult mai slobod de trecut su-

ie tînărul și mult mai obiectiv caută la societatea din jurul lui.

În scurt iese deci că tinerimea întrupează totdeauna într'un grad mai mare, o repezăciune de pas în practică înclinările bune sau rele moștenite sau dobîndite de la mediul fiziologic și social.

Dacă lucrurile ar merge cum s'au dezvălit pană acuma, ar urmă să fie tineri de atîtea feliuri cîte clase sînt în societate și că între dînșii să nu poată fi o împăciuire.

Cum că sînt atîtea tinerimi, cîte clase sînt, iese văzut ; căci fie-care clasă are tinerimea și bătrîimea ieî ; pe urmă în istoria omenirii sînt clipe cînd între unii și alții nu se poate face nici o împăciuire ; aceasta înse are altă însemnare și a nume aceea că clasele au interese deosebite cari, cînd prăpastia între iele a ajuns prea mare, zbucesc într'o revoluție colosală ; că fie-care are apărătorii săi și tineri și bătrîni. Remîne acum să ne întrebăm : apărătorii unei clase sînt oare numai de cît fiii ieî ? Și dacă nu sînt fiii ieî, ei și ai alteia trecute în partea ieî, sînt aceia tineri sau bătrîni ?

Dacă am presupune că fie-care clasă stă închisă de o parte în cîte o cetate de piatră, atunci am putea să ne închipuim că apărătorii unei clase sînt numai fiii ieî. Aceasta se întîmplă la triburile selbatece, ai cător apărători sînt numai tinerii lor. Dar într'o societate clasele stau față în față, legăturile economice le fac atîrnate una de alta. Cînd bogatul trece în cupea pe lîngă o fabrică, conștiința lui îi amintește că din sudoarea lor izvoarește bogăția lui și cînd seracul muncitorii zărește o nuntă boierească strălucită, știe prea bine că diamantul miresei ie esența lacrimilor și sudoarei lui. Clasele sînt dușmane una cu alta, dar viețuirea indivizilor la un loc face să se nască un soi de deprindere de a se suferi unul pe altul, pe urmă un început de ridicare a individului de asupra intereselor clasei sale. Mai mult încă, dacă unul din membrii unei clase ie aruncat prin jocul puterilor economice în ceealaltă, se potrivește cu timpul după noua sa stare ; la aceasta

se adauge o reutate în potriua clasei mame, cînd iea ie mai jos și o rușine de iea, cînd ie mai sus.

La aceasta vine și se lipește încă un factor : știința.

Dacă astă-zi iea ieste atita de neînsemnată în schimbarea unei stări de lucruri, să nu uităm că în alte vremi a fost și mai neînsemnată ; că iea prin caracterul ieî nepărtenitoriū poate să ajute mult la trecerea tinerilor cultivați în rîndurile aceloră cu cari ie dreptatea. Astă-zi se cheltuiește prea multă putere în lupta omului cu omul, pentru ca să poată filosofia pricinui mișcări și chiar dacă iea se lipește de vre o mișcare remîne tot ca umbra'a-vînd asupra mișcării aceea-și înriurire pe care o are umbra asupra trupului care o pricinuește.

Cu toate acestea omul nu ie o canalie atît de mare acuma cum a fost o dată ; vremurile au mai tocit partea dobitocească di'ntr'însul și traiul în societate a dezvălit în iel acelea-și simțiminte sociale cari nu se găsesc de cît la animalele ce trăesc în întocmiri sociale și fără cari morala n'ar fi. Dacă la leagănul întocmirilor sociale omul ieră lup pentru om, dacă astă-zi chiar temeliea societăței ie o jupoiere lupească a muncitorilor, alătorea cu acești factori bolnavi sînt și inimi mai curate și cugete mai senine, în cari simțimintele altruiste nu s'au lovit de zidiul poștei pentru cîștig.

Evoluția socială ducînd la această atîrnare uriașă a omului de om, nu sîntem departe de vremea cînd această atîrnare va pătrunde în conștiința omeniei și va fi izvorul unor simțiminte nouă, cunoscute în trecut poate numai unor minți prea înnalte și mărețe pentru vremurile lor.

Patinile sociale le pot simți numai tinerii și nici de loc bătrînii, cari-s tocmăi antisociați ; patimile sociale cer o dezvoltare intelectuală și bătrînul, dacă s'a îndeletnicit cu științe sau alte lucruri cari cer spirit superior, se ține numai de ideile sale ; nu mai ieste în stare a pune numărul la înnaintarea lor ; nu pricepe nici o propășire și se plînge de căderea lumei ; nu se încrede în nici o noutate și nu vrea să o primească ; dacă o primește, nu pricepe

căile cele nouă, ce are să deschidă, din potrivă socoate că faptele nouă nu deschid orizonturi nouă.

Pentru ca o patimă socială să nască și să crească într'un crier omenesc, se cere ca partea afectivă a ființei să fie tare dezvoltată și aceasta n'o putem găsi de cât la tînăr.

Apoi a te schimbă di'ntr'o clasă în alta nu ie un lucru ușor pentru acel, la care au prins rădăcini obiceiurile clasei din care face parte; și — chiar dacă se va schimbă —, pentru ca să lucreze, va trebui un timp îndestulătoriu ca să prindă rădăcini alte obiceiuri; dar până atunci puterea de a lucra se mistue; totu-și acest ins pregătește o generație care va face mai mult de cât dînsul.

Dacă lîngă aceasta punem cultura — și acuma vorbese de tinerimea cultă — atunci vom spune că ideile sociale mai înnalte nu pot fi cuprinse de cât de tineri culți, întocmai după cum omenirea pentru a ajunge să dea elemente pentru acest sentiment a avut nevoie de multă încercare.

Întăiu a fost sentimentul patriotic în înțelesul cel mai brut, confundîndu-se cu nevoia de traiu. Mai tîrziu, cu cât societatea se plămădește și se încurcă o dată cu înaintarea omului, cu atîta în crierul lui se urzește un ideal patriotic mai înnalt care se lasă prin moștenire și se întemeiază prin educație. Împreună viețuirea face pe cetățean să puie mai mare preț pe hotărîrea tovarășilor săi de stăpînire; se naște o dorință de mărire, care poate ajunge adevărată patimă în stare de a însuflă fapte vitejești. Dar între patriotismul nobil și între aplecarea sălbatcului ie o strinsă înrudire; nu ie altă ce-vă de cât dragostea de proprietate idealizată. Astăzi, cînd legăturile economice fac să atîrne om de om, cînd omenirea ajunge un organism cu interese solidare, nu putem fi de loc bănuți de utopiști cînd susținem că patriotismul strimt care îngăduie și cere atîtea crime va fi luat drept o rușine pentru omenire și atunci idealul cu călcăile pe trecut și cu capul spre viitoriu va fi hrănit cu dragostea de omenire, bunica tuturor, veșnic veche și tînără mereu, a căreia izvor se

pierde în noaptea vremurilor, care ne încunjoară din toate părțile și în cari ne pierdem cu desăvârșire.

Cea mai înaltă patimă morală ie dragostea pentru binele omenirei.

De mult a spus Montesquieu :

„Dacă ași ști ce-va folositoriu mie, dar vătămătoriu familiei mele, l'ași alungă din minte.

„Dacă ași ști ce-vă folositoriu familiei mele, dar dăunătoriu patriei a-și căută s'o uit.

„Dacă a-și ști ce-vă folositoriu patriei mele, dar stricătoriu Europei și neamului omenesc a-și privi-o ca o nelegiuire“.

Greutatea rămîne acuma de văzut cari lucruri pot fi stricătoare neamului omenesc și cari pot aduce fericirea lui. Și răspunsul a fost foarte schimbătoriu cu timpurile și cu oamenii, nu numai că lucrurile, s'au schimbat dar și chipul cum trebuie să găsim acele lucruri.

Religiile, pe lângă partea lor filosofică, au și partea morală în care se așază pe lumea cealaltă fericirea desăvârșită plănuită înse după chipul cum înțelege fericirea omenirei domnul reformatoriu. Hristos în nelucrare, în extaz, în omorirea tuturor simțimintelor omenestii; Mahomet, în mulțămirea tuturor nevoilor trupesții. Hristos vedea în om numai sufletul, Mahomet numai trupul, nu-i vorbă că Maudsley explică lucrarea lui Mahomet prin mania epileptică. Aceasta ieste faza metafizică.

Lumea cealaltă înse ieste lăsată în părăsire și pentru că omul stă pe pământ a venit întrebarea cum să fie aici fericirea; săritura de la ceriū la pământ ieste cam mare, dar trebuia să se facă. Proudhon așază fericirea pe pământ, vroidnd să scape pe cel slab de exploatarea celui tare prin bogăție; Saint-Simon, îl urmează; dar amîndoi dau cîte un plan deosebit fericirei, pentru că fie-care o vedea în cîte un feliu. Aceasta ieste faza utopică.

Mișcarea de până acuma a omenirei se însușește mișcării mediului care, fiind de două feliiuri, natural și artificial, lucrează în două chipuri. Mediul natural stînd pe loc, cel puțin schimbîndu-se

pe nesimțite, nu-l studiem; cel social prefăcîndu-se, cu dînsul se schimbă libertatea omului față cu natura și atîrnarea omului de om. Fericirea individuală, ca și cea socială, alcătuiindu-se din libera și egala exercitare a tuturor organelor, acolo va fi fericirea unde societatea punînd pe toți inși în condiții egale va avea o stăpînire mai mare asupra naturei. Noi nu putem hotări di'nainte planul acelei stări de lucruri; societatea singură îl va hotări. Aceasta ieste faza științifică, bazată pe evoluție, care înțelegînd în modul cel mai înalt fericirea omnirei, lasă tot iei dreptul de a și-o hotări.

Acuma remîne întrebarea: poate această idee despre omenire și despre fericirea iei întră de o dată în capul unui adult sau bătrîn, sau numai un tînăr o poate întrupa și apoi păstră în vremea vrîstei coapte?

Această idee îmbrățișază omenirea în totalitatea iei, lăsînd la o parte toate deosebirile di'ntre inși. Pentru a o putea prinde trebuie ca deosebirile acestea să aibă o rădăcină cît mai slabă în crier; dar aceasta nu se întîmplă la adulți nici la bătrâni: iei cunosc lumea prin încercarea lor proprie, încep a confundă întreaga omenirea în numărul neînsemnat de oameni pe cari i-a cunoscut; adultul de a-zi are morala sa a parte: legăturile cu deosebiți inși îi înlanțue pe deoparte lucrarea socială, iear pe de alta prin apăsarea amintirilor de lucrări subiective fac de simpatiile sale le dă acelora cari în trecut i-au făcut bine. Ieată de ce tot dea-una batjocoresc în dușmani acelea-și metehne asupra cărora trec cu vederea la prieteni; dar și dușmanii și prietenii sînt judecați cu totul alt-feliu de cît neinteresat.

Tînărul di'mpotrivă nu cunoaște omenirea de cît foarte puțin prin încercarea sa proprie, sfaturile date de cei din jurul său nu prea au putere pără cînd iel singur nu le cearcă adevărul: iei sînt încă neînsuflețiți de interesele clasei lor și deci, puși în niște condiții date, pot foarte bine să capete despre legăturile di'ntre oameni idei cu totul deosebite de cît ale părinților lor. Aceasta til-čujește cum se face că unii din popor, cînd se ridică sus, ajung

burgheji foarte conștiincioși ; dar cei cari nu ajung, se vad osîndiți la o nelucrare pentru că noul traiu le pune hotărîte datorii și mijloace.

Îei bine, în această circulație de la o clasă la alta și în privința poziției și în privința chipului de a înțelege omenirea, ori-ce s'ar zice de către pesimiști pentru a dezvinui nesimțirea și nemișcarea lor, tinerii sînt singuri în stare să dea elemente active pentru că îei sînt cei neatîrnați și de trecutul clasei lor și de prezent : de trecut prin lipsa de amintiri personale, de prezent prin ușurința traiului unui om singur.

Am căutat să scot mai bine la lumină această parte a tinerimei pentru că numai îea ne poate da cheea unor întîmplări cari nu s'au văzut de cît foarte rar.

Adesea în mișcările sociale chipul cum se înțelege omenirea, de știință și de bunul simț, nu se potrivește cu chipul cum înțelege omenirea cutare sau cutare clasă.

Se întîmplă aceasta tot deauna, dar îeară-și tot deauna vedem cum tinerii calcă în picioare interesele clasei din care fac parte, duși fiind de un simțiment mai înalt.

Nu-i vorbă atunei un zbucium inconștient se petrece în capul fie-cărui tînăr și după mulțimea motivelor veți vedea pe cavaleri urmîndu-și vieața lor de salon ; pe funcționariu scriind cu lacrimile în ochi hotărîrea de ucidere a resculatului ; pe procuror adulmecînd cu furie argumente pentru osîndirea care l'ar pune bine cu stăpînirea ; pe general, chibzuind cu burta plină și cu țigara în gură mijlocul cum să înfrîngă mulțimea hămesită de foame.

Alătura cu aceștia găsim și caractere nobile cari duse de șuvoiul mișcării se pun pe lucru, convinse fiind-că fericirea omenirei stă mai pe sus de cît a individului.

Și dacă am cercetă trecutul țerei noastre, am găsi o pildă cu înțeles pentru noi.

Îe vorba de anul 1848, prin care noi înțrăm în cursul civilizației, trecînd de la starea de iobagie la cea liberă de a-zî.

Această mișcare ieste dovada cea mai pipăită pentru următorul adevăr : *tinerimea cultă nu face în societate o clasă a parte, decî de sine nu poate pricinui o mișcare în interesele ței ; lipită înse la una din clasele aflătoare în societate, ța poate ajunge adevărată putere prin aceea că ța singură are adevăratele arme pe cari știința le dă în mîna omenirei.*

Tot de aici vom trage argumentul cel mai tare, pentru a dovedi că tinerimea singură poate trece peste interesele clasei sale, pentru a se face apostolul unei idei mai înnalte.

Ce însamnă anul 1848 ?

Căderea privilegiilor și monopolurilor boerești, dezrobirea țeranilor și împrăștierea lor, introducerea unor așezăminte liberale : ca guvernul reprezentativ, constituție etc. cu alte cuvinte 48 al nostru ieste al Franțujilor 1789.

Cari sînt pricinele ce au adus revoluția din 1789 și cari sînt cele cari au adus'o pe cea din 1848.

In apus, cum am zis, revoluția ieră o resfrîngere în afară, prin multe zbuciumări, a unei mișcări sociale care se făptuise încetul cu încetul în poporul francez. Impărțirea muncii, industria mare, comerț întins, toate acestea făcuseră pe burghezie în destul de puternică pentru a sfărma monarhia de până atunci și puterea claselor de sus. Pentru pregătirea acestor lucruri a avut nevoie Franția de veacuri întregi și numai atunci cînd apăsarea de jos în sus a ajuns prea tare, cei de jos au rupt haina care-i înnađușă : întocmai cum puilul după ce ajunge destul de tare pentru a învinge împotrivirea coajei oului, o sparge și iese la lumină.

Noi înnainte de 1848 n'aveam nemic din pricinile de revoluție și în privința stărei noastre stăteam cam ca Franția prin veacul al XII-lea.

Impărțirea muncii nu ieră de loc și țeranul singur își făcea cele de nevoie ; schimb foarte puțin prin urmare. Boierii ședeau la țară și ierau cu desăvîrșire rezlețiți unul de altul, din pricina vieței lor patriarhale ; legăturile di'ntre boierii și iobag ierau de soiul celor di'ntre castelan și serv în veacul de mijloc ; familia

ieră patriarhală, adevărat întemeiată pe stăpînirea tatălui familiei. În sfîrșit micimea comerțului și a industriei făcuse ca nici clasă de mijloc să nu fie. Cum deci de s'a făcut revoluția ?

O mîna de tineri luminați în apusul Europei, energici, întorși în țară plini de ideile de libertate, egalitate, frăție au rădicat steagul unei mișcări sociale care a zdruncinat tot chipul de traiu de până atunci.

Aici ni se arată influența unui mediu social asupra unei țeri ; după cum mediul încunjurătoriu împreună cu elementele moștenite hotărăște mersul individului, tot așa mediul european împreună cu așezemintele deja existente hotărî mersul societății romînești din anul 1848.

Ieste o deosebire de căpetenie și anume elementele fiziologice și psihologice moștenite rămîn aceleași în toată viața și sînt în afară de ori ce control din partea conștiinței ; educațiunea nu poate schimba de cît foarte puțin, aceasta ne-o spune observația.

În societate elementele moștenite adevărat, așezămintele di'ntr'o epocă sînt supuse controlului cu conștiința nu a generației care le lasă de moștenire ci a generației care le primește ; deosebirea stă deci în aceea că societatea se îmbroștează veșnic cu elemente nouă cari pot schimba terenul social moștenit.

De la gradul de pricepere al tinerimei, de înțelegerea evoluției sociale se hotărăște până la ce punct trebuiesc zdrobite sau schimbate așezămintele existente.

Ce-a făcut tinerimea de la 1848 ?

Călcînd interesele clasei din care făcea parte a ridicat steagul unei idei mai înalte în numele Europei ; tinerimea a fost reprezentantul unei Europe înaintate într'o țară înapoiată. Găsind că societatea merge încet, greoiu, reu, tinerimea a luat rolul mediului asupra individului ; a grăbit trecerea de la o fază la alta. Întocmai după cum mediul familiei, al societății ușurează copilului trecerea de la starea de copilărie a gîndirei la starea de maturitate ; tinerimea luînd rolul unui crescătoriu a micșurat epoca de trecere de la veacul al XII la al XIX. Aici se arată minunata

organizație și stringere a legăturilor internaționale care ie în stare să scutească o națiune de o încercare grea de câte-va secole.

Și cu toate acestea introducerea unor forme nouă, n'are înțeles cîtă vreme rezultanta forțelor unei epoce nu merge în aceeași parte cu formele.

Am aretat mai înainte că organizația unei epoce iese rezultanta forțelor economice ce pun în joc clasele opuse. Prin urmare introducînd la noi legiuirea care ie în apus nu însemnă că facem ca organizația noastră să fie ca în apus.

Organizația politică are ca rațiune în apus organizarea capitalistă cu toate ale ei; la noi organizația n'are altă rațiune de cît influența mediului.

Colectivizarea producției, fabricele, comerțul deci capitalismul trebuia să se dezvolte după introducerea formelor liberale: această ieră ideea tinerimei de la 1848.

Tinerimea de la 1848 a făcut înse întocmai ca omul care duce un selbatic în Paris, îl îmbracă în haine nouă și crede că sînt de ajuns hainele pentru ca iel să fie parizian.

Nesțiința tinerimei de la 1848 asupra noului curent de idei a adus această încurcătură: trebuiau schimbate pe lîngă forme și fondul, trebuia întrebuițată o muncă mai energică pentru încarnarea în societate a unui nou traiu și atunci în locul societății de atunci n'ar ieși înaintea ochilor noștri societatea apusană cu toate mizeriile ei.

Dacă recunoaștem tinerimei de la 48 meritul că a fost cea di'ntăiu care a provocat o mișcare cu conștiință, nu putem să-i recunoaștem o pricepere adîncă a lucrurilor cari pricinuesc mișcările.

Tinerimea de atunci trebuia să plăzmuiească din așezămintele existente temelii pentru noua stare de lucruri; pentru aceasta înse ar fi trebuit să aducă nu principiile și credințele de la 1789 ci cele de la 1848.

În 1848 în apus se aretase la lumină ticăloșiele stărei de lucruri introduse de capitalism și alătura cu dînsele ieșise adevărul că societatea din apus iese întemeiată tot pe robie și exploatare.

Dacă tinerețea de atunci avea cunoștințele acestea, acum poate eram aiurea; dar ea a intrunit necunoștința alcătuirii societății române și a legilor economice, amîndouă caracteristice sa-loanelor în cari și-a făcut creșterea.

Aceasta ne tâlcuește cum entuziasmul tinereții de atunci s'a schimbat atît de iute într'un pesimism grozav.

Ieste văzut lucru că temeliile materiale ale liberalismului se încheagă acum, dar tot prin înriurirea unui mediu care are reprezentanți strașnici la noi în țară; cu toate acestea avîntul marelui de odinioară s'a stins, și o amară deznădăjduire a cuprins toate inimele.

„Cînd reîntorcîndu-ne cu gîndul în copilăria noastră, facem să reînvie trecutul,—zice dl. Th. Roseti, în „Convorbiri literare“—un feliu de mîhnire ne cuprinde și în locul sentimentului de mulțămire liniștită care e răsplata ori cărei activități roditoare, ne cuprinde spre apusul vieții ca o jale, ca un sentiment că nu toate le-am schimbat în bine, că nu în toate transmitem intact și spirit generațiunei care ne urmează patrimoniul ce l'am primit de la generația trecută.

„Acest sentiment nu e datorit, cum s'ar putea crede vrîstei mai înaintate la care am ajuns și care ne-ar face să vedem lucrurile mai negre de cît cum sînt: el ieste împărtășit și de generațiunea ce ne urmează, căreia îl trecem ca o moștenire puțin plăcută și poate chiar primejdioasă. Trebuie ca între starea trecută și cea de azi să existe deosebiri cari să nu fie toate în favoarea prezentului; trebuie ca drumul pe care am apucat să fi fost de multe ori greșit, pentru ca rezultatul final al atîtor sfortări individuale să fie deziluziunea generală care ne cuprinde.

„Lucrul care însuflă această deznădăjduire ar fi nepotrivirea a-dîncă a formelor nouă în cari am îmbracat viața noastră cu realitatea lucrurilor, disproporțiua între scopuri și mijloace între năzuinți și puteri și aceasta din pricina că vrînd a ne asemăna cu apusul am izbutit numai a înjgheba caricatura unei civilizații“.

Intre rînduri înse putem ceti că năzuințele autorului se în-

trupează în starea din apus cu toate ticăloșiile ei și că, dacă plînge pentru ce-vă, plînge că n'a putut mai iute aduce și temeliile societății din apus.

Dar oare numai aceasta să fie pricina pesimismului? Conștiința de reu ajunge oare pentru a tilcui deznădăjduirea? Oare tinerețea de la 1848 n'avea conștiința de reu și nu ieră prea optimistă încă?

Ar trebui atunci ca apusul Europei să fie de tot optimist, dar vedem că un pesimism adînc a cuprins Europa apusană, până la atîta în cît acest veac ie numit al pesimismului. Întrebarea ce ne punem ieste de căpetenie și pentru că trebuie să ne îngrijim de amărăciunea ce cuprinde lumea cugetătoare și simțitoare din societatea civilizată.

Care sa fie pricina acestei stări?

Max Nordau spune că pesimismul a ajuns îngrozitoriu și pricina lui ieste o contradicție nespūsă între modul cum știința înțelege lumea și cum societatea ne silește să ne purtăm: Fapta noastră se ciocnește cu conștiința.

„Fie-care faptă a noastră se ciocnește cu convingerile și le dezmente; o prăpastie, ce nu se poate trece, stă între înțelegerea noastră, între ceea ce știm noi că ieste adevărul și între așezămintele tradiționale sub cari sîntem nevoiți să trăim... Noi înțelegem lumea într'un chip științific... dar toată viața noastră ie așezată pe obiceiuri păstrate din alte vremuri și cari nu mai respund de loc la ideile noastre de acuma... Noi veșnic jucăm o comedie neînteruptă: fie-care din noi pare șiie însu-și un clown care face să ridă toată lumea, dar pe care caraghiozlicurile sale îl dezgustă și-l lasă adînc întristat“.

Dar oare cîți oameni sînt cari au asemenea cunoștința științifică și cîți cugetă la schimbarea omenirei?

Pentru a găsi pricina acestei boli, vom căută dacă în istorie nu întîlnim încă asemenea vrîste de pesimism și cercetarea cea mai din fugă ne arată încă trei vrîste: pesimismul de la căderea imperiului roman, acel din vrîsta mijlocie și cel di'naintea revoluției franceze.

Pretutindenea vedem că pesimismul învaluaie o clasă ; de pildă învaintea revoluției franceze, burghezia numai pesimistă nu ieră pe cînd monarhia, întrupată în Ludovic al XVI-lea, zicea : „După moartea mea, vie potopul“ ; barbarii cari pun capăt împărăției romane numai pesimiști nu ierău ; monarhismul, care sapă feodalsmul șubred din veacul de mijloc, ieră destul de optimist.

Se arată deci minței adevărul că pesimismul unei vrîste ie pesimismul clasei domnitoare care începe a-și pierde vloga și care deci începe a-și simți neputința.

Cînd împrejurările slăbesc pe om, conștiința acestei slăbiri ie pesimismul : bătrînii sînt pesimiști, societățile pesimiste sînt bătrîne și au nevoie de elemente nouă pentru ca să poată dăinui pe pămînt.

(Lipsa de ideal care o găsim în societatea de acuma pesimismul care îmbibează poezia și toată arta noastră cîta o avem, ie datorită unei neputinți morale a clasei domnitoare.

Această neputință intelectuală înse are pricinele ie mai adînci în alcătuirea economică a societății capitaliste-burgheze întemeiată pe concurență și robie. }

Fără a avea cine știe ce înalță pricepere despre lume, capitalistul, care mînîncă întocmai ca o fleară din munca lucrătoriu-lui și care în acela-și timp se sfășie cu alți capitaliști, tremură în fie-care clipă ca nu cum-va averea lui să se spulbere într'o criză ; fără a dori așa de strașnic fericirea omenirei fie-care muncitoriu simte că după cum stăm nu stăm bine. Starea de ticălo-șie economică nu poate da de cît pilde cari să întristeze pe omul cugetătoriu și simțitoriu. Facem acuma o despărțire ; capitalistul ajunge și trebuie să ajungă pesimist, cum ajunsese și monarhistul di'naintea revoluției franceze ; muncitoriu se îndîrjește, prinde la putere și ajunge să fie foarte energie.

Literatura capitalistului va fi pesimistă și va spune că în zădar gîndim noi la fericirea lumii, că planurile de viitoriu nu ne folosesc nemică pentru că încurînd avem să murim ; literatura muncitoriuului va fi o literatură de atac, tare, plină de energie și opti-

mistă, zicînd celeialalte : „tu, de geaba mînînci, căci în curînd ai să mori și — dacă nu urmezi judecata cu nefolosința planurilor de viitoriu, aceasta vine din pricină că stomahul îți cere pine, pe cînd mintea nu-ți cere adevăr“.

Ieste neadevărat pînă la un punct că vrîsta noastră ie vrîsta pesimismului ; zicem : „clasa domnitoare a ajuns în stare de bătrîneță și ie pesimistă ; alta se naște și aceasta ie tînără, plină de vîrtute și optimistă“.

* * *

Dacă apropiem acum caracterul tinerimei cu al nouăi clase care intră în luptă, ușor putem încheia ce cale trebuie să apuce tinerimea cultă.

Am spus că ieă, prin firea lucrurilor, face parte din clasa domnitoare ; se pare deci că trebuia să înfățișeze interesele acestei clase ; am zis înse că tînărul ieste foarte puțin legat de clasa din care face parte, că poate să îmbrățișeze o idee nouă, că numai iel trecînd di'nt'r'o clasă în alta poate mai tîrziu, lucră energie.

Am zis că tinerimea ieste de două feliuri : propășitoare și nepropășitoare, după cum se alipește cătră clasa, cu viitoriu sau cătră alta ; că întăiea ie optimistă, iear a doua pesimistă, conservătoare și tot atita de neînțeleasă cum ar fi unul care, mîncînd un măr, ar începe a se bocî după floarea din care s'a produs.

Iese de aici că tinerimea cultă, avînd cunoștință de rolul său în societate, să se puie pe cercetat temeliile societăței cu nepărtinirea unui om nelegat prin interesele de clasă, nici de trecut și că ie datorie de conștiință să se lipească la clasa pe care evoluția socială o arată ca factor al propășirei. ¹⁾

P. A. TEODORU.

¹⁾ Conferință rostită la congresul studenților din Birlad în ziua de 8 Septembrie 1886.

MOLOH ¹⁾

Barbarii n'aveau nevoie de șanțuri în partea Africei; ieră a lor. Dar pentru a se apropiea mai ușor de ziduri, dădură jos întăritură de pe lângă șanț. Apoi Matho își împărți armata în mai multe jumătăți de cerc mari, ca să împrejure mai bine Cartagina. Pe mercenarii greu înarmați îi puse în rîndul di'nntăiu, după dinșii stăteau prăștiașii și călării; apoi hăt în urmă, buclucurile, carele, caii; iear înaintea acestei mulțimi, la trei sute de pași de la turnuri, se înălțau mașinele.

Deși în cursul veacurilor și-au schimbat adesea numele, puteau fi împărțite în două: unele lucrau ca prăștii, altele ca arce.

Cele di'nntăiu, catapultele, ierau alcătuite di'ntr'un privaz pătrat, cu doi stîlpi verticali și cu o grindă orizontală. La partea-i di'nainte un sul, cu două goane, ținea o oiște groasă care avea la capăt o lingură în care puneau greutatea ce trebuiau aruncate; celălalt capăt ieră ținut într'o împletitură de frînghii sucite, și cînd dădeau drumul funiilor, oiștea se ridică și se oprea de grinda cea orizontală, care oprind'o o făcea să arunce greutatea pusă în lingură mai cu multă putere.

Cele de al doilea ierau mai încurcate la măistriile lor: pe un stîlpușor, ieră prinsă o grindă drept cu mijlocul, tocma acolo se sfîrșea un feliu de canal; la capetele grinzii ierau două căpătaieșe cari cuprindeau o împleticitură de păr; două grinduțe se prindeau acolo și țineau capetele unei frînghii pe care o trăgeau până la partea de jos a răgliturei, pe o tăbliță de bronz. Tăblița se putea slobozi pri'ntr'o coardă, și lunecînd răpede în niște răglituri făcute de a lungul canalului aruncă săgeți.

Catapultelor le mai ziceau măgari selbateci, fiind că aruncau

¹⁾ Cap. VIII din *Salamînă* vestita scriere a lui *Gustave Flaubert*. Paris 1883 pag. 258—259. În acest roman istoric te vorbă de lupta între Cartagineji și mercenari.

pietre ca și aceștia cu picioarele; balistelor le scosese ră porecla de scorpîi, din pricina unui cîrlig ce se află pe tăblița de bronz, care, cînd îl plecau dînd cu pumnul într'însul, slobozea coarda mașinei.

Trebuea adînci socotele pentru a le face bine; lemnul cîtă să fie ales din feliturile cele mai tari, toate încheeturile erau de bronz; le încordau cu pîrghii și cu alte felituri de mașini; stîlpi tari schimbau bătea lor, le mișcau cu suluri, și pe cele mai mari le aduceau desfăcute și le înciocălau în fața dușmanului...

Spendius așază cele trei catapulte mari în potriva celor trei colțuri de căpetenie ale zidiului; în fața fie-cărei porți puse cîte un berbece, și în potriva turnurilor cîte o balistă, și corobalistlele îmblau pe la spatele mașinelor. Dar trebuea să le apere în contra focului ce aruncau cei împresurați și să astupe mai întăiu șanțul ce-i despărțea de zidiurile cetății.

Apropieră împletituri din snopi de papură verde și bolți de stejar, asemenea unor paveze mari luncîndu-se pe trei roate; colibi acoperite cu piei crude împlute cu vareh, adăposteau pe muncitori; catapulte și balistele le apărau prin perdele din frînghii muiate în oțet ca să nu se aprindă ușor. Femeile și copiii aduceau prund de pe malul mării, și cărau pămînt cu mînele de' l dădeau soldaților.

Cartaginezii se pregăteau și iei. Hamilcar îi liniștise ușor spunînd că în cisterne iese apă pe o sută douăzeci și trei de zile. Asemenea vorbă, aflarea lui între dînșii și mai ales aducerea înna-poî a zaimphului, le dădea curaj. Cartagina prinse la putere; cei cari nu erau Hananei se molipsiră de aprinderea celorlalți.

Înnarmară pe robi, goliră arsenalele; cetățenii avură fie-și care îndatorirea lor. Două-spre-zece sute di'ntre fugari trăeau. Sufetul îi făcu pe toți căpitani; pe teslari, pe lucrători de arme, pe fierari și pe făurari îi puseră la mașini. Cartaginezii tot mai aveau cîte-vă împotriva învoielei cu Romanii. Le dreseră. Se prieceau la asemenea lucru.

Cele două părți, cea de la mieză-noapte și cea de la resărit

aparate de mare și de golf, ierau neamenințate. Pe zidiuri în fața barbarilor, urcară trunchiuri de copaci, pietre de moară, vase cu pucioasă, căzi pline cu untdelemn și făcură cuptioare. Grămădiră bolovani pe partea de deasupra a turnurilor, iear casele lipite de zidiu, le împlură cu năsip pentru a-i dà mai multă putere și a-l mai îngroșă.

Barbarii se întărtau la vederea acestor pregătiri. Vroeau să se lupte fără întârziere. Greutățile ce puseră de o cam dată în capatul fură așa de nepotrivit de grele în cât rumpseră proțapurile; atacul fu întârziat,

În sfârșit în ziua a trei-spre-zecea a lunii lui Șabor — la răsăritul soarelui, — se auzi în poarta lui Khamon o izbitoră strașnică.

Septe-zeci și cinci de soldați trăgeau de frînghiile așezate la capătul unei grinzi urieșe, spînzurată orizontal prin lanțuge prinse de sus, și la capătul întors spre poartă avea făcut din bronz un cap foarte mare de berbec. O învaliseră în piei de bou; brațari de fier o încunjurau; ieră groasă de trei ori cât un om, și lungă de o sută două-zeci de coți; împinsă de mulțime de brațe goale, înaintă și se dădea înapoi regulat.

Alți berbeci începură a bate în celelalte porți. În roțile deșerte ale dobelor, vedeai oameni suindu-se de pe fișcel pe fișcel. Scriptii scîrțîiră, perdelele de funii se plecară, și nouri de pietre și de săgeți se izbiră de o dată; toți praștarii împrăștiați alergau. Unii se apropieau de zidiu, ascunzînd sub paveze oale cu reșină; apoi le aruncau din resputeri. Această grindină de bolovani, de săgeți și de foc trecea peste întăile rînduri și cădea dincolo de zidiuri. Dar, pe acestea se înălțară mașini pentru pus catarguri la corăbii; și di'ntr'însele se coborîră clește urieșe cari se sfîrșeau prin două jumătăți de cerc dintate înlauntru. Acestea apucară de berbeci. Soldații, acățîndu-se de grindă, trăgeau îndăret. Cartaginejii se năcăjeau să o suie în sus; și lupta ținu până sara.

Cînd mercenarii, a doua-zi, începură ieră lupta, pe zidiuri

ierau pretutinderea legături de bumbac, pînze, perini; deschizeturile le astupaseră cu rogojini; și, pe întărituri, între mașinele cu clește, se zăreau în șir furci și coase puse în cozi. Îndată, începî impotrivire înfuriată.

Trunchiuri de copaci, ținute cu odgoane, cădeau și se urcau bătînd în berbeci; cîrlige aruncate de baliste se prindeau în copeșișele colibelor și le rumpeau; și, de deasupra turnurilor, curgeau puhoae de prund și de bolovani.

În sfîrșit berbecii sparseră poarta lui Khamon și poarta lui Tagast. Dar Cartaginezii grămădiseră atîtea materiale în dosul porților în cît nu se putură deschide. Remaseră în picioare.

Atunci împinseră împotriva zidurilor niște sfredelitoare, cari prinzînd loc între bolovani, îi desprindeau. Mașinele le purtara mai bine, pe slujbașii lor îi împărțira în mai multe cete cari se rîndueau; de demineața pînă'n sară mașinele lucrau, fără răgaz, regulat ca niște stativ.

Spendius nu obosea îndreptînd mersul lor. Iei singur încordă frînghiile de pâr ale balistelor. Pentru ca să fie încordarea deopotrivă la dreapta ca la stînga, stringeau funiile pînă ce lovindu-le dădeau același sunet. Spendius se suea sus. Cu vîrfurile degetelor de la picioare, le lovea încetîșor,— și plecă urechea ca un cîntăret, cînd își acordă lira. Apoi, cînd proțapul catapulței se răpezea în sus, cînd stîlpul balistei tremură de zguduitura corzei și pietrele șuerau înaintea ori săgețile curgeau puhoi, se plecă cu tot trupul și-și răpezea minele parcă ar fi vrut să le urmeze.

Soldații, minunîndu-se de ghibăcia lui, îi îndeplineau poruncile. În veselia muncii, făceau glume din numele mașinelor. Astfel, cleștelor pentru apucat berbeci le ziceau *lupî*, galeriile acoperite le porecliseră *butuci de vie*; ziceau că iei își mieî, că merg la cules poamă; și înarmîndu-i, ziceau măgarilor selbateci: „Haide, zvîrle bine din copite!” și scorpiilor, „pătrunde-i la inimă!” Cu aceste glume neschimbate își țineau curajul.

Totuși mașinele nu răsipeau zidiul. Ieră făcut din două ziduri și locul între dîsele ieră împlut cu pămînt. Năruceau partea

de sus, dar cei din cetate, o dregeau. Matho poronci să facă turnuri de lemn nalte cît și cele de peatră ale Cartaginei. Aruncară în șanț, iearbă, pari, bolovani, care cu roți cu tot ca să-l umplă mai curînd ; înaintea de a fi izbutit, mulțimea cea nenumărată de barbari se mișcă în cîmpie, și se lovi de zidiu, ca o mare ieșită peste țermuri,

Apropiară scări de funii, scări drepte și sambucuri, adecă două catarguri de la cari se scoboreau un șir de trestii de marea cari țineau un pod îmlătoriu. Scările formau mulțime de linii drepte sprijinite pe zidiu și mercenarii, în șir, se sueau cu armele gata. Nu se vedea nici un Cartaginez ; ajunseseră la două treimi din înălțimea zidiului. Deschiderile de sus vărsară, ca niște guri de de balaur, foc și fum : năsipul se respîdea, pătrundeă prin încheeturile platoșelor ; păcura aprindeă straele ; plumbul topit sareă pe căști, făcînd borte în carne ; o ploaie de scînteii stropeă în obraze, — și gropetele ochilor goale parcă plîngeau lacrimi mari ca migdalele. Unor bărbați galbeni de unțdelemn, de ardeă părul. Alergau nebuni, aprindeau pe alții. Îi înnăbușau aruncîndu-le de departe în cap mântăli muiete în sînge. Unii fără de rană stăteau nemișcați, mai țapeni de cît niște pari, cu gura căscată și cu mînele întinse.

Asaltul ținu mai multe zile,— mercenarii gîndeau că vor dovedi prin prisos de putere și de îndrăzneală.

Une-ori un om suit pe spatele altuia împlintă o țepușă între pietre ; apoi suindu-se pe aceasta, alta și alta ; și apărați de marginea crenelelor mai înnalte de cît zidiul, încet încet se urcau așa ; dar totdeauna de la o înălțime hotărită, cădeau. Șanțul ieră plin de leșuri ; sub pașii celor vii, se îndeseau rîniți la un loc cu morții. În mațele celor spintecați, în creerii împrăstiați și în bălțile de sînge, trunchiurile arse în foc făceau pete negre ; și brațe și picioare ieșite pe jumătate din grămăzi stăteau în sus, ca niște haragi într'o vie arsă.

Scările nefiind multămitoare, întrebunțară tolenone, — alcătuite di'ntr'o grindă așezată de a curmezișul pe alta, și avînd la

un capăt un coș în patru colțuri în care puteau încăpea câte trei-zeci de pedestri cu armele lor.

Matho vrea să se suie în cea di'ntăiu, Spendius îl opri.

Mai mulți oameni se plecară împingînd ; grinda se ridică aproape drept în sus, și fiind prea încărcată, se încovăea ca o trestie ; se zăreau numai penele de pe coifuri. În sfîrșit, cînd fu la cinci-zeci de coți în aier, se hlobăna la dreapta și la stînga de mai multe ori, apoi se plecă ; și, ca un braț de uriaș care ar ținea pe palmă o ceată de pitici, puse pe marginea zidiului coșul plin de oameni. Săriră în mulțime și se pierdură pe veci.

Toate celelalte tolenone fură iute gata. Dar ar fi trebuit de o sută de ori pe-atîtea că să poată lua ast-feliu orașul. Le întrebuițară foarte cu crazime : arcași etioțeni iereau în coșuri ; apoi, după ce-i urcau sus, stăteau ast-feliu și aruncau săgeți înveninate. Cele cinci-zeci de tolenone, mai nalte de cît zidiurile, încunjurau Cartagina ca niște curji groznicî ; și Negrii rideau privind pe cei de pe zidiuri murind în spazme înfiorătoare.

Hamilcar trimese pe zidiuri hopliți, în fie-care demineată le dădea de băt suculele unor buruene care-i apăra de venin.

Într'o sară întunecoasă, puse cei mai buni soldați pe gabare, pe scînduri, și apucînd la dreapta portului, debarcă la Taenia. Apoi înaintară până la cele di'ntăiu șiruri ale barbarilor, și, luîndu-i din coastă, îi măcelăriră grozav. Oamenii se coborau noaptea pe frîngii de pe zidiu cu făcii aprinse, dădeau foc în lucrările mercenarilor și iar se urcau înapoi.

Matho se încăpățîna ; fie-ce piedecă îi sporea mîniea ; ajungea la lucruri îngrozitoare și ciudate. Chiemă pe Salamambo, prin gînd, la o întîlnire ; apoi o așteptă. Iea nu venea ; i se părî că-l înșală ieară-și, — și, de aceea, o urî. Dacă ar fi văzut'o moartă, poate s'ar fi depărtat de cetate. Făcî de două ori mai tari străjile cele mai înaintate, vîrî furci la poalele zidiului, îngropă curse în pămînt, și poronci Libienilor să-i aducă o pădure întreagă ca să ardă Cartagina, ca pe-o vizunie de vulpi.

Spendius se îndărătnece și iel. Cătă să năsecească mașini înspăimântătoare și cum nu se mai văzuseră.

Alți barbari, tăbăriți departe pe istm, se mierau de atîta trăgănire ; nu ierau mulțamiți. Le dădura voie să dea asalt.

Atunci năvăliră cu cuțitele și cu sulitele, și loviră în porți. Dar fiind goi, Cartaginejii îi rîneau cu ușurința și-i măcelăreau ; și mercenarii se veseleau, negreșit pentru că nu mai aveau să împartă prăzile viitoare și cu dinșii. Se întimplară sfezi și lupte. Apoi, numai aflară hrană în cîmpia pustietă. Se descurajară. Mulți părăsiră împresurarea. Mulțimea ieră așa de uriașă în cît nici nu se băgă de samă.

Cei mai deștepți cercară să sape mine ; pămîntul sprijinit reu se nărui. Începură aiurea ; Hamilcar gîcea tot deauna locul, punînd urechea la un scut de bronz. Săpă și iel mine sub drumul turnurilor de lemn ; cînd voiră să le apropie, se scufundară, prăbușindu-se în gropi.

În sfîrșit înțeleseră cu toții că nu se putea lua orașul cu puterea, până ce nu vor ridică un zidiu așa de nalt ca și al lui, pentru a putea ast-feliu să se lupte piept la piept ; partea de sus aveau de gînd să o paveze ca să poată purtă mașini. Atunci nu aveau să se mai poată împotrivi Cartagina.

Începea a suferi de sete. Apa, care se vindea di'ntru'ntăiu cîte doi chesitahi măsura, ajunsese acuma la un shechel de argint ; carnea și grăul ierau aproape isprăvite ; se temeau de foamete ; unii vorbeau de guri nefolositoare și vîrau groaza în lume.

De la pieța lui Khamon până la capiștea lui Melkarth ulițele ierau bucsite de morți ; și, fiind pe la sfîrșitul verei, muște mari negre năcăjeau pe luptători. Bătrîni cărău pe rîniți, și oamenii evlavioși făceau îngropări închipuie pentru rudele lor moarte departe în timpul războiului. Chipuri de ceară cu perucă și îmbrăcate se vedeau pe la uși. Se topeau la căldura făcliilor de ceară ce ardeau lîngă dînsele ; zugrăveala le curgea pe umere ; cei vii stăteau lîngă chipuri și cîntau jalnice cîntări, iear pe obraz le șuroeau

lăcrimele. Mulțimea alergă în colo și în coace, trupe de oșteni treceau; căpitanii poronceau, și neconținut auzeau izbiturile berbecilor cari băteau în zidiuri.

Căldura ieră așa de mare și de înădușitoare în cît trupurile se înflau și nu încăpeau în secrie. Le ardeau în mijlocul ogrăzilor. Dar focul, prea la îngust, aprindea clădirile vecine, și lungi limbi de pară, zbuceau de năprasnă din case, cum țîșnește sîngele di'ntr'o arteră tăiată. Ast-feliu Moloh ieră stăpînul Cartaginei; împresură zidiurile, se rostogolea în uliți, mîncă până și pe cei morți.

Bărbați cari purtau spre semn de deznădăjduire, mântale făcute din petece culese de prin gunoae, ședeau prin colțurile răsprintenelor. Făceau gură în potriua Bătrînilor, în contra lui Hamilcar, prooceau norodului ruină desăvîrșită și-l îndemnau să nemicească toate celea și să facă ori-ce fără frică. Cei mai primejdioși ierau cei ce beau măselariu; în furia lor se credeau fieare selbatece, săreau la trecători și-i sfășieau. Se stringeau în juru-le; uitau de apărarea Cartaginei. Sufetului îi veni în minte de plăti pe alții ca să-i apere politica.

Pentru a ținea în cetate pe zei, legaseră idolii lor cu lanțuri. Puseră zabranicuri negre pe Pataeci și haine aspre de sac în jurul altarelor; cătau să ațîțe ambiția Baalilor cîntîndu-le la ureche: „Ai să te lași bătut? Ceialalți îs mai puternici, poate? Să te vād! ajută-ne! Ca să nu zică noroadele: „Unde-s acuma dumnezeii lor?“ Breslele preoților ierau neliniștite. Mai ales preoții zeiței Rabetna se temeau, — aducerea zaimphului la locul lui nu fusese de folos. Stăteau închiși în a treia încăpere, tare ca o cetățue. Numai unul îndrăznea a ieși pri'ntre oameni, preotul cel mare Schahabarim.

Venea la Salamambo. Dar ședea tăcut, privind'o cu ochi ne-mișcați, ori vorbea prea mult, și o muștră mai aspru de cît ori cînd.

Pri'ntr'o contrazicere neînțeleasă, nu putea s'o ierte pe fată că i-a ascultat poroncile; — Schahabarim gîcise, — și această idee

nestrămutată ațița geloziiile neputinței lui. O învinovătea că iese pricina războiului. Matho, după spusele preotului, împresură Cartagina ca să iee din nou zaimphul ; vârsă batjocuri și blesteme asupra acestui barbar, care vroea să aibă în stăpînire lucruri sfinte. Dar altă ce-vă vroea să zică.

Dar acuma Salammbo nu se mai temea de dînsul. Neliniștile ce o năcăjeau odinioară o lăsaseră. O stăpînea o liniște ciudată. Căutăturile-i, mai puțin rătăcite, străluceau cu flacără limpede.

În acest timp șerpele Pithon se îmbolnăvise ieară-și ; și, fiind că Salammbo părea că se îndreaptă, bătrîna Taanach se bucură, încredințată că boala stăpînei trecuse la șerpe.

Într'o dămîneață, îl află în dosul patului de piei de bou, incolăcit, mai rece de cît marmura, și plin de viermi pe cap. La țipetele ieî sosit și Salammbo și-l împinse încoace și încolo cu vîrful sandalului, mierîndu-se de nesimțirea șerpului.

Fata lui Hamilear nu mai posteă cu ațița evlavie. Petrecea zile întegî sus pe casă, răzimată cu coatele pe grilaj, privind înna-inte. Vîrful zidiurilor tăea pe ceriū zigzacuri neregulate și sulițele străjelor alcătueau de a lungul lui ca un șir de spice. Salammbo zărea di'ncolo, între turnuri, mișcările barbarilor ; în zilele cînd se odihneau putea vedea ce făceau, cum își dregeau armele, cum își ungeau chicele, ori cum își spalau în marea brațele vâpsite în sînge ; corturile stăteau închise, vitele mînceau ; îndepărtare coasele carelor, așezate în jumătate de cerc la poalele muntelui, păreau a fi un iatagan de argint întins pe lîngă munți. Își amintea de vorbele lui Schahabarim. Așteptă pe logodnicu-i, pe Narr Havas. Ar fi vrut, deși'l ură, să vadă pe Matho. Di'ntre toți Cartaginejiî poate numai iea ar fi vorbit cu dînsul fără nici o teamă.

Adesea tatăl ieî venea în odaie. Se așeză găfiind pe perini și o privea aproape cu iubire, ca și cum ar fi aflat în această privire odihnă de la muncă. O întrebă une-ori despre călătoria ieî la tabăra mercenarilor. O cercetă chiar dacă nu cum vă o sfătuis

cine-vă să facă atare lucruri, și, iea răspundea din cap că nu, atîta de mîndră ieră Salammbo că a mîntuit zaimphul.

Dar sufletul iear o întrebă despre Matho neconținut sub cuvînt că vroea lamuriri ostășești. Nu înțelegea cum întrebuintase iea ceasurile petrecute în cort. În adevăr, Salammbo nu vorbea de Giscon ; căci, vorbele avînd prin ieie înseși putere de a lucra, blestemele căci istorisind cui-vă puteau să se prindă de acela ; nu spunea, căci istorisind cui-vă puteau să se prindă de acela ; nu spunea că-i venise și gîndul de a omori pe Matho, de teamă să n'o ție de reu că nu și l'a împlinit. Spunea că shalischimul părea furios, că a strigat mult, că apoi a adormit. Salammbo nu spunea mai mult, poate de rușine, ori poate din prea mare nevinovăție ne punînd nici o însemnătate în sărutările oșteanului. Toate acestea, de alt-feliu, îi pluteau în capu-i melancolic, nehotărîte ca amintirea unui vis greu ; și n'ar fi putut să le spuie cum-vă prin vre o vorbă.

Într'o sară pe cînd stăteau ast-feliu unul în fața altuia, Taa-nach înspăimîntată de tot întră. Un bătrîn venise cu un copil, ieră în ogrăzi, și vroea să vadă pe suflet.

Hamilcar îngălbeni, apoi răspuse iute : — „Să se suie l'“

Iddibal întră, fără să cadă la pămînt. Ținea de mîna un băiețel îmbrăcat cu o mantă de piele de țap, și ridicîndu-și gugiul hainei care-i acoperea fața :

— „Ieată-l, stăpîne ! Iea-l !“

Sufetul și robul se duseră într'un colț.

Copilul stătea în mijlocul odăiei, în picioare ; și, o privire mai mult băgătoare de samă de cît minunată, cercetă podul, mobilele, șiragurile de mărgelile aruncate pe învălitorile de porfiră, și se uită la fata măreată plecată spre dînsul.

Ieră poate de zece ani, și nu mai nalt de cît o sabie romană. Păru-i creț umbrea fruntea bulbucată. Ai fi zis că ochii lui căutau întindere. Nările nasului lui subțire se zbăteau tare ; toată făptura-i ieră îmbrăcată în nespusa strălucire a celor meniți a săvîrși mari fapte. După ce a lepădat manta-i prea grea, remase

îmbrăcat într'o piele de rîs legată în jurul mijlocului, și-și răzima fără frică pe lespezi picioarele-i goale și albe de colb. Dar fără îndoială, pricepù că se vorbea de lucruri însemnate, căci stătea neclintit, c'o mină la spate, cu bărbia plecata și cu un deget în gură.

În sfîrșit Hamilcar, pri'ntr'un semn, chiemă pe Salammbo și-i zise încet.

— „Îl veți ținea la tine, auzi! Trebuie ca nime, nici chiar din ai casei, să știe că-i acolo!”

Apoi di'ncolo de ușă, mai întrebă pe Iddibal, dacă ieră bine încredințat că nu i-a văzut nime.

— „Nu!” zise robul; „ulitele ierau pustii”.

Războiul umplea toate provinciile, se temuse să nu pătasca ce-vă fiul stăpînu-su. Ne mai știind unde-l ascunde, venise pe lîngă țerm, pe o barcă; și, de trei zile Iddibal îmblă prin golf, privind întăriturile. În sfîrșit în sara aceasta, părăindu-i deșerte împrejurimile pietei lui Kamon, trecuse ușor și se coborise lîngă arsenal, fiind că întrarea portului nu ieră închisă.

Dar în curînd barbarii așezară, în fața, o plută foarte mare spre a opri pe Cartagineji să nu ieasă cum-vă. Înnălțau din nou turnurile cele de lemn, și, tot o dată, terasa se urcă mereu.

Ne mai putînd stă în legături cu nime, începù o foamete îngrozitoare.

Omoriră toți cîinii, toți catîrii, toți asinii, apoi cei cinci-sprezece elefanți pe cari sufletul îi adusese îndarăpt. Leiî din capiștea lui Moloh ierau furioși și slujitorii nu îndrăzneau să se apropie de dînșii. Di'ntr'antăiū îi hrăniră cu rîniții barbarilor; apoi le aruncară trupuri calde încă; leiî nu vroiră să le mînînce, și pieriră cu toții. La amurg, oamenii retăceau pe lîngă zidiurile cele vechi, culegeau buruene și flori, le fierbeau în vin, (care ieră mai eften de cît apa). Alții se furișau până la străjile dușmanului și furau hrană din corturi; barbarii uimiți, une-ori îi lăsau să se întoarcă în oraș. În sfîrșit veni o zi cînd Bătrîniî hotărîră să taie, pentru sine, cariî lui Eschmun, dobitoace sfinte; preuții le îm-

pleteau coamele cu cordele de aur, însemnau mişcarea soarelui, ideea focului sub cea mai înaltă formă. Carnea tăiată în bucăţi de o potrivă o îngropară în dosul altariului. Apoi în toate serile, sub cuvînt de vre o închinăciune. Bătrîni se urcau la capişte, se ospătau în ascuns ; şi luau sub haine cîte o bucată pentru copiii lor. În măhalăle pustii, departe de zidiuri, locuitorii cei ce-vă mai puţin calici, temîndu-se de ceialalţi, se închideau în case şi stăteau gata de apărare.

Pietrele catapultelor şi năruiturile făcute pentru trebuinţele apărării alcătueau movili în mijlocul uliţelor. Pe neaşteptate năvăleau grămăzi de oameni pe drum, şi din vîrfurile Acropolei, pojarurile se păreau peteci de porfiră azvîrlite pe teraşe, şi zmuncite ve vînt.

Cele trei catapulte ale barbarilor nu se mai odihneau. Stricăciunile ce căsunau ierau nespuse ; ast-feliu capul unui om fu aruncat şi izbit de frontonul Syssitelor ; în uliţa Kiniso, zdrobiră o femeie care se gîndea de facere lovind'o cu-o bucată de marmură, şi luă pe copil cu pat cu tot şi-l trîntiră în respintea Cinasynului unde se găsi învălitoarea.

Mai supărătoare ierau boambele aruncate de prăstiaşi. Cădeau pe acoperişuri, în grădini şi în mijlocul ogrăzilor, în vremea mîncării pline de jale şi serace. Aceste boambe grozave aveau pe dinsele slove săpate cari se tipăreau pe piele ; — şi pe trupurile morţilor ceteai ocări, precum *porcule*, *şacalule*, şi une-ori glume :
ține-o ! ori : aşă mi s'a căzut. . . . . .

În acest timp Cartaginezii, chinuiţi de sete, năvăliseră la cisterne. Sparseră porţile. O baltă glodoasă ieră pe fund.

Ce că facă ? Barbarii ierau nenumăraţi, şi, după ce se vor fi odihnit, aveau negreşit să înceapă din nou lupta.

Poporul dezbatu, în secţii, toată noaptea, prin colţurile uliţelor. Unii ziceau că trebuie să trimeată femeile, bolnavii şi bătrîni ; alţii îndemnau să părăsască toţi oraşul şi să se mute de-

parte în vre o colonie. Dar n'aveau corăbii și soarele resări fără să se fi luat vre o hotărîre.

Nu se luptară în ziua aceasta, ierău prea osteniți și uni și alții. Cei ce dormeau semănau a morți.

Atunci Cartaginezii, gîndind la pricina nenorocirilor lor, își amintiră că nu trimeseseră în Phenicia darul datorit pentru fie-ce an lui Melkarth-Tiricianul ; și-i cuprinse o groază nebună. Zeii mînioși pe republică aveau să-și răzbune.

Îi socoteau de stăpîni cruzi, pe cari'i împăcau prin rugăciuni și-i mitueau prin daruri. Toți ierău slabi față cu Moloh sfășietoriul. Vieața, chiar carnea oamenilor, ieră a lui ; — deci, pentru a o apăra de dînsul Cartaginezii obișnuiau a jertfi o parte ca să-i ogoaie mîniea. Ardeau copiii în frunte și la ceafă cu fitiluri de lînă ; și acest chip de a îndestulă pe Baal, aducînd mulți bani preoților, aceștia firește îndemnau să-l întrebuinteze fie-care, ca mai ușor și mai blînd.

Dar data aceasta ieră în primejdie chiar Republica. Înse, ori-ce folos trebuind să fie cumpărat prin vre o pierdere oare-care, și ori ce înțelegere regulîndu-se după nevoea celui slab și după cererea celui mai tare, nu putea fi durere prea mare pe care să nu o ceară zeul, care se desfătă cu cele mai crîncene și în mîna căruia ierău acuma. Trebuea prin urmare să-l mulțamească deplin. Pildele dovedeau că prin asemenea mijloc sileau boala și nenorocirea să se depărteze. Apoi credeau că o jertfă prin ardere ieră să curețe Cartagina. Selbatăcirea norodului simțea di'nnainte plăcere. Apoi copiii ieră să fie aleși numai din familiile cele mari.

Batrîni se adunară. Sfatul ținu îndelung. Hannon venise și iel. Ne putînd șede, se culcă lîngă ușa, pe jumătate ascuns în țarțamurile tapeteriei ; și cînd preotul lui Moloh întrebă de se învoiesc a-și dă copiii, glasul lui de năprasnă resună în întunerec ca ragetul unui demon în fundul unei peșteri. Îi părău reu, zicea iel, că nu are de dat copil din sîngele său ; și privea pe Hamilcar, care-i stătea în față la celălalt capăt al salei. Sufetul se turbură

aşa de tare de privirea lui Hannon în cît plecă ochii. Toţi primiră făcînd semn din cap, unul după altul ; şi, după regulă, iel trebui să răspundă preotului : „Da, aşa să fie.“ Atunci bătrîni hotărîră jertfa pri'ntr'un încunjur obişnuit, — fiind că sînt lucruri mai grele de zis de cît de făcut.

Hotărîrea, fu îndată cunoscută în Cartagina ; bocete resunară. Auzeai pretutindene femeii ţipînd ; soţii le mîngîeau ori le ocăreau, muştrîndu-le.

Dar trei ceasuri după acestea, se împrăştiè o nouătate mai neaşteptată : sufletul găsise izvoare la poalele ţermului celui înalt. Alergară acolò. Gropi săpate în năsip aretau apă ; şi unii culcaţi pe pîntece beau.

Hamilcar singur nu ştiea dacă zeii îi daduseră acest sfat ori dacă ţinuse minte fără să-şi dea sama o descoperire ce-i făcuse o dinioară tată-su ; despărţindu-se de Bătrîni, se coborîse pe mal, şi cu robii săi începuse a scormoni prundişul.

Dădù straiè, încălţăminte şi vin. Împărţi tot grîul ce-i mai rămăsese. Primì mulţimea în palatul său, îi deschise bucătăriile, magaziile şi toate odăile, afară de cea în care şedeà Salammbò. Se vesti că sosesc şese mii de mercenari Gali, şi că regele Macedoniei trimete soldaţi.

Dar a doua zi, izvoarele scăzură ; în sara a treia, secaseră de tot. Atunci hotărîrea Bătrînilor începù din nou a fi amintită, şi preţii lui Moloh începură pregătirile,

Oamenî în mante negre întrau prin case. Mulţi fugeau de a casă sub cuvînt că au ce-và trebuia ori spuneau că merg să cumpere vre o bunătate ; preoţii lui Moloh veneau şi luau copiii ; Alţii, bezmeteci, îi dădeau iei înşi-şi. Apoi îi duceau în capiştea zeiţei Tanit, unde preutesele aveau grijă să-i hrănească şi să-i desfăteze până la ziua hotărîta.

Întrară la Hamilcar pe neaşteptate, şi aflîndu-l în grădină.

— „Barca ! venim pentru lucrul ştiut... băietul tău !“ Spuseră că nişte oameni l'au întîlnit într'o sară din luna trecută în mijlocul Mappalelor întovărăşit de un bătrîn.

De o dată se înnăbuși. Dar înțelegînd că ar fi de prisos orice tăgadă, Hamilcar se plecă; îi vîrî în casa de negoț. Robi cari alergaseră la un semn păzeau prin împrejurimi.

Întră în odaia fete-sa cu mintea buimăcită. Apucă pe Hannibal c'o mînă, rupse un șiret gros de la o haină, îi legă cu dînsul picioarele, mînele și-i făcù di'ntr'un capăt căluș și apoi ascunse copilul sub patul cel de piei de bou, scoborînd în jos o draperie mare,

Apoi se primblă la dreapta și la stînga; ridică mînele, se învîrtea, își mușcă buzele. Stătù cu privirea ațintită și gifuînd parcă în luptă cu moartea.

Dar bătù de trei ori din palme. Giddenem se aretă.

— „Ascultă!“ zise Hamilcar, „mergi de ıea di'ntre robi un băiat de opt ori nouă ani cu părul negru și creț, cu fruntea bulbucată! Adă-l! ıute!“

În curînd se înturnă Giddenem, aducînd un copil.

Ieră un biet băiat, slab și îmflat tot o dată; pielea lui părea cenușie ca și peteca puturoasă atîrnată în jurul șelelor lui; ținea capul îndesat între umeri, și cu dosul mînei își frecă ochii, plini de muște.

Cum aveau să-l ıee drept Hannibal! și nu mai ıeră cînd să aleagă altul! Hamilcar privea pe Giddenem; îi venea să-l zugrume.

— „Du-te!“ strigă ıel; măi marele robilor fugi.

Deci nenorocirea de care se temea de atîta vreme, sosise, cătă silindu-se din răsputeri, dacă nu ıeră vre un chip altul de scăpat.

Abdalonim, pe neașteptate, vorbì di'ncolò de ușa. ıl chemau pe suflet. Slugile lui Moloh pierdeau rebdarea.

Hamilcar se stăpani de nu tipă, i se părù că-l arde un fier roș; apoi începù a îmblă prin odaie ca un ıeșit din fire. Pe urmă căzù, fără putere, lîngă balustradă, și cu cotele răzemate pe genunchi își strîngea tîmplele cu pumnii.

În vasul de porfir mai ıeră o leacă de apă curată pentru ca să se spele Salammbò. Cu toată neplăcerea și trufiea sa, sufletul vîrî acolò pe copil, începù a-l spălă și a-l curăți cu strigile și cu lut

roș. Luă din săltarele de pe lângă zidiu două pătrate de porfiră, îi puse unul pe spate și altul pe piept, le prinse peste umere cu broșe de diamante. Îi turnă parfum pe cap; îi puse la gît mărgele de electrum, și'n picioare îi puse sandale cu calcăile de mărgăritare. — sandlii fete-sa! Dar turbă de rușine și de minie; Salamambo, care se silea să-i ajute, ieră atît de galbănă ca și dînsul. Băiatul zîmbea, orbit de atîta strălucire, și chiar, prinzînd la curaj, începea a bate din palme și a sări cînd Hamilecar îl luă.

Îl ținea de mîna, tare, parcă se temea să nu-l scape; și copilul plîngea de durere, dar alergă după dînsul.

În dreptul ergastulei, sub un curmal, auzi un țipet jalnic și rugătoriu. Strigă: „Stăpîne! oh! Stăpîne!“

Hamilecar se întoarse, și văzu lângă dînsul un om uricios, unul din acei nenorociți cari trăeau la întîmplare în casa sufetului.

— „Ce vrei?“ zise sufetul.

Robul, tremurînd groznic, bîlbîi:

— „Îs tată-su!“

Hamilecar mergea înnainte; robul se ținea în urma, cu spatele încovăiate, plecat, întinzînd capul. Fața-i ieră schimosită de-o spaimă nespūsă, și oftările ce le stăpînea de abiea, îl înnecau, atîta vroea de mult să-l întrebe și să strige: „Milă!“

În sfîrșit îndrăzni a atinge pe sufet cu degetul, la cot, încetîșor.

— „Îl duci pentru“... Nu putu sfîrși, și Hamilecar se oprî, uimit de această durere.

Nu gîndise nici o dată — așa de mare ieră prăpăstia ce-i despărtea, — că poate fi ce-vă asemănătoriu la dînșii amîndoi. Chiar acest fapt îi părî un feliu de ocară și încălcare asupra privilegiilor sale. Răspunse cu o privire rece și mai grea pe cît securea calăului; robul leșinînd căzî în colb, la picioarele stăpînului. Hamilecar trecu peste dînsul.

Cei trei oameni în haine negre îl așteptau în sala cea mare, în picioare lângă discul cel de piatră. Îndată își sfășie hainele și se izbi zvîrcolindu-se pe lespezi și scotînd țipete ascuțite.

— „Ah! sermane micuț Hannibal! oh! fiul miea! mîngîierea mea! nădejdea mea! vieața mea! Ucideți-mă și pe mine! luați-mă! Nenorocit ce sînt, nenorocit!“ Își zgîriea obrazul cu unghiile, își zmulgea părul și urla ca bocitoarele de la îngropări. „Dar luați-l! sufăr prea mult! duceți-vă! omoriți-mă ca și pe dînsul.“ Slujitorii lui Moloh se mierau că marele Hamilcar putea fi așa de slab de inimă. Mai că le ieră milă.

Se auzi un zgomot de picioare goale și un horecîit zbuciumat, semănătoriu cu resuflul unei fieare selbatece, cînd aleargă; și pe pragul galeriei a treia, între ușorii de fildes, se vazù un bărbat, galbăn, înspaimîntătoriu, cu brațele deschise; strigă:

— „Copilul meu!“

Hamilcar, se aruncă asupra robului; și ținîndu-i gura cu mîna, strigă și mai tare:

— „Acesta-i bătrînul care l'a crescut! îi zice copilul mieu! are să nebunească! destul! destul.“ Și alungînd pe cei trei preuți și pe jertfa lor, ieși cu dînsii, închise apoi ușa colizbitură puter-nica de picior.

Hamilcar ascultă cite-vă minute, temîndu-se că se vor înturna. Gîndi să se mîntue de rob ca să fie încredințat că nu va descoperi taina; dar primejdia nu trecuse încă de tot; și această moarte, dacă s'ar fi mîniat zeii, putea să se întoarcă în potriiva fiului lui. Atunci schimbîndu-și părerea, îi trimese prin Taanah cele mai bune bucate din cuhni: un picior de țap, bob și rodii păstrate. Robul, care nu mîncase de mult, năvăli la dînsule; lacrimile-i cădeau în talere.

Hamilcar venind în odaica fete-sa dezlegă frînghiile lui Hannibal. Copilul, seos din rebdare, îl mușcă de mîna de dădù sîngele. Iel îl împinse dezmierdîndu-l.

Ca să-l facă să stea liniștit, Sulamibo cercă să-l sparie cu Lamia, o zmăoaică din Cyrena.

— „Unde-i?“ întreabă iel.

Îi spuseră că au să vie niște hoți să-l iee și să-l pună la la închisoare. Hannibal făcù: — „Să vie, îi omor!“

Hamilcar îi spuse atunci adevărul cel îngrozitoriu. Dar iel se înfuriè asupra tătâni-su, aretînd cã putea sã nemiceascã tot poporul, o datã ce ierã stãpînul Cartaginei.

În sfinșit obosit de silinți și de minie, adormi furios. Vorbea visînd, cu spatele rãzemat de-o perinã ; cãpu-î cãdea ce-vã pe spate, și brațu-î micuț, depãrtat de trup, stãtea drept, poronci-toriu.

Cînd se întunecã, Hamilcar îl luã încetișor și se cobori fãrã luminã pe scara galeriilor. Trecînd prin casa de negoț, luã strãfide și un vas cu apã curatã ; copilul se trezi înnaintea statuei lui Aletes, în pivnița cu pietrele scumpe ; și zimbea, — ca și celãlalt, — în brațele tătâni-su, la lumina pietrelor ce-l încunjurau.

Hamilcar știea bine cã nu puteau sã-l iea. Ierã un loc unde nu se putea strãbate, stãtea în legãturã cu țermul prin un drum boltit necunoscut de alții, și aruncîndu-și ochii împrejur sorbi o adiere de aier. Apoi puse copilul pe un scunaș, lîngã pavezele de aur

Nime, acuma, nu-l vedea ; nu mai avea nici o grijã ; se liniști. Ca o mamã care-și aflã copilu-î întãiu nãscut dupã ce-l prãpãdise, se rãpezi la fiu-su ; îl strinse la piept, ridea și plîngea, îl dezmierdã cu numele cele mai gingașe, îl sãrutã ; Hannibal, spãimîntat de atare dragoste selbatecã, tãcea.

Hamilcar se urcã înapoi fãrã zgomot, pipãind zidiul ; și ajunse în sala cea mare, în care lumina unei strãbãtea prin bortele bolței ; în mijloc, robul, ghiftuit, dormea culcat întins pe paveaua de marmurã. Îl privi și simți un feliu de milã. Cu vîrfu coturnului, îi vîri un tapet sub cap. Apoi ridicã ochii și privi pe Tانيت, a cãrei secere îngustã lucea pe ceriũ, și se simți mai tare de cît Baalii și plin de despreț pentru dînșii.

Pregãtirile jertfei se începuserã.

Rãsipirã în templul lui Moloh un pãrete pentru ca sã scoatã pe acolò zeul de bronz, fãrã a se atinge de cenușele de pe altariũ, Apoi, cum se ivi soarele, slujitorii îl împinserã spre pieța lui Khamon.

Mergea Moloh de-a'ndăretele pe suluri ; umerile lui ierau mai sus de cât zidiurile ; cum îl vedeau de departe, Cartaginejii fugeau iute, căci nu aveau voie să-l privească nepedepsiți de cât în timpul miniei lui.

Un miros de arome se împrăștiè pe uliți. Toate templele se deschiseră de o dată ; ieșeau di'ntr'însele chivote puse pe care ori pe pătaști duse de preoți. La colțurile lor filfceau mănunche mari de pene, și din vârfulurile lor ascuțite ieșeau raze, sfârșite în boambe de cristal, de aur, de argint ori de aramă.

Baalimii hananeeni, formați din Baal cel mare, se întorceau cătră izvorul lor, ca să se umilească innaintea puterei lui și să se nemicească în strălucirea-i.

Cortul lui Melkart, din porfiră subțire, adăpostea o fiacără de păcură ; pe al lui Khamon, culoare de iacint, se înălță un phallus de fildeș, încunjurat cu un cerc de pietre seumpe ; între perdelele lui Eschmun albastre ca eterul, un șerpe python adormit stătea încolăcit în formă de cerc ; și zeii Pataeci, ținuți în brate de preuții lor, păreau niște prunci mari îmfașeți, ale căror picioare se atingeau de pământ.

Apoi aveau toate formele mai neînsemnate ale zeităței : Baal-Samin al întinderilor cerești ; Baal Peor, zeul munților sfinți ; Baal Zebub, zeul desfrînării, și apoi zeii țerilor vecine și ai neamurilor înrudite : Iarnal al Lybiei, Adramelech al Chaldeei, Kijun al Srienilor ; Derceto, sub formă de fecioară, se tîră pe aripioarele-i de înnotat, și trupul lui Tammuz îl aduceau pe un catafale între luminări și chici. Apoi pentru a supune soarelui pre regii tăriei cerurilor și pentru a oprî ca înriurile lor să nu lupte cu a lui, hlobănuu în vîrf de prăjini lungi stele de metal felurit zugrăvite ; și ierau toate de la negrul Nebo, geniul lui Mercuriu, până la uriciosul Rahab, constelația Crocodilului. Pe abaddirî, pietre căzute din lună, le îmvrteau în praștii din fire de argint ; pînicele, închipuind sexul femeilor, le purtau în panerașe preuții Ceresei : alții aducea fetișii lor ; talismanele, idoli uitați se aretară la lume ; chiar luaseră de la corăbii semnele lor tainice, ca și cînd Cartagina

toată ar fi vrut să-și acufunde gîndul la moarte și la desnădăjduire.

Înaintea fie-cărui cort, un bărbat ținea pe cap un vas larg în care ardea tămîie. Nouri pluteau ici colea, și se vedea în acest fum gros, perdelele, atîrnătoarele, cusăturile corturilor sfinte. Toate înaintau încet din pricina greutatei lor prea mari. Osiile carelor se aninau une ori pe ulițe ; atunci credincioșii folosindu-se de prilej își atingeau de Baalimî straiile, pe cari le păstrau apoi ca lucruri sfinte.

Statuea de bronz înaintă spre piața lui Khamon. Bogații, purtînd bastoane cu mînerile de zmaragd, porniră din fundul Megarei ; Bătrîni, cu diademe pe cap, se adunaseră în Kinisdo ; și mai marii peste venituri, cîrmuitorii provinciilor, neguțitorii, soldații, mîrinarii și mulțimea celor ce ierau întrebunțați la îngropări toți cu semnele breslei, se îndreptau spre chivotele ce se coborau de pe Acropola, între preuți.

În cinstea lui Moloh, se împodobiseră cu juvaeriurile cele mai strălucite. Diamante scînteau pe straiile negre, — și nemică nu ieră mai jalnic de cît astă mulțime tăcută ai cărei cercei băteau în obraji galbeni, ale cărei mitre de aur stringeau frunți încrețite de o desnădăjduire grozavă.

În sfîrșit Baal ajunse drept în mijlocul pietei. Preoții lui, așezară cu niște gratii o îngrăditură pentru a opri mulțimea, și iei remaseră lîngă picioarele zeului, în prejurul lui.

Preoții lui Khamon, în mantii de lînă galbană-roșie, se înșirară în fața templului lor, sub stîlpii porticului ; ai lui Eshmun, în mantii de in, cu mărgelile de capete de cucupha și cu tiare ascuțite, se înșirară pe treptele Acropolei ; preoții lui Melkarth, cu tunici viorii, se așerară la resărit ; preoții Abaddirilor, strinși în fașii de stofe frigiene, se așezară la apus ; și la amiează, împreună cu necromanții tatuați peste tot, puseră pe urlătorii îmbrăcați în mantii din petece, pe slujitorii Pataecilor și pe Ydonimii cari spre a cunoaște viitoriul luau în gură un ciolan de mort. Preoții zeiței Ceres, în mantii albastre, se opriseră, sfoși, în u-

lița Satkeb, și cîntau încet un thesmophorion în dialectul megarian.

Din cînd în cînd, soseau șiruri de bărbați goi de tot, cu brațele întinse și ținîndu-se de umere unii cu alții. Scoteau, din adîncimile pieptului, strigăte răgușite și cari păreau a ieși din vre o peșteră; ochii lor, țintiți la uriașul Moloh, scînteau în pulberea ce se înălțase, și toți acești bărbați își legănav regulat tot trupul, toți o dată, ca zguduți de o singură mișcare, ierau atît de furioși în cît, pentru a-i liniști, slujitorii zeului, îi culcau la pămînt pe pîntece, lovindu-i cu bațul, și apoi îi puseră cu fața lipită de gratiile de bronz.

Atunci din fundul pieței înaintă un om cu mantie albă. Străbătu cu greu prin mulțime și se cunoscu că iera un preot al zeiței Tanit, — preutul cel mare Schahabarim. Se auziră hui-dueli, căci în această zi domnea tiranie principiul bărbătesc, în cît nici nu se luase în sama că lipseau preuții zeiței. Dar mierarea crescînd cînd îl văzură deschizînd în gratii una diu ușele menite pentru cei cari aveau să aducă jertfe. Preuții lui Moloh credeau că vine să ocărească pe zeu; și făcînd semne mari cătau să-l alunge. Hrăniți din cărnurile jertfelor, îmbrăcați în porfiră ca niște regi și purtînd coronî cu trei rînduri, batjocoreau pe acest famen galbăn și slăbit de chinuri, și risete de minie le zbuciumă pe piepturi bărbile negre întinse la soare.

Schahabarim, fără să răspundă, tot înaintă și trecînd ajunse până sub picioarele idolului uriaș, apoi îl atinse în doue părți întinzînd mînele, așa iera regula închinăciunei celei mai adîncei. De mult îl chinuea Rabbeta; și din desnădăjduire, ori poate neaflînd alt zeu care să-i îndestuleze în totul gîndul, se hotărî în sfîrșit pentru acesta.

Mulțimea spăimîntată de asemenea lepădare murmură. Simțea rumpîndu-se cea de pe urmă legătură cu o zeităte milostivă.

Dar Schahabarim, din pricina scopirei nu putea luă parte între închinătorii lui Baal. Bărbații cu mantale roșe îl scoaseră din îngrăditură; iel cînd se văzû afară îmblă pe lîngă toate colegiile

de preoți și, preut, de acuma fără zeu, se pierd în mulțime, care se ferea de dînsul.

În vremea aceasta un foc de aloes, de chedru și de dafin ardea sub idolul uriaș. Aripele-i lungi își afundau vîrfurile în flacăra; unsoarele cu cari-l frecaseră curgeau ca o sudoare pe trupu-i de bronz. În jurul lespezei rotunde pe care-și răsămă picioarele, copiii, acoperiți cu zabranicuri negre, formau un cerc nemișcat; și brațele peste măsură de lungi își plecau palmele până la dîșii, ca pentru a apucă asemenea cunună și a o urea în ceriū.

Bogații, Bătrîni, femeile, toată mulțimea se grămădea îndăretul preuților și pe terațele caselor. Stelele mari vâpsite nu se mai învîrteau; chivotele stăteau jos; și fumul cădelniților se urea drept în sus, ca niște copaci uriași ce întindeau în avaiul ceriului erengi albăstrii.

Mulți leșinară; alții stăteau împietriți în extazul ior. O teamă nemărgenită apăsa piepturile. Cele din urmă zgomote se stinseră unul cîte unul, — și poporul Cartaginei gifnea, pierdut în așteptarea groazei.

În sfîrșit preutul cel mare al lui Moloh vîrî mîna sub vălurile copiilor, și le zmuse din frunte cîte-o șuvită de păr pe care o azvîrli în foc. Atunci bărbații îmbrăcați cu roș începură cîntul sfînt.

— „Închinare ție, soare! împărate al celor două lumi, ziditoriule care te năcuși singur pe tine, tată și mamă, tată și fiu, zeu și zeiță, zeiță și zeu!“ Și glasul lor se pierd în izbucnirea tuturor instrumentelor sunînd la olaltă, ca să astupe țipetele jertfelor. Scheminithurile cu cîte opt strune, kinnorurile cu cîte zece, și nebalurile, cu cîte două-spre-zece, scrișneau, șuerau, tunau. Burduve foarte mari cu multe țevii pe dinsele floscăeau ascuțit; dobele bătute din putere, resunau iute și înnădușit! și cu toată furia trîmbițelor, salsarimele plioscăeau ca niște aripî de lăcustă.

Slujitorii zeului, deschiseră c'un cărlig lung, cele șapte încăperi așezate una peste alta în trupul lui Baal. În cea mai de sus puseră faină; în a două, o păreche de turturele; în a treia, o momiță; în

a patra, un berbec ; în a cincea, o oaie ; și, neavînd bou, în a șe sea aruncară o piele dubită luată din altariu. A șeptea stătea deschisă.

Înainte de a începe ce-vă, trebuia să cerce brațele zeului. Lanțuri subțiri plecau de la degete-i, mergeau la umere și se coboreau pe la spate, unde niște oameni, trăgîndu-le în jos, ridicau palmele deschise până'n dreptul coatelor, și apoi apropiindu-se ajungeau la pîntece ; se mișcară mai de multe ori, încetișor. Apoi instrumentele tăcură. Focul forăea.

Preții lui Moloh se primblau pe lespedeza cea mare, cerce-tînd mulțimea cu ochii.

Trebuia o jertfă de bună voie pe care o socoteau că aducea pe celelalte. Dar nime, până atunci, nu se vedea, și cele șapte căi ce mergeau de la rohatce până la uriașul de bronz ierau cu desă-vîrșire deșerte. Atunci, ca să încurajeze poporul, preții scoaseră de la brîe niște sule și-și sfășieară obrazele. Aduseră în îngrăditură pe cei culcați afară lîngă gratii. Le aruncară o legătură de fierării îngrozitoare fie-care 'și alese chinul. Își virau țepuși între țite ; își spintecau obraji ; își puseră cununi de spini pe cap ; apoi prinzîndu-se cu mînele, și, încunjurînd copiii formară alt cerc mai mare care se stringea și se mărea. Ajungeau până la balustradă, se dădeau îndăret și apoi începeau din nou, trăgînd spre dînsii mulțimea prin ameteală acestei mișcări plină de sînge și de țipete.

Puțin cîte puțin, oameni intrară pînă la capătul aleelor ; az virleau în foc mărgelile, vase de aur, cupe, făclii, toate bogățiile ; darurile ierau din ce în ce mai multe și mai bogate. În sfîrșit un om ce șovăea, un om galbăn și îngrozitor de frică, veni împingînd un copil ; apoi se văzù în mînele idolului ce-vă negru ; îl azvirli în deschiderea întunecoasă. Preții se plecară pe marginea lespedezei celei mari, — și un cîntec nou resună, lăudînd bucuriile morței și nașterile din nou ale veșniciei.

Pe copiii îi ridică încetișor, și fiind că fumul înălțîndu-se făcea vîrtejuri, pareă că se duc înghițiți într'un nor. Nici unul nu se mișcă. Ierau legați de picioare și de mîni, și învălitoarea cea neagră nu-i lăsa să vadă nerzică.

Hamilcar, cu mantă roșă ca preuții lui Moloh, stătea lângă Baal, în picioare aproape de degetul cel mare de la piciorul drept. Când aduseră pe al patru-spre-zecelea copil, toți putură vedea pe Sufet făcând o mișcare plină de groază. Dar în curînd, se linișți, își încrucișă brațele pe piept și privea la pămînt. De ceea parte de statuie, preutul cel mare stătea nemișcat ca și dînsul. Plecînd capul pe care avea o mitră asirică, privea pe piept la tablita de aur bătută cu pietre scumpe prorocitoare, și în cari para oglinindu-se scotea felii de felii de fețe. Se îngălbenea, pierdut. Hamilcar plecă fruntea; și ierău amîndoi așa de aproape de rug în cît poalele mantalelor lor mișcîndu-se îl atingeau.

Brațele de bronz îmblău mai iute. Nu se mai opreau. De cîte ori puneau un copil, preuții lui Moloh întindeau asupra-i mînele, ca să-l încarce cu păcatele poporului, strigînd: „Nu-s oameni, ei boi!“ și mulțimea di'uprejur repeta: „Boi! boi!“ Credincioșii răeneau: „Doamne! minîncă!“ și preuții Prozerpinei, de frică se supuneau și murmurău / rugăciunea eleuziacă! „Varsă ploaie! naște!“

Jertfele numai ce ajungeau la marginele deschiderii și pierău ca o picătură de apă pe o tablă îmfierbîntată roșă, și un fum alb se urcă din culoarea stacojie.

Pofta zeului nu se liniștea. Tot cerea. Ca să-i deie mai mult îi grămădeau pe palme cîți-va legîndu-i cu'n lanț gros. Credincioșii la început vroeau să-i numere ca să vadă de-s de o potrivă la număr cu zilele anului solar; dar mai puseră, și ieră cu neputință să-i vadă lămurit în mișcarea ametitoare a brațelor celor înspăimîntătoare. Ținū mult, nespūs de mult, până sara. Apoi păreții din lăuntru se mai întunecară. Zărira cărnuri arzînd. Unora li parū că deosebese pâr, mădulări, trupuri întregi.

Îuseră; nourī se adunară deasupra lui Baal. Rugul, acuma fără pară, iera un vray de jaratec până la genunchele lui; roșit cu totul ca un uriaș mînjit de sînge, cînd da capul pe spate, părea că șovăește de beție.

Cu cît se grăbeau mai mult preuții, cu atîta poporul ieșea

mai tare din simțiri ; numărul jertfelor scădea, unii strigau să-i lese, alții că mai trebuie. Ai fi zis că zidiurile încărcate cu lume se năruiau la urletele de spaimă și de voluptate mistică. Apoi sosiră credincioșii prin alee, tîrînd după dînșii copii ce se agățau să nu-i ducă ; ieși îi băteau și-i dădeau pe mîna oamenilor roși. Cîntăreții oboșiți une-ori se opreau ; atunci auzeai țipetele mumentor și sfîrșitul grăsimii ce cădea pe cărbuni. Băutorii de măsela-riu, mergeau ca dobitoacele, învîrtindu-se în jurul uriașului și mugind ca tigrii ; Ydonimii proceau, Devotații cîntau cu buzele spintecate ; se rumpeseră gratiile, toți vroeau să aibă parte din jertfa ; —și tații ai căror copii muriseră odinioară, aruncau în foc chipurile lor, jucăriile, osemintele păstrate. Unii avînd cuțite năvăleau la alții. Se omoreau. Slujitorii luară cu lopeți de bronz de pe margina lespezei cenușa căzută ; și o azvîrleau în văzduh, pentru ca jertfa să se împrăstie asupra orașului întreg și până la stele.

Zgomotul cel mare și lumina aduseseră pe Barbari lîngă zidiuri ; acățîndu-se pe remășițele helepolei ca să vadă mai bine, priveau uimiți de groază.

trad. de J. N.

GÎNDURI TRISTE

De ce nu sînt ca tine pe negrul car al morței,
 Următ de-ai miei prieteni la casa-mi de vecie ;
 Și muzica spunîndu-mi sfășietoare vorbe
 Să mă despart de lume, amărîtoarea vieței,
 Și'n groapă să-mi uit chinul și suferința mea ?...

De ce nu sînt ca tine pe negrul car al morței?...
 Și scîndurile raclei orbînd a mea privire,
 Să nu mai văd nici lumea cu zimbetu-i fătarnic ;
 Să n'o văd nici pe *dînsa*... De piatră să rămîn,
 Chiar dacă *îea* ar plînge urmînd seceriul meu.

De ce nu sînt ca tine pe negrul car al morței?...
 Atunci, ași fi fericite... căci morții n'au simțire.
 Și-a nu simți ce bine-î!.. cînd năvălesc în stoluri
 Durerile vrăjmașe; de'ți sfășie ființa
 Ca vulturii rîpareți, cînd foamea-î chinuște.

Dar soarta nemiloasă rizînd de-a mea durere
 Mă lasă desperărei. Și foarfecele morței
 De chin alinătoare, nu-mi taie firul vieței.
 Ci ars de suferință trăese și-mi zic adesa :
De ce nu sînt ca tine pe negrul car al morței?...

GH. RÎȘCANU

BACALAUREAT NU GLUMĂ

De cînd sintem aici multe auzim

Gh. Erbiceanu

Peștele de la cap se'mpute, spune poporul în înțelepciunea sa și are multă dreptate.

Și poate nu s'ar găsi o pildă mai potrivită pentru întărirea acestui adevăr de cît bacalauriatul din anul acesta.

Ne simțim datori a face o dare de samă acestui examen pentu a vedea cetitorii noștri la ce înălțime culturală se găsesc cei meniți a intra în cele mai înalte școli, în Universitate, cît preț au tot-o-dată și profesorii în mîna cărora iese încredințată sarcina de priveghetori la niște examene atît de însemnate.

S'au înfățișat 92 de candidați, între cari erau 13 fete, și în urma probelor înscris au fost aminați 15 băieți și o fată, rămî-nînd prin urmare la probele orale 76 de inși.

Profesorii ce-aū alcătuit sfatul de șapte au fost : D-nii : *And. Vizanti, Cons. Climescu, Gh. și Const. Erbiceanu, Costăchescu, Dr. Sculi și Dr. Tiron.*

În ceea ce privește probele înscris putem spune că nici o dată n'a fost mai ușor de copiat de cît în anul acesta ; mulțămîta paznicilor ce se vede că erau prea înfocați închinători ai maximei : *laissez faire, laissez passer.*

Iera o pleiadă de tineri universitari, buni la inimă, cari iubeau pe aproapele mai mult de cît pe dînșii, și se însărcinară să facă (bine înțeles cu cărțile la îndămînă) temele în locul nenorociților candidați ; apoi prin servitori și alte persoane și mai de samă le dedeau bieților candidați, ce așteptau, cu tremurul în inimă și cu sudoarea pe frunte, sosirea sfîntului Duh în chipul foilor de hîrtie.

Și de sigur reușita a fost ne mai pomenită. S'au îngrozit profesorii de știința candidaților și i-au trecut pe rudă pe semîntă. Și-i vrednic de luat în samă că domnișoarele n'au remas mai pe-

destre de cît domniî candidaţi, aşă că, afară de puţine fericite abateri toţi ceialalţi au copiat.

Mai caraghioz de cît toate ie că vre-o trei di'ntre cei căzuţi între cari şi domnişoare au copiat temele ; cum se mai înţelegem şi neînţelegerea lor cădere, mărturisim cu ruşine că nu pricepem.

Ne întrebăm înse ce noimă mai au profesorii la teme, dacă nu împiedecă de la copiat ? De ce nu le-au dat înalte Dumnealor juxtele trebuitoare, să nu se mai muncească aşă de crunt cei de-afară ? Nu-i vorba unul di'ntre paznicii, mai liber de prejudiţii se vede, a îngăduit pe faţă copiatal cu condiţie înse să nu se mai spună nimărui fleacurile acestea. Întreb pe fie-care, cum se talmăceşte faptul că aproape toţi cei căzuţi în teme sînt din secţia d-lui Tiron ? Ce dracul, în secţia d-lui Sculi de pildă, toţi ie-rau aşă de bine pregătiţi că nu se cădea măcar unul să păţasea ruşinea ?

Iată un lucru întunecos ce ne face să banuim că unii di'ntre profesori aveau rude ori fiinţi recomandate în deosebi, de hatîrul cărora au lasat deplină slobozenie la copiat şi celorlalţi candidaţi.

Dar cum rămîne cu însemnarea notelor ? Ie ştiut că sînt elevi ce din lipsă de deprindere nu pot copia cu nici un preţ. Iei, cum rămîne cu clasarea lor ? Caci cine se mai îndoieste că temele făcute cu juxta ori cu cartea la îndămină sînt mai bune de cît ale celor ce n'au alt călăuz de cît ştiinţa ?

Fireşte că a trebuit să se întîmple că o parte di'ntre cei ce n'au copiat să cadă sau să fie clasaţi la urmă, iar meşterii în copietură să-i vezi cocoţaţi tocmai în fruntea listei.

Ieră ce-vă răzvrătoriu cum vedeai băieţi ce nu veniseră la bacalaureat de cît în nădejdea copietului, avînd peste 7 şi chiar 8 ; iar o bună parte di'ntre cei mai bine pregătiţi cum abiea reuşise.

La oral au fost primiţi 76 de candidaţi.

Examenale orale ne-au prilejit o privelişte din cele mai hazlii —adevărată reprezentăţie

Nu ştiu, zeu, cine ar fi putut stă nepăsătoriu şi n'ar fi ris

din toată inima la întrărea măreață a oratoriului *cu tinecheaua de apă*. Cît de gingaș și măreț tot o dată nu sorbea apa din tinechea, îndată ce gîtleju-i oratoric nu mai putea să scoată sunete puternice și vrednice de un ritor! Și ca să dea mai multă putere însemnatelor sale vorbe, le întovărășea cu schime cari de cari mai pline de înțeles. Acum oratoriul nostru ridică mîna-i tremurătoare de emoție înspre jupiterianu-i craniu, netezindu-și fruntea cîte-o dată ca să ieasă gîndirile mai limpezi. Acu-și ca un al doilea Napoleon își încrucișă mînele pe piept, sigur fiind de reușita dorită; acu-și bătea tactul vorbelor cu mîna, făcînd un pas înainte sau retrăgîndu-se, după cum ieră și trebuința.

Într'un cuvînt de-ar fi venit de-acasă cu gîndul să fie caraghioz, nu și-ar fi jucat rolul mai cu sfințenie. Și cîte alte lucruri tot atît de frumoase nu s'au strecurat pe di'nnaaintea ochilor noștri, pe cari le lăsăm sub tăcere, de oare-ce ne-am pus în gînd să zugrăvim mai mult caricaturele intelectuale de cît cele trupești.

Dar poate cetitorii nu ne vor crede pe cuvînt, de aceea vom aminti cîte-vă din responsurile candidaților; responsuri ce, ne place a crede, vor încredința și pe cei mai greu de înduplecat că nu știința, ci hatîrurile și chiar necunoștiința profesorilor aũ fost pricina metamorfozării elevilor în studenți.

La comisia de literé, bună-oară, au fost responsuri ca următoarele :

Profesorul. Ce iese senzibilitatea ?

Elevul. Senzibilitatea iese ceea ce ne face să vedem ce iese bine și ce iese reu între oameni.

Profesorul. Ce iese percepția ?

Elevul. Percepția iese o adunare de idei.

Profesorul. Ce se numește sofizmă ?

Elevul. Sofizma iese un adevăr fals.

Profesorul. Ce iese sofizma ?

Elevul. Sofizma se numește o idee greșită.

Precum ușor se poate înțelege, și elevul și eleva, sînt dușmani

aprigi ai sofizmelor și de aceea nici definiția unor ast-feliu de lucruri scirboase n'au mai vroit s'o învețe.

Profesorul. Ce se numește cezura?

Elevul. Cezura ieste împreunarea unei vocale cu alta (Mai spune că nu-i așa!).

Profesorul. Cînd trăește Voltaire?

Elevul. În secolul al XIX-lea.

Profesorul. Bagă de samă!

Elevul. (Vroind s'o dreagă!) Îî... da; într'al XX-lea (și să mai spui că Voltaire nu-i șugubăț și după moarte).

Un candidat îndrăzneț vrînd să arete mare pricepere spune cu mult patos despre veacul lui Voltaire: Atunci, în secolul al XVIII-lea, trăesc marii scriitori; *Voltaire, Rousseau, Shakespeare, V. Hugo* etc. etc. (ce miș-maș!...).

Profesorul. Dați exemplu de silogism.

Eleva. Metalul se topește, fierul ieste un metal; deci toate metalele se topeșe.

Profesorul. Cînd trăește Gr. Ureche?

Elevul. Gr. Ureche și Nestor Ureche trăesc în secolul al XV-lea și au seris cronicile de la întemeierea principatelor și până în timpul domnilor de pe timpul lor, adecă până la moartea lui Vasile Lupul, care moare pe la 1560.

Profesorul. Care sînt cauzelē luptelor lui Francise I-iū cu Carol al V-lea?

Eleva. François I-iū s'a luptat cu Carol al V-lea de la tronul Franției.

Profesorul. Cînd se întîmplă războaiele de 100 de ani?

Elevul. În secolul al XVII-lea, pe cînd domnea în Franția Frederic al II-lea.

Profesorul. Sub ce împărat cade Constantinopolul?

Eleva. Sub Constantin cel mare, care a trăit în secolul al V-lea.

Un adînc cunoseătoriu în Istorie și Geografie a spus cu multă convingere: *Arii au trăit în munții cari despart China de Europa.*

Alt geograf nu mai puțin puternic spune : „America de miează-noapte se întinde între cei doi poli“.

Altul și mai vrednic i-a pus în cofă pe ceilalți spunînd : „Florida este o peninsulă din Mexic ce se găsește sub stăpînirea Franței“.

O elevă spune fără multă vorbă că Nistru trece prin România.

Altă elevă, nu mai puțin vrednică de laudă pentru adînceimea cu care a învățat literatura românească, spune : Alexandri a făcut : pasteluri, poezii populare ca *Toma Alimoș* etc.

Profesorul. Ce-a scris Enăchită Văcărescu ?

Elevul. Jaluca Tragodie.

Profesorul. Cînd trăesc Grahii ?

Elevul. Sub Tiberiu.

Profesorul. Cînd vin Ungurii în atingere cu Romîni ?

Eleva. În secolul al V-lea.

Profesorul. Ce se numește anastrofă ?

Elevul. Cînd se strămută accentul de pe o silabă pe cea precedentă se numește anastrofă.

Tamiza este un fluviu al Franței, cel puțin așa ne asigură o elevă cu multă pricepere în ale geografiei.

Grigore Ureche a fost mitropolitul Moldovei, spune un elev puternic în literatura românească. *Epargner* înșamnă a cruța și *tremper* a înșelă.

Iată o traducere minunată :

„Madame,

Au non de l'empereur j'allais vous informer

D'un ordre qui d'abord a pu vous alarmer,

Mais qui n'est que l'effet d'une sage conduite,

Dont César a voulu que vous soyez instruite“

„Doamnă, în numele împăratului vin să vă informez de un ordin ce mai întăiu a putut să vă alarmeze, dar care nu este de cît efectul înțelepte sale conduite despre care Cesar a voit să fiți instruită“.

Profesorul. Ce parte de cuvînt ie *talia* ?

Elevul. Adverb în cazul Nominativ plural.

Italia se mărginește la miezã-noapte cu Șvițera de care se desparte prin munții Apenini. Olandã se mărginește la miezã-zì cu Franția.

Profesorul. *Essem* pentru ce stã la conjunctiv ?

Elevul. Din cauza lui quum.

Profesorul. Dar, pentru ce ?

Elevul. (supãrat) : Pentru cã stã la conjunctiv ; *tenui* ie dativul sau ablativul de la *tenuus*.

„Je sais trës bien tes desseins“=„Știu foarte bine a te de-serie“ ; „fait partir“=„a face partidã“ ; „aborder“=„a se rãpezi“.

Profesorul. Ce iese dilema ?

Elevul. Dilema iese o frazã ; ba nu, o propoziție.

Logica iese știința care trateazã despre concepte, despre inteligență și rațiune.

Tacit trăiește sub August și ie contemporan cu *Seneca*, *Fedru*, și *Virgil*.

Și o nemarginitã mulțime de aceea-și frumusețã ce nu le mai înșir spre a nu pune rebdarea cetitorilor la prea mare încercare, dar pentru a le dã altã priveliște nu mai puțin desfãtãtoare îi voiã duca în sala de știință.

Un cãndidat, cel cu mult foc oratoric, vorbește în chipul urmãtoriu despre epoca terțiarã.

„În Epoca terțiarã reptilele ierau dezvoltare foarte mare, au o lungime de la 10—20 de metri. Peștii asemenea sînt de o mãrime foarte mare. Așã Ichtyosaurul ie de o mãrime foarte mare ce se apropie de a crocodilului de astã-zì ; se gãsește mai cu samã în etajul al III-lea Pliocen (Iei brava !... Nu v'a uimit pe toți?...).

Profesorul. Ce s'a întîmplat în epoca glaciãrã ?

Elevul. Perioada glaciãrã a fãcut sã disparã atît vegetalele cît și animalele de pe întreg continentul. (N'ar fi fost reu, cãci n'ași fi avut durerea sã aud asemenea monstruozițã științifice).

Profesorul. Dã un exemplu de cefalopod ?

Elevul. (După ce trage cu urechea în zădar). Mi-a scăpat din memorie.

Profesorul. Cum se împart vertebrele ?

Elevul. (Tace ca mormîntul).

Profesorul. Cum ? Nu știi ?

Elevul. Ba știu... dar... poate nu pricep întrebarea.

Profesorul. Din ce se compune aerul atmosferic ?

Eleva. Din oxigen, hidrogen, cărbune și azot (De ce nu și din pulbere de orez ?).

Profesorul. Cum se împart moluștele ?

Elevul. În ordinul Tunicierelor și ordinul Briozoarelor.

Un elev pătruns de știință spune : „Pepsina lucrînd asupra substanțelor albuminoide dă naștere acidului pepsic“.

Profesorul. În cîte etaje se împarte terenul triasic ?

Elevul. În Eocen, Miocen și Pliocen.

Profesorul. Gîndește bine !... University Library Cluj

Elevul. Îi... da... în : *schisturile de Ginetz, grezul de Przi-bram și calcarul cu spirifere.* etc. etc.

Profesorul. Apoi așa ! De ce n'ai spus de la început ?

Și nu credeți că la Matematică nu s'au spus atari..; vă voiți numera pe cele mai ochioase.

Profesorul. În ce zonă locuim noi ?

Elevul. În zona toridă. (Da cald trebuie să fi fost la bacalaureat !).

Profesorul. Cum se constată forma pămîntului ?

Elevul. Se împarte elipsoidul în triunghiuri și se măsoară laturile triunghiurilor.

Profesorul. Ce numim orizont ?

Elevul. Orizontul ie un plan ce trece prin ochiul observatorului.

Profesorul. Numărul 343 ieste divizibil prin 3 ?

Eleva. Da.

Profesorul. Pentru ce ?

Eleva. Pentru că se termină cu 3. (Bravo... domnișoară !)

Profesorul. Ce numim mișcare diurnă ?

Elevul. Mișcarea diurnă ie un fenomen prin care o planetă se învîrtește înprejurul soarelui.

Profesorul. Ce sînt cometele ?

Elevul. Cometele sînt niște planete...

„Cilindrul ieste o suprafață născută de o dreaptă ce se învîrtește înprejurul unui cerc“. „Pentru a găsi volumul unui cilindru împărțim cilindrul în dreptunghiuri“. „Unitatea de măsură pentru suprafețe ieste metrul cub“. „Unitatea de măsură pentru capacitate ieste gramul“. etc. etc.

Și, cînd voi măi adăugi că toate aceste caraghiozificuri științifice le-au spus nu di'ntre cei căzuți în oral (căci înadins am șters cu buretele spusele celor ce n'au reușit), ba ce-i măi jalnic încă, o bună parte di'ntre cei din fruntea listei au spus pe întrecute monstruozițiile di'ntre care o mică parte le-am dat luminei ; ori-cine se poate încredința de adîncimea cunoștinților bacalaureaților noștri. Nici vorbă nu remîne, ștăm bine cu instrucția, foarte bine.

Dacă ne întrebăm înse, cine sînt adevărații vinovați în asemenea lucruri ? Răspunsul nu-i greu de găsit... Profesorii ; da, trebuie să mulțămim măi ales profesorilor, dacă ni s'a prilejit asemenea scîrboasă privesște. Profesorii au îngăduit copiatal de s'au căpătuit și cel măi de pe urmă di'ntre baieti cu 7 și fracții ca în schimb la oral să spue comediile de pe lume : părea că nici n'au văzut în ochi cartea.

Nu măi așa se poate talmăci neînțeleșul fapt că vedem elevi de la sfîrșitul listei răsponzînd omeneste, mulți di'ntre iei au răsponș așă de bine că s'au ridicat sus, foarte sus, aproape de începutul listei. Și di'mpotrivă. Număi așa se poate talmăci din ce pricină elevii ieșiți în teză au înșirat adevărurile ce am avut ciudstea să le aretăm cētitorilor.

Prin urmare, reușita candidaților în teme ieste datorită lipsei de luare aminte a profesorilor. Iear reușita în oral ieste prilejită de trei pricini. Sau că ieste o nenorocită urmare a probelor

în scris (căci după ce ai căpătat 7 și fracție în scris, nu-i greu de stors un biet 4 în oral); sau izvorește din dragostea profesorilor pentru cîți-vă inși, în deosebi recomandați; sau iese pricinuită de lipsa de cunoștinți a profesorilor,

Și ca nu cum-va să fie cine-va ispitit a crede că profesorii ierată înarmați cu știință, vom dovedi îndată ce luceaferi alcătuiau comisiunea examinătoare.

Vom face înse o deosebire de la început. După cum și între candidați au fost unii bine pregătiți în cît s'a convenit să treacă examenul; tot așa și di'ntre profesori au fost unii la înălțimea cerută. Am fi nedrepti, de am învinui pe *Dl. Climescu* de neștiință; din potrivă, vom spune fără sfielă că *Dl. Climescu* a mai înălțat puțin cinstea bacalaureatului. Nu voiū trece cu vederea pe *Dl. Vizanti* și pe *Dl. Gh. Erbiceanu* (întru cît privește limba greacă) și nici pe *Dl. Costăchescu*. Cît despre ceilalți voiū spune că n'aveau cunoștinți îndestulătoare pentru a fi examinători.

Și de vreme ce ne plac mai mult faptele de cît vorbele, vom da la lumină cîte-vă din multele neadevăruri rostite de domnii profesori.

Dl. Gh. Erbiceanu de pildă, a spus: „A lucră conștient vra se zică a avea o mulțămire în urma faptelor săvîrșite“. (Adecă a lucra cu conștiință). „Întipărirea unui lucru, icoana lui se numește noțiune“.

Dl. Gh. Erbiceanu. „Prin ce-i însemnat Ferdinand catolicul ?

Elevul. Ferdinand catolicul iese foarte însemnat pentru luptele în contra Maurilor și a protestanților.

Dl. Gh. Erbiceanu. Așaa... tocmai; de aceea îi și spune catolicul. (Halal de istoric!).

Dar *Dl. Gh. Erbiceanu*, cînd ie vorba de grecește, obiectul d-sale are toate cunoștințele trebuitoare; păcat că s'a amestecat în toate!

Apoi îmbii domni Erbiceanu au cusurul că-s prea înfocați apărători ai spiritualismului. Întru cît privește credința D-lor nici nu ne minunează, nici nu ne supără. Dacă din pricina mijlocului

în care se învîrtesc sau din a interesului sînt surzi la glasul puternic și ademenitoriū al științei ; să le fie de bine. Dar ca examinatori, nu li-i iertat să ceară ca spusese elevilor să fie numai de cît izvorite din cărțile sfinte ; ei datoricia unor profesori ieste să caute numai știința, nu și sistema filosofică de unde și-a tras cutare cunoștințele. De-i cine-vă materialist, să-l lese să spună cum a cetit ; de-i spiritualist, asemenea. Nu, să facă șicane celor ce nu-s de ruginitele lor idei ! Nu, să se facă duh și să cate a încurecă pe cei ce sînt tocmai pe calea adevărului. Nu cum-vă cred domnii seminaristi, că neroziile spiritualiste cu tot alaiul de credinți copilărești, cu neputința de dovedit și întemeiate numai sau pe-o slăbăciune de judecată sau pe o lene desăvîrșită de gîndire, ar fi mai pre sus de cît adevărurile izvorite din știință ?...

D. Sculi a spus și iel cîte-vă neadevăruri mai cu samă în ziua di'ntăiu. Între altele :

Dl. Sculi. Spune : Ce știi despre *hidrogenul sulfuros* ?

Elevul. N'am auzit de așa ce-vă în chimie.

Dl. Sculi. (mierîndu-se) Cum ?

Elevul. Poate hidrogen sulfurat ?

Dl. Sculi. Dacă vede că a scrinitit'o, după mai multe comparații nepotrivite, spune că se mieară cum de nu-i pus așa în chimia D-lui Poni, de vreme ce se găsește așa în toate cărțile franțuzești. Noi cari am cetit cărți franceze spunem că *Dl. Sculi* a greșit.

Tot *Dl. Sculi* a spus cu multă încredere că Ceahlăul are înălțime de 1000 de metre. (Nu știm în ce carte franțuzască a cetit și aceasta).

Apoi *Dl. Sculi* are păcatul că face mult spirit, dar spirit cum înțelege domniea-sa ; pe noi înse ne-a uimit cum un profesor poate spune asemenea lucruri.

Așa pe cînd o elevă vorbea despre combinația clorului cu hidrogenul a spus că trebuie să se facă la întunec ; D-nul *Sculi* spune zimbînd : „*Rușinos fenomen* !“ (Poate să fie și spirit, dar nouă ne vine a crede că-i pornografic).

Altă elevă vorbind despre higrometrul lui Saussure a spus că se alcătuește dintr'un fir de păr... Pe Dl. Sculi pe loc l'a prins frigurile spiritului și întrebă „dacă părul ie de bărbat sau de femeie“.

Tot Dl. Sculi abătîndu-se pe la comisiunea de litere, unde ascultau pe o elevă la franțuzește și se vede că umblînd după spirit, îi spune să conjuge verbul *a avea* la *indicativul prezent*. Nu-i vorba domnișoara a dat dovezi de știință, căci a conjugat verbul pe neresuflete și n'a făcut nici o greșală... Dar oare de aceste întrebări se pun la bacalaureat?

Înse culmea neștiinței a ținut-o cu multă vrednicie, dl. doctor *Tiron*, fala comisiunei; nu te puteai sătura privindu-l cu ce metodă pedagogică și cu ce măreție examină dl. doctor!... și cite cunoștinți temeince, cite descoperiri chiar, n'a făcut iel cunoscute pri-vitorilor uimiți! Vom spune poeticește că dl. doctor a fost *roza buchetului neștiinței*.

Ieată cite-va din multele spuse de dl. doctor.

„Cînd are să se întîmple un cutremur de pămînt toată natura manifestează o durere. (Dar cînd spune cine-va absurdități, ce manifestează natura, D-le Doctor?)...“

Mai în colo dl. Tiron spune: „Și plînteau au inteligența lor, senzibilitatea lor, nu cum se credea până acuma...“

Altă dată a spus cu mult ifos: „Spiritul simțeste pri'ntr'o serie de explicațiuni metafizice“.

Ceva mai hazliu: „Etnografie și Paleontologie ie tot una, căci *εθνος* și *παλαιος* însamnă vechiu; deci Etnografie și Paleontologie ieste știința lucrurilor vechi“. (Cite cuvinte, atîtea greșeli). După dl. Tiron un Jidan ce strigă pe uliță *vînzare cevoo*... ie etnograf, căci și iel se ocupă cu vechiturile.

Cu alt prilej a spus: „De la Claude Bernard se știe că plînteau au un sistem nervos foarte complicat, (dacă-i așa nu ne mai mirăm de inteligența lor); ca probe avem că puse în cloroform se anesteziază. „(Sermane, Claude Bernard, pe-a cui mână ai încăput!).“

Dl. Tiron. Care-i origina cavernelor ? .

Elevul. (Nu știe).

Dl. Tiron. (mierîndu-se) : Nu știi că iele serveau ca locuințe și ca morminte. (Bravo, d-le Doctor).

Pe alt elev întrebîndu-l despre tulpinele subterane îi spune : „Dar ce felu de *bulb* ie cartofa ?“ (halal de știință).

Tot dl. doctor Tiron a spus că *lobele olfactive* nu fac parte din encefal. Cine știe din ce carte franțuzască va fi scos și d-lui adevărul acesta ne cunoscut nouă Ieșenilor.

Și de la un profesor ca dl. Tiron să aștepți ca elevul să-și primească nota meritată și să fie clasificat după știință ? !..

Fie-care candidat cînd intra la dl. Tiron se ducea cu gîndul să spuna minciuni și bietul profesor auzea numai că elevul spune ce-va, dar ce spune, nici nu-și bătea capul. Dacă iera candidatul mai îndrăzneț îi spunea toate năzdrăvaniile și dl. Doctor cu cît auzea cuvinte mai neînțelese cu atîta se încredința mai mult de știința elevului și ca urmare firească îi punea nota mare. Ba să vedeți, onorabilul doctor făcea și spirit. Se și înfuriea din cînd în cînd. De pildă cînd vedea pe vre-un candidat că tăcea îndată spunea mînios : „Da bine, se poate să nu știi ! În cel mai elementar manual puteai afla întrebarea aceasta“.

Nu zic ba. Mult adevăr ai rostit prin aceste vorbe, d-le doctor; dar aceste înțelepte cuvinte au cusurul că se răsfrîng mai în-tăiū asupra deosebitei d-tale persoane. Așa cunoscut fiind că lumea-i reutăcioasă, cînd vre-un muritoriu ți-ar pune următoarea întrebare: „Cînd cele privitoare la bacalauriat se găsește în cele mai elementare cărți, de ce nu le știi și d-ta, ce ești profesor la Universitate ?“. Iei, care ți-ar fi răspunsul, d-le Tiron ?

Credem că în urma celor spuse pe nimene nu-l va mai prinde mirarea văzînd numărul cel mare al bacalauriaților din anul acesta; nimene nu se va mai miera de ce nu știința a hotărît locul candidaților pe listă.

Și să nu creadă cine-va că aceste rele își mărginesc înriurirea lor reu făcătoare, numai asupra examenului; din prtrivă au cele

mai rele urmări asupra elevului schimbat în student și chiar asupra viitorului cetățean.

De la reușita la bacalauriat a candidatului atîrnă purtarea lui.

De aici izvorește acea mîndrie reu înțeleasă a unei părți de studenți; acea dorință de a fi mai pre sus de tovarășii de școală, acea privire desprețuitoare către ceilalți studenți. Ce vrei?... A fost, fără să învețe, între fruntașii listei, și crezînd prin aceasta că ie cine știe ce specie zoologică deosebită, așteaptă ca alți muritori să-și îndoieie genunchele și să-și descopere capul cu umilînța înna-intea meritului.

Uită înse că la cei mai mulți meritul ie născut din ghibăciea la copiat sau din neiscusința celor ce l'au examinat.

Dar unde lăsăm pe acei cărora varga vrăjita a hatîrului le-a deschis porțile bacalaureatului? Căci cine nu știe că o bună parte de părinți dau bacalaureat în locul iubiților lor copii? Ceea ce nu împiedecă pe viitorii cavaleri-studenți, ca răsturnați în trasură să te fulgere cu despret aristocratic, sau ca într'un salon plin de capete deșerte, să-și istorisască, cu multă nerușinare isprăvile lor de oameni de știință. Pe cînd un altul venit din provincie fără cunoșeți și sprijin cade și pierzîndu-și nădejdea, neavînd nici bani, nu-și încearcă și alta dată norocul și remîne străin științei; deși i-ar fi fost cu mult mai vrednic apostol de cît cavalerii universitari.

Și ce felu de om în societate va fi cel ce din frageța tinerete și-a făcut darăverile numai prin înșelaciune și hatîr? Pe lîngă neemoștînța desăvirșită în ceea ce privește știința, în privința caracterului va fi și mai jos. Va cauta și în societate să urmăze drumul bătut din tineretă și nefînd deprins cu munca, va încereă prin felu de felu de mijloace necînstite să-și agonisască hrana zilnică. Ne putînd face nimic de la sine se va pune în slujba aceluia ce-i va da mai mult cîștig în schimbul unei munci neînsemnate. Ieată de ce avem așa de puțini oameni de inimă!

Fără îndoială nu numai acestea sînt pricinile înjosirei caracterului; dar cine mai stă la îndoială că dacă un îns a întrebunțat de tînar încă, numai mijloace neiertate, o dată ajuns în societate

nu va încerca să pună în mișcare tot cele două roțițe cunoscute,— hatîrul și înșelăciune—ca să alege cu iuțala fulgerului spre ideaulul lui...căpătuirea ?.

Și cine alții sînt adevărații vinovați pentru o ast-feliu de bolnavă stare de lucruri, dacă nu profesorii ?

Iei uitându-și înnalta lor menire, de a înfrumuseța mintea și inima tinerilor lăsați în mîna lor, pun datoria pe a doua treaptă gîndindu-se numai la foloasele aduse de această breaslă.

Cu durere ne putem încredința în fie-care zi că partea cea mai mare din luminătorii tinerimei nu vād în elevi de cît unealta ce le aduce banii trebuitori pentru îndeplinirea dorințelor lor neînfrîinate.

Și de la un profesor ce și-a întrupat un ideal așa josnic să te aștepți la ce-va bun pentru instrucție ?

De sigur un asemenea profesor va așteptă cu multă nerebdare trecerea chinuitorului ceas de lecție, fără să-și mai bată capul dacă în ceasul acela a folosit ce-va elevilor.

De sigur un asemenea profesor în timpul temelor își va oboși crierul gîndindu-se la mijloacele cum și-ar atrage luarea aminte a vre-unui îns cu vază, lăsînd deplină voie elevilor să copieze. Poate la urma urmei să creadă că așa-i lucru firesc. Doar în-că n'a uitat că și iel a întrebuințat asemenea mijloace nevinovate.

De sigur că un asemenea profesor ajuns examinatoriu la bacalauriat se va gîndi mai mult la banii ce-i vor aduce aceste zile mînoase, de cît la fraza candidaților ori la distribuirea notelor după merit. Nu se va gîndi iel la asemenea fleacuri neînțelese.

Și urmările le-am văzut și le vom vedea cît nu vor fi nemicite pricinele ce le dau naștere. Firește că pricinele acestei stări de lucruri stau în legătură cu altele mai adînci și de vreme ce oamenii noștri închid ochii asupra acelor pricini adînci, puțină nădejde de îndreptare remîne.

Măgulindu-ne cu credința că și cetitorii s'au încredințat de adevărul spuselor noastre, încheem darea de samă, amintind proverbul : „Peștele de la cap se'mpute“.

SALCIEA și BADEA

(în formă populară)

Te lasă, te lasă
 Salcie plectoasă
 Să te bată vîntul
 Să sîruși pămîntul
 Să-mi umbrești mormîntul.

(Poezii populare)

G. D. Teodorescu

— Frunză verde peliniță,
 În cotrò te tuci bădiță,
 Nici pe drum, nici pe cărare
 Ca un om, ce capăt n'are ?
 Și te duci, te duci așa,
 Par-că vieța nu-î a ta,
 Semănînd oftările
 Pe toate cărarile,
 Amărit și istovit
 Par'că lanul n'a rodit !
 Ia mai stăi în umbra mea
 Să mai hodinești ce-va
 Și mai stăi, bădiță, stăi
 Să te'nfiripezi întăiu
 Că de-acuma calea ră-i.
 — Rea mi-a fost și pîn'acum,
 De cînd îmbļu tot pe drum
 Și din zorii demineței
 Pîn'la capătul vieței
 Mi-a fi partea tot de reu,
 Căci mă bate dumnezeu :
 Că de-î anul reu sau bun —
 Chinurile mă repun
 Și de-î anul bun sau reu —

Lacrimile-mi curg mereu ;
 Doar prigonul dracului
 Și averea sacului
 Ie partea seracului !
 Sălcioară, sălcioară,
 Vieța tare mi-i amară,
 Tare-ajuns'am de ocară,
 De ocară și de jele :
 Vai de chinurile mele !
 Vai de sufletul din mine :
 Nu știu cînd mi-a fi mai bine,
 Știu atîta că mă stîng
 De cînd tot oftez și plîng :
 Stîngu-mă cu muncile
 Veșnic împlînd pungile,
 Pungile ciocoilor
 Cu greul nevoilor :
 Doar acum durerile
 Plăzmuiesc averile ;
 Și-s cu noi durerile
 Iear cu lei averile !
 — Frunză verde peliniță,
 În cotro te duci, badiță,
 Că și-aiurea-i ca și-ai,
 Tot amar pe cei calici ?
 — În cotrò mă duc, nu știu
 Dar mă duc să nu mai viu,
 Că mă arde și mă sacă
 Simț de om în lume sacă ;
 Și mă duce di'napoi
 Jarul grelelor nevoi
 Și mă mîna, mîna, mîna,
 Ca o sabie pîgiuă,
 Muncile bogaților

Dările 'mpăraților,
 Benchetul boierilor,
 Cătușa durerilor,
 Plînsetul feciorilor,
 Bocetul surorilor.

1886

P. A. TEODORU

O socoteală cu d-nul Onciul ¹⁾

(sfârșit)

O descoperire însemnată întîmplată de curînd și de care am luat cunoștință prin articolul „Moții și Istrienii“ din „Vroința națională“ ne face să ne înturnăm ieară-și la probele limbistice.

Din acel articol urmează că dialectul cu prefacerea lui *n* în *r* n'a pierit încă în Dacia traiană. Un număr de sate (patru) din munții apuseni ai Transilvaniei vorbesc și a-zi dialectul acesta. Dl. Teofil Frîncu, trăind în copilărie prin acele părți, știe că mai de mult se vorbea tot așa până 'pe poalele munților și negreșit că Mahăcenii și popa lor Grigorie (1580—1610) ierau Moți. Această legătură între Moți și dialectul cu $n=r$ ie foarte prețioasă; de pe numărul Moșitor putem să vedem că Romîni ce au adus acest grai în Dacia Traiană ierau destul de numeroși, nu cum ar fi putut crede cine-vă numai niște cete puțin însemnate. Dl. Onciul va vedea că închinîndu-se limbisticeii, eît ie vorbă de aceștia, vrînd ne vrînd a apucat pe o cale lunecoasă care-l va aduce în lagărul celor ce cred că toți Romîni, cu ori care din cele trei dialecte, au venit de aiurea în Dacia Traiană. Dacă prin cercetările etnografice se va reuși a întemeia părerea d-lui Slavici în privința celor trei tipuri de Romîni, atunci am avea trei dialecte și cele trei triburi înrudite la

¹⁾ Vezi No. 3 și 4 „C“ an. V.

cari s'au dezvoltat. Ar mai rămănea de descoperit încă un tip care se fie al urmașilor coloniștilor lui Traian.

Iear cit ie vorba despre acei Români urmași ai coloniștilor lui Traian, nu ne putem de asemenea îndoi că au existat și că au fost așorbiți de cei veniți de peste Dunărea. — Un lucru ie greu de hotărit, cînd au început a se mută Romîni de peste Dunărea ? Dar faptul că cele trei dialecte s'au despărțit tocmai pe la 1000 ne arată că de pe atunci trebuie să fi început mutatul. În adevăr. Dacă vor fi venit din vremea întâiului regat Bulgar, atunci limba romîna ne fiind încă formată, dialectele aduse nu puteau fi limba de a-zî. Așă de pildă Romîni veniți înaintea de prefacerea lui *a* în *î* ar fi zis *romono* ori chiar *romano*; prefacerea lui *e* în *ea* și a lui *o* în *oa* precum și altele din prefacerile comune celor trei dialecte mari nu le ar fi putut avea. Cu toate acestea în vorbirea de a-zî nu se pot încă deosebi asemenea dialecte, urmele ce s'ar putea explica ast-feliu pot fi înțelese și alt-feliu. De pildă *morte* p. *moarte*, *trebă* p. *treabă* etc se pot explica prin neregularități ortografice, ori prin înriurirea formelor vecine, de pildă sub înriurirea înmulțitului *morți* se poate să se fi pierdut forma *moarte* ori cel puțin să se fi format alături cu dînsa și *morte*. Tot așă cu *trebă* etc. Apoi de altă parte, de ce nu întîlnim pe *e* acc. urmat de *n* și precedat de labiale neprefăcut în *î* ? De ce nici într'un text cunoscut până acuma nu s'a dat peste ce-vă ca *ventu*, *pămentu*, *venă* în loc de *vîntu*, *pămîntu*, *vînă* ; ori de ce nu găsim *lană*, *cantu* sau *lonă*, *contu* ? Di'ncolo de Dunărea se află în dialectul Macedoneau și asemenea remașiți, firește păstrate de grupuri cari s'au rezlețit foarte de timpuriu. Lipsa acestor forme în dialectele de a-zî ori vine de acolo că fenomenele cu *e* și *o* neprefăcuți în *ea* și *oa* sînt în adevăr de explicat prin analogii ori prin greșeli de scrisoare ; ori pentru că venirea Romînilor a început după trecerea lui *a* în *î* și a lui *e* în *î*, dară înaintea de a lui *e* în *ea*, *o* în *oa*, *e* în *i*. Bine înțeles vorbim de vre o roire mai veche de cît formarea celor trei dialecte, căci în cîte trele putem dovedi că prefacerile acestea (*e* în *ea* etc), sînt bine cunoscute.—Singura îndoală ce ne rămîne iese

pricinuită de lipsa vre unui dialect, viu și a-zî, în care să întîlnim lipsa acestor fonomene fenetice, cît și a celor mai nouă de cît acestea. Dar a-zî sau mîne, poate să ni se întîmple ca și cu Moții. Acuma o dată ce s'a rupt vâlul pe care îl întindeau cu atîta îngrijire șovinistii noștri asupra deosebirilor dialectale, nu ne-am miera de feliu auzind pe cine-vă că unde-vă în niște munți se vorbește vre un dialect nepresupus de nimene.

Se poate de asemenea ca grupele cele mai vechi să fi fost asimilate de poporul romanic ce locuia în Dacia înainte de 1000.

Un fapt ieste înse afară de ori-ce îndoială : Limba romîna cu toate trei dialectele iei s'a format di'ncolo de Dunărea și apoi s'au întins grupe cu aceste dialecte și în Dacia, lăsînd tot o dată și în urmă-le oameni cu aceste graiuri.

Dacă am rămănea numai aice, am da dreptate lui Rösler și școalei lui, căci în adevăr nici iei nu pretindea altă ce-vă ; deosebirea ar fi numai că noi am dovedi presupunerea acesta sprijinînd-o pe dovezi filologice peste putîntă de răsturnat. Cum am mai spus și altă dată, dacă ast-feliu ar fi convingerea noastră științifică, nu ne-am sfi de a o spune lămurit în fața lumii ; noi nu facem parte din școala păcătoasă a celor cari una cred și alta seriu : cari nu cred în religie și în dumnezeu și veșnic îs cu religie strămășască pe buze, nu pierd vre un prilej de a se gudură înaintea crucei și a sfiștocului și cari fac cu ori-ce teorie științifică tot ceea ce fac și cu religiea. Cunosc oameni cari sînt Rösleriani în inima lor, între prieteni ; dar în fața lumii, se dau drept cei mai înfocați apărători ai continuităței Romînilor în Dacia. Spre a nu se face încurcăla, însemn că nu amintesc aice de dl. A. D. Xenopol, pe care îl știu anti-röslerian convins, nu vorbesc de asemenea nici de dl. Onciul, ci de alții, pe cari poate îi va gîci cetitorul. Nu le spunem acuma numele, fiind că are să le vie în curînd rîndul.

Cum am zis, pot să creadă cetitorii, cînd le spun că am ajuns la teoria mea, curat prin cercetări nepărtenitoare.

Remîne să mai dezbat cu Dl Onciul chestia poporului român ce se află în Dacia înainte de venirea Ungurilor, pe cît și în vremea întăului regat bulgar, ba chiar neîndoelnic de la colonizare pînă la așezarea celor trei triburi de Romîni, aducătoare ale celor trei dialecte românești ce trăesc și pană în a-zi între Nistru, Tisa și Dunărea.

Se pot face două ipoteze de căpetenie: Ori Dacia a fost desromanizată și elementul romanic a început a se strămuta de peste Dunărea, îndată ce s'a înființat regatul întăiu al Bulgarilor stăpînitoriu asupra Valahiei și Ardealului, la mieză noapte de Dunărea și de acolò, rînd pe rînd pînă în timpurile nouă (veacul al XVI-lea). Ori că Dacia n'a fost dezromanizată, că o limbă romanică deosebită de cea din care s'a format cu vremea limba Romînilor a început a se dezvoltă și că de la cucerirea Bulgară a început a crește acest element prin roiuri de romani de di'ncolò de Dunărea și că tocmai tîrziu cam pe la 1000 au început a veni de di'ncolò mase mai mari și a romîniză pe poporul romanic aflătoriu acolo, băștinaș.

Pentru care din aceste păreri trebuie să ne hotărîm? Ieste vre un chip de a alege pe cea bună din amîndouă? Știința filologică are oare chiar acuma mijloace de a se rostî în această prîvință?

După mine, are. În adevăr noi știm ce prefaceri ierau gata făcute în limba romînă la vremea năvălirii Slavilor în patria veche a strămoșilor noștri, adevă în peninsula balcanică. Acuma ie întrebare dacă prefacerile amintite se află în cuvintele ce ne-au ramas din acele veacuri (de la colonizarea Daciei și pînă la veacul al VII-lea). Între aceste cuvinte sînt numele de riuri etc ca *Mureș*, *Criș*, *Tisa*, *Ompoiu*, *Argeș*, *Mehadica*, *Olt*, *Timeș*,... Dar tocmai în aceste cuvinte cari au trebuit să stea în gura coloniștilor lui Traian lipsește prefacerea lui *ti* în *ți* (*Tisa*, *Timeș*), a lui *di* în *zi* (*Mehadica*), a lui *l* în *r* (Ampelum=Ompoliu nu *ampero*) pe de o parte; iar pe de alta ne întîmpină pretaceri neobișnuite în limba romînă, nu numai pe vremea aceea, ci chiar și mai în-

coace : *Olt* din *Aluto*, *Ampelo*, *Ompoliu* (adecă $a=o$) și *Ardeso=Argeș* (de= ge). Deci limba vorbită de locuitorii Daciei până la veacul al VII-lea nu a fost cea *română*. Tot din această limbă face parte și cuvîntul *Gelu* pentru care mă rușinează dl. Onciul, în adevăr în acest cuvînt nu vedem pe $l=r$, adecă fenomen întocmai ca și în *Ampelum* și tot o dată *ghe* nu *ge*. Deci se pare că șeful unuia din stătuțelele vasale regatului bulgar va fi fost, cum spune și Anonymus, romîn și că nu-i așa de ridiculă părerea că avem a face cu *gelu* al Latinilor.

Cum că Romanii din Dacia nu au avut în limba lor prefacerea lui *a* în *i* înaintea de *n*, ne-ar dovedi întâiu prutul lui *Traian* ori chiar numele *Troian* în care am avea $a=o$ și *an* păstrat ; cuvîntul *Crestianilor* ne-ar arată că nici *sti* nu trecuse în *ști*, nici *an* în *în*.

Deci cercetarea cuvintelor ce cu oare-și care drept le patem presupune păstrate de la acel norod romanic, ne vedem siliți a primi a doua ipoteză și deci a primi de o dată două lucruri ce se păreau altora în contradicere : *Formarea limbii și naționalității elementului romanic, dincolo de Dunărea și continuitatea elementului romanic pe pământul Daciei Traiane*. Ast-feliu se împacă adevărul istoric cu adevărul limbistici și tot o dată nu se mai vede ce pricină ar avea șoviniștii cei mai înflăcărați de a nu primi și ce ieste bun la Rösler (nu-i cuvînt mult bun nu prea are acest scriitoriu de vreme ce ieră slab filolog și istoric pârtenitoriu, iear părerea goală că Romîniis veniți de peste Dunărea după 1000 nu ieră originală a lui) și tot o dată de a arunca pietre în filologie, cum obișnuște dl. Xenopol în cursurile sale universitare.

De o cam dată atita am avut de răfuit cu dl. Onciul.

JOAN NADEJDE

POEZII POPULARE

(ast-feliu cum se zic)

I

Pi vîrvuțu nucului
 Cîntî puiu cucului,
 Colè gîos la rădăcinî
 Cînt'o pasîri străinî
 Și cîntî și cirichești
 Și hodinî nu gasăști.

II

Fă-mî doamni ei m'îi faci
 Fă-mî pasîri măiastrî,
 Și zbor la maica'nî fereastrî. Cluj
 Mămî nu mă țistui
 Pînî nu m'oi jălui,
 Cî străini s'o pus la masî
 Ochi niî lacrîni ei varsî.
 Străini șad la hodinî,
 Ochi niî plîng și suschinî.
 Cînd îmbuc o'nbucăturî
 Lacrînili-agiung în gurî.
 Cînd înbuc adoua oarî
 Lacrînili-agiung-în poalî.

III

Cîti pasîri sînt pi lumi
 Tăti zboarî și beu apî ;
 Numa turturica me
 Nu a be cît a ei ie,
 Ieu o due la apî bunî

Ie sî faci cî-i nebunî.
 Ieu o duc la apî re
 Ie o tulburî ş'o be.

IV

Rîndunicî cu corunî
 Nu cîntă sara pi lunî
 C'a-me inimă nu-i bunî.
 C'asa'n vini nii'n gînd
 Caru şî boi sî-i vînd
 Pluguşoru sî-l aprind.
 Şi din ceru plugului
 Sî fac armi murgului,
 Şi din ceru cel mai mari
 Sî fac teacî la chistoali.

V

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Frundzişoarî di agud
 Disfă mîndrî ce-ai făcut
 Şi-nî dă drumu sî mă duc
 Nu ştiu urma ni-ai luat
 Ori din păr ne-ai rătedzat
 Puica badi ce isteafî
 Se tot plîngi şi ofteadzî ;
 De-am trăit amîndoi ghini
 Ofteadzî şî pintru mini,
 De-am trăit amîndoi rău
 Lasî-mî sî oftedz ieu.

VI

Pi din gîos din ceala sat
 Merge-on păunaş rotat,
 Şi nu-i păunaş rotat
 Ci-i bădiţă fărămacat.

C'o catat șaua'n camari
 Și șaua-i pi murgu-afarî.
 Ș'o catat murgu pi vali
 Și iel pi murgu-i calari.

Rădășeni 86

culese de Y. LATEȘ

BOALELE PERSONALITĂȚII ¹⁾

Nu-i vorba de boală de a face personalități de care sîntem stăpîniți pe rudă pe semîntă, firește fără a o vedea de cît la alții, — ie vorba de boalele personalității psihologice. Sub numele de *persoană* se înțelege în psihologie, un individ cu conștiința de sine lămurită și care lucrează potrivit cu dînsa. Psihologia metafizică, atît de puternică în școalele noastre, explică personalitatea prin ipoteza că în noi se află un *zeu* simplu, neschimbătoriu și unic. Despre chipul cum s'a alcătuit acest prețios *zeu*, despre formele prin cari a trecut de la aretarea lui pe lume până a-zî nu-și bat capul filosofii metafizici; dumnezeu a luat ieul pe care-l păstră în magazinele cerești și l'a pus în crierii cutărui om. Dar psihologii noi sînt mai conștincioși, principiul evoluției, convingerea că formele de a-zî au o istorie foarte însemnată, că nu s'au ivit gata ca Minerva din căpățîna lui Zeus, i-au făcut să cerceteze chestiea aceasta de a mărunț. Ribot aduce lumină prin analizarea stărilor de boală și negreșit că la asemenea întîmplări unele însușiri ale personalității căpătînd prea mare dezvoltare și stricînd echilibrul și unitatea fenomenului psihologic ne îngăduie să pătrundem adînc în lăuntru lui, ne dă puțința de a deosebi părțile alcătuitoare și deci

¹⁾ Articolul îe prescurtare și o dare de samă despre cartea lui *Th. Ribot, Maladies de la personnalité*, 1 vol. în 12°, 171 Paris. *Félix Alcan* éditeur, 1865.

de a face o analiză de care nici nu puteau visa cei ce se mărginiseră numai la observarea năuntrică asupra stărilor de conștiință ce se petreceau în spiritul lor. — Studiarea fenomenelor psihice bolnave ie menită a aduce psihologiei folos asemănătoriu cu cel adus de observația microscopică în științele naturale. Ba încă, di'ntr'un punct de vedere, folosul ieste și mai mare, de oară ce microscopul numai mărește lucrurile observate, pe cînd stările de boală desfac fenomenul ce pare simplu în altele cari-l alcătuesc și dau pe față înriuriri cari alt-feliu trec nebagate în samă. Dar mă opresc, analizînd mai departe lucrarea lui Ribot, cetitorii vor vedea chiar din fapte concrete ce lumină aduc asemenea cercetări în psihologie. Atîta voiu mai spune, că psihologia omului normal, adult și civilizată nu poate fi făcută fără a cercetă mai întăiu pe lîngă stările de boală, psihologia copilului, a selbateilor și a animalelor. Numai înțelegînd fenomenele cele mai simple, ni se face cu putința înțelegerea celor mai complicate; psihologii metafizici au urmat tocmăi calea ceealaltă, au început cu omul. Se înțelege că n'au putut reuși mult, toată lucrarea acestora s'a mărgenit la definiții, descrieri și ipoteze fără vre nu temeiu științific.

Privind cum se formează individualitatea trupului la animale, vedem că indivizii superiori sînt alcătuiți prin alipirea unui număr de indivizi mai simpli. Așă ieste și cu individualitatea psihică, adecă în privința persoanei, care trebuie privită nu ca un ce simplu, ci ca un *total de coalitie*, o grupă de persoane mai inferioare, organizată și solidarizată ast-feliu în cît în starea normală și mai ales pentru observatori nu tocmăi pătrunzătorii pare ce-vă simplu, necompus din părți.

Ribot cercetează pe rînd împrejurările *organice, afective și intelectuale* ale personalității și apoi adună toate aceste elemente, făcînd sinteza.

Înnainte înse dă lămuriri asupra „conștiinței.“ În această privință stau fața în fața două școli filosofice, cu două ipoteze. După unii conștiința ieste însușirea de capetenie, fundamentală, a *sufletului*, esența lui. După alții conștiința ieste un fenomen care

în unele împrejurări însoțește lucrarea unor celule nervoase din crier.

Ipoteza cea mai veche, cea di'ntăiū ieste lovită cu de-săvîrșire prin *vieața neconștientă* a spiritului. Așă sînt de nepotrivite cu ipoteza veche actele psihice neîntovărășite de conștiință în cît filosofi au închis cu îndăretnicie ochii ca să nu le vadă și deci să fie siliți a aruncă departe, ca pe o zdreanță netrebnică, ipoteza cu care se deprinseseră și care tot o dată îi lăsă în pace cu besereca. Chiar Leibnitz a cercetat aceste fenomene, ba încă, pe cît spune autoriul, foarte bine și foarte cu pătrundere; dar filosofi contemporani s'au făcut că nu aud. Chiar în veacul nostru foarte puțini psihologi și-au dat osteneală cu aceste stări psihice. Și acuma în urmă cînd au fost nevoiți să le primească le-au numit „stări neconștiente“, nume cam ciudat. Cei mai ghibaci nu se încearcă a le explica, le descriu numai. Alții îndrăzneți ne împuează urechile cu *idei latente*, ba până și cu *conștiință inconștientă*! Cu toate acestea cît de ușor ieste de văzut absurditatea de a zice că spiritul ieste substanța ce cugetă și tot o dată a admite că pot fi cugete, despre cari, în timpul ce se fac, spiritul nu știe nimic! Aceste fenomene dau și iele o lovitură de moarte teoriei spiritualiste; la această lovitură am vroî să vedem pe teologii și spiritualiștii noștri respunzîndu-ne. Dar n'avem grija, știm că-s tari numai în sudălmî ca la ușa cortului: știință, slava domnului, cît pâr pe broască!

După ipoteza a doua „stările neconștiente“ se înțeleg foarte ușor. Unele stări ale sistemului nervos sînt însoțite de conștiință, altele nu. Întăiū nu trebuie de vorbit despre conștiință, nume abstract, ci despre stările de conștiință. Fiziologia ne dovedește că producerea conștiinței ieste în tot deauna legată cu lucrarea sistemului nervos, și în deosebi a crierilor. Dar nu corespunde la orice lucrare a sistemului nervos o stare de conștiință; nu se poate vre o lucrare psihică ne pricinuită ori neînsoțită de vre o lucrare a sistemului nervos; dar se poate foarte bine să lucreze sistemul nervos, fără ca lucrarea această să fie întovărășită de conștiință. Con-

știința ieste deci un fenomen ce se adaugă pe lângă unele stări de lucrare nervoasă. După această ipoteză nu vedem nemică greu de înțeles ca ori-ce manifestare a vieții psihice (senzații, dorinți, sentimente, voinți, amintiri, raționamente, născociri etc) să poată fi rînd pe rînd conștientă sau ba. Nu-i nici o taină, fiind că la amîndouă feliurile de stări se află îndeplinite condițiile fiziologice, și se fac conștiente dacă pe lângă cele trebuitoare pentru starea neconștientă a manifestării se mai adaug și altele cerute spre a o preface în conștientă. Până acuma nu s'a izbutit a hotări toate împrejurările cerute pentru trecerea unui act de la neconștientă la conștientă. Se știe înse cîte ce-vă. Circulația sîngelui, în privința cîtimei și a feliului, ieste o împrejurare de frunte. Cercetările făcute asupra capetelor de animale, au aretat că punînd să circuleze sînge arterial prin vasele din crieri putem aduce în mintea animalului conștiința pierdută, bine înțeles pentru un timp. Se mai știe că trebuie actele psihice să aibă oare-și care durată pentru a putea fi întovărășite și de conștiință; actele automate, moștenite ori căștigate prin deprindere, se fac foarte iute și nici nu sînt conștiente. Herzen a dovedit pe larg că starea de conștiință nu poate avea loc de cît în timpul desasimilării substanței nervoase, adică pe cîtă vreme lucrează creerii și li se consumă materialele ce-i alcătuesc!

Ieste încă un fapt pe care nu-l poate explica ipoteza veche și de aceea firește îl tăgădueste. Ie vorba de acele răsîmpuri în cari conștiința ieste întreruptă, lipsește cu desăvîrșire, sau mai lămurit, de acele răsîmpuri în cari omul nu gîndește de loc.

Singuri metafizicii se lovesc prin argumentele ce aduc. Iei singuri arată că în ipoteza existenței unui suflet care ar fi *substanța cugetătoare*, asemenea întreruperi de conștiință nu pot avea nici o explicare. Am înțelege să-i lipsască spiritului din cînd în cînd mijloacele de a face cunoscute și în afară cugetările sale, dar să nu știe singur nemică o bucată de vreme, firește că ie absurd. Conștiința ie întreruptă, încetează nu numai în leșinuri, în adormire adîncă prin substanțe anestezice, în epilepsie etc, ci chiar și în vremea somnului. S'a dovedit că la cei hipnotizați se poate

pricinui un somn atât de adînc în cît se stinge ori ce urmă de conștiință, nici visurile nu bîntue liniștea adîncă a adormitului. Puteau spiritualiștii să ne spue pe unde petrece atunci sufletul, cum de nu mai cugetă, iel, substanța cugetătoare? Acest fenomen, întreruperea vieții conștiente prin răsîmpuri de repaus, de lipsa de conștiință, se potrivește minunat cu teoria cealaltă. În adevăr. Crierii, ca și ori-ce organ, au perioade cînd lucrează, apoi ostenesce și dacă între celulele nervoase se află prea multe substanțe acide făcute prin consumarea materiei nervoase, organul nu mai poate lucra, omul adoarme și, dacă osteneala a fost mare, ie cel mai firesc lucru să cadă într'un somn neînsoțit de conștiință. Nu trebuie să ne amăgim prin cercetările făcute de oameni culti ai cărora creeri sînt într'o stare vecinică de ațitare; alt-feliu ieste înse la țerani, cari visază rar în timpul somnului. Chiar înși-și metafizicii s'au prins acolea în capcană. Ribot ne spune că iei cereau de la protivnici să le arete vre un caz cînd întîmplîndu-se o întrerupere în conștiință, omul după ce se va fi trezit să nu mai poate ști nimic de timpul strecurat și să lege cel din urmă act conștient, cu cel di'ntăiu. Ribot spune că a observat asemenea lucru chiar la femeea sa. O dată a fost chemat la un bolnav de holeră, femeea s'a trezit și l'a văzut cu luminarea în mină, pregătindu-se de plecare, apoi a adormit la loc; peste jumătate de ceas Ribot se întoarse a casă și tocmai cînd intră în odaie cu luminarea, iear se trezi femeea, dar somnul îi fusese așa de adînc, așa de bine se unise clipa adormirei cu a trezirei, în cît socotea că bărbatu-su nici nu apucase încă a plecă și întrebă ce a uitat de se întoarce. Mare-i fu mirarea aflînd că dormise jumătate de ceas. Medicii cunosc împrejurrări de nebunie cari rump conștiința pe neașteptate și după un timp bolnavii își vin în fire și chiar urmează vorba de unde o lăsase atunci cînd își pierduseră conștiința.—Lucrările neînsoțite de conștiință joacă mare rol în viața noastră, cele conștiente sînt numai o mică parte din totalul vieții noastre sufletești. De pildă fie-care vrointă, își are pricinile în cele mai adînci ascunsuri ale noastre; motivele conștiente cari o întovărășese și par că o explică, nu formează de

cît o parte din pricina adevărată. Tot ast-feliu cu urele și iubirile, ba chiar faptul acesta a fost băgat în samă de oamenii cei mai lipsiți de darul observației, și iei se mieară și nu pot înțelege ce pricină îi fac să iubească pe cutare, iear pe altul să-l urască.—

Unii au făcut greșala de a lua aceasta explicare prea îngust și de aceea au ajuns să-și închipue că fenomenul conștiinței fiind adăogit pe lîngă lucrarea mecanismului fiziologic, ieste cu totul fără vre un rol în vieța omului, adecă și-au închipuit că lucrurile se petrec întocmai ca și cum am fi niște automați lipsiți de conștiință. După autoriu nu-i așa. Ie adevărat că fenomenul conștiinței se arată de la început ca un adaus fără folos, dar alcătuint memoria conștientă, formînd experiența, conștiința ajunge armă foarte puternică în lupta pentru traiu. Ieată ce exemplu dă: „Se poate să dezlegăm, fără a avea conștiință, o problemă; dar ieste foarte cu putință ca probleme de acela-și feliu să nu le mai putem dezlegă altă dată tot inconștient. Di'mpotrivă, dacă am dezlegat o problemă avînd conștiință de lucrările psihice făcute, ie foarte greu a greși cu altă problemă de acela-și feliu, pentru că nu mergem ca orbi“.

Până aice a fost introducerea.

Urmează cap. I-iu *Turburările organice*.

Asupra acestora stărue mult fiind că pe dînsele se razimă totul și prin iele se explică. Temelia individualității psihice ieste pentru ori-ce animal simțul organic, simțul trupului, care de regulă îi nehotărit și întunecos și numai a rare ori ieste foarte lămurit. Ie de crezut că la animalele cele mai de jos acest simț ieste iel singur întreaga individualitate psihică. Dar la om și la animalele superioare, lumea zgomotoasă a dorințelor patimelor, percepțiilor, imaginilor, ideilor, acopere această temelie tăcută, afară de une-ori; o uităm, pentru că nu o cunoaștem. Psihologia metafizică nu ține samă de cît de culmî, și observația năuntrică nu dă lămuriri despre cele ce se petrec în lăuntru trupului; studiul senzibilității generale a fost făcut mai ales de cătră fiziologi. Cea mai exactă definiție a acestui simț o dă E. H. Weber: „O

simțire năuntrică, un felu de pipăit năuntric care dă senzoriului lămuriri despre starea mecanică și chemico-organică a pielei, a mucoaselor și a seroaselor, a măruntaelor, a mușchilor, a articulațiilor“. Louis Peisse, un doctor filosof, a scris cel întâiu în Franția, în această privință aretînd greșala celor ce ziceau că noi ne cunoaștem trupul ca și pe celelalte lucruri din natură. Ieata; chiar vorbele lui, după citația făcută de autoriu : „Să fie oare neîndoelnic lucru, zice iel, că nu avem de loc vre o conștiință de îndeplinirea funcțiilor organice? Dacă ar fi vorba de conștiință limpede, lămurită și localizată ca a întipăririlor din afară, ie vădit că nu avem ; dar putem avea o conștiință întunecoasă, latentă, asemănătoare cu cea ce însoțește mișcările resufărei, senzații cari, deși repetate fără repaus, trec nebăgate în samă. Nu s'ar putea să privim ca un resunet îndepărtat, slab, nehotărit al lucrărei noastre vitale universale, acest sentiment așa de însemnat ce ne înștiințază neînterupt de ființa trupului nostru? Mai tot deauna s'a făcut greșala de a amesteca astă simțire cu întipăririle întimplătoare și locale cari în timpul vegherei, ațiță, trezesc și hrănesc jocul senzibilității. Aceste senzații, deși neîncetate, nu se arată de cît ca niște aretări trecătoare pe teatrul conștiinței, în vreme ce sentimentul de care am vorbit mai sus, durează și ține înaintea sub această scenă mișcătoare. Condillac îl numea destul de bine sentimentul fundamental despre existență ; Maine de Biran, sentimentul despre existența senzitivă. Pri'ntr'însul se arată ieului trupul ca *al lui* și subiectul spiritul se simte și se vede că ființază oare-și cum într'un loc, în întinderea mărgenită a organismului. Monitoriu vecinic și nesupus la greșeli, iel face ca starea trupului să fie neconținut de față în conștiință și ast-feliu arată foarte adînc legătura puternică între vieța sufletească și cea fiziologică.

„În starea obișnuită de echilibru care alcătuește sănătatea desăvirșita, acest sentiment ieste, cum am zis, neînterupt și de o o potrivă, deci nu poate ajunge la ieu, în stare de senzație deosebită, specială, locală. Pentru ca să-i luăm bine sama, trebuie să capete oare-și care tărie ; atunci ni se arată prin o simțire neho-

torită de bună stare sau de neplăcere, aretînd cea di'ntăiū o ridicare a lucrării vitale fiziologice, a doua o turburare bolnăvicioasă; dar în acest caz, nu întîrzie și se localizează sub formă de senzații particulare, localizate în cutare sau cutare parte a trupului. Alte ori se arată mai indirect, dar mai lămurit, anume cînd lipsește în vre un loc al organismului, de pildă în vre o mîna sau picior paralizat. Mîna sau piciorul firește tot face parte din organismul viețuitoriū, dar, dacă am putea zice așa, nu se mai cuprinde în sfera ieiului organic. Acest ieu nu-l mai simte ca *al său* și această despărțire, deși negativă, se dă pe față prin o senzație pozitivă particulară, cunoscută de ori-cine a avut o amortire desăvîrșită, fie din pricina frigului, fie din a unei apăsări asupra nervilor. Această senzație nu-i altă ce-vă de cît darea pe față a feliului de lipsă ce suferă sentimentul întregii vieți trupești; dovedește că starea de vieață a acestui mădulariū ieră în adevăr simțită, deși nelămurit, și că alcătuea unul din elementele sentimentului obștesc despre vieață totalității organismului. Tot așa un zgomot neînterupt și de acela-și feliū, ca al unei trăsuri în care stăm închiși, nu-l mai simțim, deși îl auzim, căci dacă încetează pe neașteptate, îndată băgăm de samă. Această analogie poate să ne înlesnească pentru a înțelege feliul sentimentului fundamental despre vieață noastră organică, care n'ar fi după astă ipoteză de cît o rezultantă *in confuso* a întipăririlor produse la toate locurile vii, prin mișcarea năuntrică a funcțiunilor, întipăriri aduse la crieri ori de a dreptul prin nervii ce-și au rădăcinile în creeri ori în măduva spinărei său prin nervii sistemului ganglionariū, pe încunjur.“

Acestea le zice Peisse la 1848. Acuma cunoștințele noastre au sporit foarte mult și în scrierile lui *Bain*, *Maudsley* etc se arată pe larg funcțiile vieței și partea ce aduc la întruchiparea acestei simțiri generale ce avem de trupul nostru.

Ieată-le în scurt. Mai întăiū avem senzațiile organice legate cu resuflarea, simțirea de plăcere pricinuită de aerul curat, de înădușire căsunată de prea puțin aer; apoi vin senzațiile date de canalul mistuitoriū; mai sînt altele și mai generale, cum ie foa-

mea și setea cari nu-s localizate și urmează din o lipsă simțită de organismul întreg, mai ales din o cerință a singelui. Claude Bernard a dovedit că simțul setei nu-i pricinuit de uscăciunea faringelui, ci de lipsa de apă în organism. Între toate funcțiile, circulația generală și locală iese poate cea a cărei înriurire psihologică e mai mare și ale cărei schimbări pricinuesc deosebiri între inși și la același om în feliurite vremi. Mai sînt senzații organice venite de la mușchi cari, unite cu senzațiile di'nafară ale vederii și ale pipăitului, joacă atît de mare rol la formarea cunoștințelor. Senzibilitatea mușchiulară privită în deosebi ne descopere tările încordărei mușchilor, cum și unde stau mînele și picioarele etc. Toate aceste senzații formează temeliea fizică a personalității. Deși slabe ca fenomene psihice, dovedesc prin vecinică lucrare. Îndată ce nu mai sînt formele mai înalte ale vieții mentale, pe dînsele le vedem luînd locul întăiu. Ribot dă niște pilde de visuri așa de ciudate în eît le punem pe toate. Se știe că din pricina boalelor la organele mistuirii și ale respirației visăm că sîntem apăsați de greutate; din pricina boalelor de inimă, visăm că ne luptăm. Une-ori niște simțiri bolnăvicioase nebagate în samă în timpul vegherei se arată în somn ca prevestitoare. Armand de Villeneuve visă că l'a mușcat de picior un cîine; peste cîte-vă zile se aretă la ael loc o rană canceroasă. Gessner visă că un șerpe l'a mușcat de piept în stînga; puțin mai în urmă se făcù tocmai acolo o bubă neagră de care muri. Macario visă că-l durea grozav gîtul; se trezi înse sănătos, dar peste cîte-vă ceasuri se arată o boală de gît foarte tare. Un om visă de un epileptic; peste puțin timp începù a avea chiar iel asemenea atacuri. O femeie visă că spunea ce-vă unui om mut și se trezi mută. În aceste împrejurări vedem cum vieța conștiința învălește și ascunde feliurite ațițări și senzații organice cari nu pot sîrăbate în conștiință de cît în vremea somnului, cînd legăturile cu lumea din afară sînt întrerupte. Bine înțeles, psihologii metafizici nu catadicseau a vedea asemenea fapte. Teoria temperamentelor își are temeliea sa științifică tocmai în aceste senzații organice și feliul acestor senzații atîrnă de la chipul

cum lucrează nervii. Henle a încercat să întemeieze pe însușirile nervilor cele patru temperamente cunoscute: flegmatic, sanguin, coleric și melancolic.

După cum deosebiri între cal și catâr, între rață și găscă, nu pot a-și avea izvorul aiurea de cât în deosebirile organismelor și în potrivirea cu mijlocul încunjurătorii, însoțite unele și altele de urmările lor psihice și deci în aceeași specie deosebirile între inși nu pot izvorî de aiurea de unde-vă.

Din cele spuse până aici urmează că personalitatea fizică trebuie să se schimbe o dată cu elementele ce o alcătuiesc. Și în adevăr experiența arată că schimbările pot merge de la un simț slab de neplăcere, de neajuns, până la schimbarea desăvârșită a personalității, până la „dubla personalitate“. Cu rebdare și prin cercetări destule s'ar putea culege din studiile făcute asupra boalelor minții un șir neîntrerupt de pilde începînd de la schimbările cele mai neînsemnate și mai trecătoare și mergînd fără salturi până la schimbarea desăvârșită a ieului. Ieul se schimbă neîncetat: se știe. Cît despre identitatea lui, apoi iată cum iese: nu-i atinsă pe cît timp totalul stărilor neschimbate întrece pe al celor pierdute ori adause din nou.

Să vedem ce schimbări de personalitate aduc turburările organice. Începem cu o stare de abiea bolnăvicioasă, cunoscută de mai ori-cine. a nume cu o stare de ațîțare ori de lîncezire, fără pricină. Tonul obișnuit al vieții se schimbat: urcat ori coborit. În starea obișnuită, iese o stare de liniște; de la trup nu vine nici plăcere nici neplăcere. Alte ori din potrivă funcțiile vieții se aprind mai tare; simțim prea multă dorință de lucru și cătăm să o cheltuim; toate celea ne par ușoare și folositoare. Această stare de mulțămire, de o cam dată numai fizică, se respîndește în toată organizația nervoasă și deșteaptă cu grămada sentimente plăcute. Atunci vedem lumea numai în bine. Alte-ori se întîmplă di'npotriva: o stare de nemulțămire, de lîncezală și de slăbiciune ne cuprinde, urmează apoi întristarea, teama, sentimentele neplăcute și zdrobitoare. Atunci lumea ne pare rea. Amîndouă stări le-nău-nici

o legătură cu vre o veste rea ori bună. În asemenea împrejurări individul iese schimbat, nu mai iese același. De obicei asemenea stări sînt trecătoare și individul se întoarce la echilibru; dar se poate și alt-feliu, pricinele acestor prefaceri în personalitate pot fi trainice și atunci individul rămîne schimbat pentru multă vreme. De regulă iese greu de ales turburările personalității cășunate curat și *de a dreptul* de pricină organice, pentru că asemenea prefaceri organice pot fi însoțite de stări sufletești mai înalte precum sînt halucinațiile, sentimentele și ideile bolnave. Ribot alege înse un șir de observații în cari turburările organice lucrează aproape singure.

Teată unul: Fiind plini de viață, sănătoși, se întîmplă unora de simt o slăbăciune din ce în ce mai mare, în cît se tem neîncetat că vor leșina și muri. La aceștia niște turburări în organism slăbesc suma de senzații ce primea crierul de la trup, adică slăbește simțul organic. Dacă ar fi fost numai atîta, am avea un caz pricinuit numai de turburări organice, dar și acolo se amestecă inteligenta: unii își închipue că-s otrăviți, alții că au pe dracul și cîte altele. Tot din turburări organice, cum iese pierderea simțirii la piele ori turburarea simțibilității musculare, se explică cum unii își cred trupul foarte ușor în cît le pare cu puțință de a zbură ori de a pluti în văzduh ori di'mpotrivă li se pare că vor fi cîntărind mi de ocale; unii se cred foarte mari, urieși, alții foarte mici; unora li se pare că-s învâliți într'un nor etc... Se întîmplă că pierderea simțului organic să aibă loc numai cît privește unele organe: asemenea bolnavi cred că nu au dinți, gură, stomah, mîte, creeri etc. De aceea urmează că în starea obișnuită toate aceste organe trimet senzații la creeri, măcar că nu avem conștiință de dînsele; alt-feliu de ce îndată ce senzațiile nu mai vin, omul își închipue că-i lipsește acest organ? Prin schimbarea feliului de senzații se explică de ce unii cred că au picioare de stea, de lemn, de unt etc. Dacă pierderea acestor senzații se întinde la tot trupul, bolnavul spune că nu mai are trup. Esquirol spune de o femeie care credea că diavolul i-a luat trupul: tot o dată pierduse simțirea la toată pielea. Alte ori dacă se schimbă feliul senzațiilor de o dată pe

neasteptate, se poate formă altă personalitate, deosebirea între simțul ce avea de organismul vechi nu mai samănă cu cel dat de acest nou, și între amîndouă nu iese nici o legătură ; de aceea bolnavul se crede altul și vorbește de sine ca de unul străin. Foville spune de un soldat care se credea mort în bătălia de la Austerlitz la care fusese greu rînit. Cînd îl întrebai ce mai face, cum îi merge, îți răspundea : „Vrei să știi cum îi merge lui moș Lambert ?”—„A murit l'a luat o ghiulea. Ceea ce vezi acolo, nu-i Lambert, ci o mașină proastă pe care au făcut'o după chipul lui. Ar trebui să-i rogi să facă altă.“

(va urmă)

STEFAN YASILIU

A-ZI TOTUL IE MARFA

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Orî cît ar părea de ciudată astă vorbă, noi credem că ie adevărată, ba chiar cutezăm a ne închipui că și cetitorii vor fi de părerea noastră.

În societatea de a-zi totul ni se înfătoșază ca niște întinse iearmaroace. În adevăr ce ie un iearmaroc de cît o pieță în care se aduc tot soiul de mărfuri, unde se întîlnesc negustori și cum-părători, cari în adevăratul înțeles nu sînt de cît tot negustori ; căci în vreme ce unii dau mărfurile ceialalți dau banii, adecă nu altă ce-va de cît tot un soi de marfă. Dacă ne uităm la societate, aceea-și privești ne așteaptă, schimb și schimb, deosebire că nu numai boi, vaci, mătăsă, grîu, ni se arată ochilor și minței, ci tot, ori-ce voiți, lucruri, ființi, sentimente, fără deosebire, se vînd pe bani. Cîte-va exemple ne vor lămuri și mai bine.

Să luăm mai întăiu știința, sfînta știință, maica învățătorei ; ce sînt apostolii iei de cît negustori cămătari cari se vînd celor ce dau mai mult ? Știința a-zi nu lucrează de cît pentru bani și

iear bani, nu folosește de cît marilor negustori de bani. Dovadă toate născocirile mecanice, cari varsă milioane în pungele bogaților și cari pe zi ce merge ajung mai înspăimîntătoare. Ca mîni știința va da bancherilor cheea cu care vor întrebuița fluxul, cascadele, vîntul pentru a produce electricitate. Și atunci ramas bun industriei de cărbuni, pieriți de foame voi milioane de lucrători!

Dar igiena, știința medicală, cît de puțin folos dau nevoi-iesilor!

Ori arta nu ie tot marfă? Chiar pravoslavnică religie ie marfă ba încă marfă falsă!

Politica? Mai rămîne vorbă, o marfă ce s'ar putea asemena cu spuma de sopon: mare, mare și bătătoare la ochi, nemic de samă într'insa, dar cu mare preț în piața socială. De și într'insa nu ie cristalizată muncă de om, acel ce care caracterizază mai ori-ce marfă, tot ieste ce-va într'insa; după cum un obiect de artă ie scump nu atîta prin munca vîrită în iel, ci prin raritate, tot așa în politică nu se vinde muncă, dar cîinstea, cugetul curat, în sfîrșit ori-ce sentiment care deosebește pe om de dobitoc.

Războaiele care se fac în numele patriei, nației etc. etc, nume în adevăr sfinte, dar grozav de mînjite, pentru ce se fac? De obicei vîrsările de sînge nu-s pentru apărarea celor slabi, nu pentru patrie, ci în folosul bogaților, pentru a le face colonii unde să-și treacă mărfurile și să stoarcă milioane.

Nu vom poposi mai mult la cele spuse, asupra altora fiindu-ne gîndul.

Noi voim să aretăm că chiar sentimentele cele mai înnalte sînt mărfuri. Cine nu știe cît ie de falsă iubirea di'ntre rude, cînd sînt banii în joc? Un fin ori nepot ce se gudură și se arată iubitoriu pe lîngă tata-su ori unchiu-su, ce face alta de cît vinde iubirea pe bani sau mai bine zicînd vinde o marfă falsă. Cine n'a auzit vorba: „Cu banii a-zî găsești și mamă și frate?”

Aice înse forma negustorească nu ie în toată floarea, au fost se vede pricini feliurite cari nu i-au dat voie. Cu totul alt-feliu înse ie dacă analizăm pretinsa iubire și credință între bărbat și femeie

și anume cea din căsătorie, nu mai vorbim de prostituție, concubinaj etc, acolo lucrul ie prea pe față, pentru a mai fi pus la îndoială. Așa dar voim a dovedi ca măritarea nu-i de cît o treabă negustorească, în care femeea iese marfa, iar bărbatul cumpărătorul. Bine înțeles așa ie în general, sînt înse și excepții. Din fericire se fac și căsătorii din dragoste, căsătorii în cari averea, venitul, rangul n'au nici un amestec, sînt înse rari și se ivesc numai ici colò, dar sînt. În adevăr te minunezi că în această societate de negustori, în acest nemărginit *Tîrgul cucului* se mai găsesc oameni cari se zmulg din launtrul vîrtejului. Asemenea oameni sînt în adevăr anormali pentru societatea din care fac parte, căci sînt în desavîrșită nepotrivire cu dînsa.

Să analizăm lucrul pas cu pas. După cum lucrătorul vine fațăș în pieață și vinde munca sa ori căruî cumpărătorii care are bani și vrea să o iee; tot ast-feliu femeea vine de se vinde pe sine celui care poate să o ție mai bine și să-i facă toate mulțămirile. Am zis femeea, fiind așa cazul mai general, fie spus în treacăt sînt și bărbați cari se vînd. Pricina pentru care de obicei femeile se vînd ie foarte simplă, de vreme ce iele atîrnă economicește de bărbați și cele mai multe n'au altă carieră de cît măritișul.

Pareă auzim zbierările pline de năduv ale aprigilor apărători de datini strămoșești. Cei de bună credință, mai curați cu duhul, striga-vor și nu prea, dar ipoeriții, pentru a-și ascunde și mai a-dine necredința lor, face-vor de sigur mai multă larmă. Vor zice că sînt bîrfeli împotriva celor mai sfinte datini, împotriva unei di'n-tre cele șapte taine.

Jale ni-i din suflet de zbuiciumul acestor pravoslavnicî cetățeni, înțelegem noi ca ie dureros să se vadă cine-vă lovit tocmai în fericitul sălaș al vieței casnice; dar adevărul ie nemilos.

Și nu doar că n'am avea dreptate, ci pentru că așa ie firea omului poznașă; de cîte ori nu caută omul să se înșelue singur; și ori cît s'ar încercă o cugetare, parcă mai năuntrică, să-i dezvaluească unele adevăruri, omul pe de altă parte caută de-și ține un *logos* întreg, vrea să-și esplice lucrurile cum îi plac lui și

nu cum sînt ; așă, rare ori un moșneag va crede că fata merge după dînsul din pricina averei ; ei tot se măgulește, tot îi place să creadă că ar putea fi iubit. Sau unui bărbat, ori cît i-i caracterul de negustoresc, tot mai bine îi place să creadă că femeea ține la iel și nu la veniturile lui. Nu-i vorbă, tot ie un semn bun, cînd omul caută să-și polească nemerniciile sale !

După noi căsătoria nu ie de cît un negoț în care marfa ie femeea ; și în adevăr nu numim noi marfă ori-ce lucru care venind pe pieța socială poate fi schimbat pentru un alt lucru, nu zicem numai de cît pe bani, pentru a vorbi mai general. Toce mai ast-feliu de lucru ie și în căsătoria. În Germania a ajuns chiar desăvîrșită de vreme ce se anunță prin jurnale că se caută o doamnă ori domnișoară cu a nume condiții. Mai lipsește încă să se anunțe femeile la bursă și nu știu de ce nu s'ar face, căci nu ie mult mai nobilă facerea de căsătorii prin stărostoae cum ie la noi sau în Franția etc.

Dacă observăm în linii generale educația femeii, vedem că n'are altă țintă de cît ca fata să se poată mărită cît mai bine. După cum bărbatului, de-a puterea fi din pruncie, i se îndreaptă pașii spre cîștig, i se întipărește că trebuie să trăească din munca și gheșefturi, tot ast-feliu fetei îi viră în cap ideea că n'are alt chip de traiu de cît măritișul, adecă o pun să vîneze un bărbat care să-i dea rang, avere, lux. Cîtimea acestora atîrnă de la noroc și de la ghibăciea și istetimea fetelor.

Dar, cum zice proverbul, nime nu se naște învățat, de aceea părinții cred a lor datorie de a îndreptă pașii șubrezi ai tinerei fete pe această cale, a o pregăti, a-i veni chiar în ajutoriu, cînd nevoe va fi, și cu ori-ce preț să o scoată biruitoare în lupta ce va încege cu alte fete, și ca de la o lotărie să iee numărul cel mai mare, adecă un bărbat chiabur, cu avere ori venituri cît mai mari. Bine înțeles fie-care fată are dorinți urieșe, dar la urmă se mulțamește cu mai puțin. Acesta ie idealul mai al tuturor fetelor. Repet că sînt înse și excepții, sînt și fete cari calcă în picioare sfaturile bătrînilor, nesocotesc vorba „nu se mînină dragostea cu lingura“ ori „două traisti goale greu vor face gospodărie“ și cîte alte sfa-

turi date de moșnegi cari și-au trăit traiul, dar nepotrivite cu spiritul plin de avînt al tineretelor, și mai pe sus de toate nedemne pentru sentimente mai înalte. Repetem înse că rar foarte rar, în acest veac drămuluit poți întîlni oameni însuflețiti de adevăratul foc al dragostei: banul și cîntariul au cotropit totul.

Nașterea unei fete rare ori aduce veselie pe fața părinților, și ea un feliu de răzbunare își îndreaptă ieși armele pentru a cuceri un băiet cu avere ori venituri. De are și ie ce-vă avere, asta nu slujește de cît ca o nadă mai mult. După cum am spus, toată educația n'are de cît o singură țintă. O fată nu trebuie să vorbească așa ori așa, că nu se mai mărită cît lumea; îmbrăcămintea, mersul, vorba, toate sînt dictate de mai înainte. Și cu cît omenirea a propășit mai mult din starea de selbătăcie, cu atîta mai vădită s'a făcut deosebirea între bărbat și femei, unul s'a dresat pentru cîștig, iar altul, adecă femeea, ca să poată fi părtașă la acel cîștig, făcîndu-și adesea chiar partea leului.

De aice se explică pînă la un punct chiar deosebirea de caracter între bărbat și femei; bărbatul în lupta pentru traiu a trebuit să fie mai hrăpaciū, să atace mai pe față; pe cînd femeei pentru a cuceri pe bărbat, i-a trebuit un caracter mai pișin, ie n'a avut nevoie de putere, ci de viclenie și șiriclic, de aceea femeea adesea ie mai ghibace și mai ageră.

Ie știut că starea economică are foarte mare înriurire asupra ființei fizice și morale a unui om, și îndată ce căsătoria a ajuns cariera femeei, a trebuit să se cășuneze oare-cari schimbări, fie în bine, fie în reu. Am aretat în alt articol cum s'a întîmplat căderea domniei femeilor, nu mai amintim aice. Știți că mărfurile de obiceiū se fac după cerința consumătorilor; tot așa ie și cu femeile, după cum sînt la modă cutare sau cutare rochii, stofe etc tot așa ieste la modă cutare ori cutare feliū de creștere. Așa în vremile strămoșești se cerea ca fetele să fie smerite, rușinoase, molcume, bune gospodine și cinstite,—așa și ierau. Încetul pe încet s'a adus spoela educației din occident, boerii își creșteau fetele la Paris; dar nici cei din țară, dacă ierau ce-vă mai cuprinși, nu vroeau să fie

mai pe jos : dacă fata nu știea franțuzește, nu știea să cînte la clavier și să joace la bal, ieră o mojiică ploată și nu se putea aștepta la o norocire mai mare. De aceea am și văzut năvală pansionatelor de toată mîna și pentru toate pungele. Și cu o bucurie nespūsă ascultau părinții pe fete cum gîngureau franțuzește, și credeți poate că se bucurau închihuindu-și că fetele vor putea să se hrănească din știința ori literatura franțuzască, știind limba ? Ți-ai găsit, ieî nu privesc asta de cît ca un buchet mai mult la ghirlanda ce trebuie să împodobească fata și să o ajute a putea vîna un bărbat mai chiabur.

Nu iera înse doară să se oprească aice educația femeilor, în firea omenirei ie de a se schimbă mereu. Educația mai serioasă începe a fi la modă, de aceea și fetele care de care se silesc a aretă că sînt mai deștepte și mai erudite ; învață pe de rost chestii de istorie, geografie etc. cu cari să poată azvîrli colb în ochii oamenilor, prin saloane. Dar această năzuință de a face paradă de știință are și bunul său ; căci între sutele de fete se găsesc și unele cari ieau știința cu tot di'nnadinsul, cari nu voesc a o aveă ca pe o modă, ci voesc a se instrui cu adevărat ; nu pe acelea ne ieste cugetul să le lovim, departe de noi asemenea gîndui. Din contra pentru acele femei serioase și cu adevărat iubitoare de știință și instrucție avem toată stima cuvenită, mai repetăm că nu voim să lovim de cît în cele ce momităresc știința. Pentru că de la cele serioase se poate aștepta să lucreze pentru înnălțarea nivelului moral al societăței și în deosebi al femeiei, pe cînd de la celelalte nu se poate aștepta nimic bun. Afară de educația ce o capătă în școli, ieste educația de-a casă, ce se întipărește din pruncie în capul fetei: din copilărie în juru-i nu aude de cît lucruri menite a-i dezvăli ideea că ie crescută pentru măritare. I se laudă sprincenele, ochii ; i se spune, că n'are nevoie de zestre și alte multe.

Toată moralitatea fetelor se închee acoloa : să nu ieasă din oare-cari mîrgini, căci nu se vor mai putea mărîtă. Și așa se înnădușă adesea în femei ori ce sentiment mai înnalt. Așa ie de falsă educația în cît fetele au obiceiul de a se areta tot deauna de părerea celui cu care grăesc ; ori se mulțamesc a spune „da“

dînd mecanic din cap. Și ast-feliu o fată bine dresată, adecă ghibace pentru a căpătă un bărbat, va fi cu vre un conservatoriū, cea mai aprigă laudătoare a faptelor conservatoare; cu un liberal, va luă în ris pe conservatori; cu un socialist, se va areta că suferă pentru cei apăsăți și va ridica principiile acestuia mai pe sus de toate; mai mult încă, va laudă teatrul, dacă are gînd se întindă curse unuia căruia îi place teatrul, ori liniștea cîmpenească, gospodăria de țară, dacă și-a pus ochiul pe vre-un proprietariū și așa mai încolo. O fată ast-feliu crescută va trece de : *spirituelă, amabilă, inteligentă* etc.

S'ar găsi unii cari să ne spună următorul lucru : „Bine, aveți dreptate, femeia ie o marfă; dar nu ie drept că pricina ie chestia economică, dovadă că chiar pe cele independente economicește, cum sînt profesoarele, telegrafistele și mult alte femei cari cîștigă singure, cu toate acestea le vedem tot îmblănd să capete bărbați, cît mai bogați, tot cea mai mare parte se vînd pe bani, și nu se mărită din iubire.“

Aice putem răspunde ușor. Întăiu acele femei au primit aceea-și creștere ca și cele di'ntăiu; cariera sigură i-a fost măritatul, prin urmare cum voiți să se schimbe așa ca din senin? Al doilea, prin aceea că au leafă, nu li s'a schimbat idealul, anume de a căpătă un bărbat care să muncească și să le ție, ie așa de plăcut *il far niente* pentru cei ce nu sînt deprinși cu muncă! Așa că avînd creșterea și prin urmare putința și dorința de a se căpătui cu un bărbat care să le dea toate la picioare, ce le-ar împiedecă de a nu arunca mrejele pentru a prinde? Cochetăria, voința de a plăcea tuturor bărbaților,—căci cu cît cercul adoratorilor va fi mai numeros, cu atît mai sigură ie fata de o izbîndă strălucită, avînd de unde alege,—a ajuns pentru femei ce-va instinctiv, în cît trebe educație serioasă și cu totul protivnică celei ce am aretat, pentru a putea înfrîna în iele acest instinct josnic de-a plăcea cu ori ce preț bărbaților, pentru scopul de a se vinde. Ie bine să fim plăcuți tuturor, nime nu dorește a fi interit și nesuferit semenilor săi, să fim înse plăcuți prin purtarea noastră, fiindu-ne cugetul curat, nu să întindem mreje, nu să întrebuițăm arme viclene și cu scopuri josnice.

Alții mai îngăduitori, ne-ar zice : „Iei bine, așa ie ; dar ce reu ie ca o fată sau femeie să cate un bărbat bogat, de ce în loc să trăească în serăcie, să nu cate a ieși la traiu bun ; ba încă adesea face și un bine că poate ajută pe ai săi, măritîndu-se cu un bărbat bogat ; numiți-o vînătoare numiți-o negustorie, sînt înse lucruri nesticătoare, așa a fost tot deauna, nu se schimbă datinele de gustul unor descrierați utopiști etc.“

Aice avem mult de zis. De la început vom spune că soiul de căsătorie de a-zi ie josnic și nevrednic de omenire, mai mult încă ie pricina a o mulțime de nenorociri.

Mai întăiu, îndată ce merge treabă pe negoț, trebuie să te aștepti a fi înșelat, în comerț nu prea merge treabă pe cinste, adesea ți se dă bumbac drept matasă, bronz drept aur sau cel puțin amestecate ; ce ar zice cine-vă de un negustoriu care nu și-ar lăuda marfa, nu ar scoate la iveală numai calitățile ieii ; tot așa fac stărostoaele și părinții laudă și înalta pe față : iear ieie la rîndul lor întrebuintază toată șmecheria negustorească, caută a se da drept ceea ce nu sînt ; pentru a părea mai frumoase, aleargă la vată, încorsetări peste samă etc. toate numai și numai pentru a înșelă ; dar acestea toate au un capăt și cumpărătorii la urmă vede c'a fost înșelat, de aice sfezi necurmte, vieată rea cu toate urmările obișnuite etc.

Numai atîta n'ar fi nemic. Să presupunem o femeie care măritîndu-se în vederea luxului și în vedere că bărbatul are s'o resfețe ; dar roata lunei fiind șugubată, bărbatul cu toată bună voința n'are cu ce-i împlini lux și capriții ; firește femeea care s'a măritat pentru acestea, văzindu-se înșelată în așteptări, va tiraniză pe bărbat îi va scoate ochii c'a nenorocit'o, până ce într'o bună zi il va lăsa pentru altul ; ori de ie bărbatul mai slab de fire și de-i închinat spre tălării, va fură și înșelă statul, comuna, clienții, pentru liniștea din casa. N'avem de cît să privim în societate și ne încredințăm că mizeriile casnice sînt mai grozave de cît le poate scrie condeiu.

Fiind c'am început vorba, să mergem încaltea până la capăt. Vânătorii, cînd iese la vînat, se îngrijește oare iel de alta de cît de

a vină tot ce-i iese înaintea? Tot ast-feliu și fetele în înțelegere cu părinții nu le pasă de ie bărbatul însurat au ba, de are copii ori nu, avere numai de are, și de cred că vor reuși se pun pe lucru, armele sînt celea, ce-am spus, cu puțină deosebire; în adevăr asemenea cazuri poate sînt rari, dar de vreme ce sînt la ce să le lăsăm uitării?

Ar zice unii: „Iei bine, așa ie; dar de ce să mai scormolim re-
lele societății, cînd nu se pot îndreptă? Ce voiți? Femeile trebuie să se mărite ca să poată trăi: unele căsătorii mai nemerite, altele mai nenemerite. Așa merge lumea și noi cu dînsa!”

Ie adevărat că lumea nu se poate îndreptă, cît ai elipi; dar de aice nu urmează că nu trebuie să cunoaștem glodul în care în-
notăm, și să ne înșelăm singuri numindu-l apa limpede ca cristalul? Societatea, ca și omul, cunoscîndu-și slăbăciunile caută a le înfrînge, ba une ori luptă atîta în contră-le în cît le biruește; iear urmașilor le rămîne o rea moștenire mai puțin.

Toate acestea sînt urmările fatale ale unei societăți de ne-
gustori, în care domnește banul, luxul, apăsarea și traiul trîndav din munca altora. Dar cu toată silința societății de a-zî de a face din căsătorie o treabă comercială, tot se ivese ici coala oameni cu sentimentele viitorului, deși pe aceștia părinții adesea caută să-i înspăimînte. Unei fete care iubește un băiat nu cu veni-
turi mari, nu cu averi, îi zugrăvesc mizeria în care va trăi cu iel, pe cînd ducîndu-se după unul bogat o așteaptă luxul etc.

Destul înse că se ivese ca niște zori ale viitorului oameni cari nu privesc căsătoria ca un gheșeft.

Sociațiile ca și indivizii merg pe niște căi cari îi duc la propășire ori la pieire, societatea omenească a pîrîndat o mulți-
me de forme de căsătorie, și până a-zî cea mai prielnică a fost monogamia. Înse astă monogamie a fost întemeiată pe interes; a-zî nu mai ajunge; societatea a mers prea departe în alte privinți așa că nici în aceasta nu mai poate rămîne pe loc; viitorul ne arată o monogamie întemeiată pe dragoste, ne arată că numai ast-feliu de căsătorii pot fi prielnice neamului omenesc, numai în ast-feliu de

căsătorii poate domni fericirea. Bine înțeles că a-zi sînt rari, dar ie de datoricia celor ce înțeleg chestiea să lucreze mai întaiu asupra lor înși-le și pe urmă și asupra altora. A crede că societatea se va chinezi în această formă negustorească de căsătorie, ar fi să nu credem în viitoriul omenirei acesteia, care până a-zi a mers mereu înna-nte, cu alte cuvinte ar fi să fim pesimiști, ființi foarte dăunătoare neamului omenesc.

Putem spune în cite-vă cuvinte: căsătoria va fi o negustorie cîtă vreme vor fi nepotrivirile de clase, cîtă vreme femeea se va putea vinde ca la mezat celui ce va da mai mult. Obiceiul de de a se căpătuî cu un bărbat cît mai chiabur ie grozav de înrădă-cinat în caracterul femeesc, de aceea chiar cele neatîrnate economi-cește tot cată să-și dea în teapă, și vor cîta cîtă vreme vor pu-tea alege între un bărbat mai serac și altul mai bogat : oamenii ca și copiii trebuie să n'aibă prilejul de a greși și numai așa încetul pe încet se vor îndreptă. Până la un punct sigur că între aceste femei neatîrnate se vor găsi mai degrabă de cele cum se cade; vroim înse să spunem că asemenea cazuri rari nu dezleagă chestiea femeii, și că numai atunci va domni adevărată căsătorie morală, întemeiată pe dragoste în locul celei de a-zi care iese întemeiată pe interes bănesc, cînd nu va mai fi neegalitate de clase, cînd va pieri forma socială negustoreasca de acuma.

SOFIEA NĀDEJDE

Adevăruri Ministeriale

De o bucată de vreme cetim prin ziare anunțuri peste anunțuri, critici și răspunsuri, în sfârșit multe de toate, despre elementele de geografie *elaborate* de d-șoara Elena Dîmbeanu. Cărțile poartă pe dinsele însemnarea că-s aprobate prin ordinul No. 8200 din 30 Iunie 1886 pentru școalele secundare de ambele sexe din țară. Să vedem și noi dacă se potrivește și cuprinsul cu ceea ce am fi în drept să așteptăm de la niște cărți aprobate, mai cu samă sub dl. Sturza, care se zice că s'a pus pe lucru și nu ne mai lasă de a-zi înaintea fără instrucție bine organizată.

De o cam dată nu ne urcăm așa sus, începem cu România aice ne mai pricepem și noi câte ce-vă și vom putea să ne facem idee despre seriozitatea cu care se lucrează în ministeriul d-lui Sturza.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

La fața întâia (351) cetim că numele „*România*” îi vine, fără îndoială, de la vechile colonii romane (colonii militare latine), cari se stabiliră în această regiune și romanisară populațiunea Dacă. „Dec! domnișoară Dâmbeanu și d-le Anghel Dimitriescu să fie lucrul așa fără de îndoială? Oare nu cum-va acest nume va fi fiind nou, dat de curînd? Fiți buni și ne citați și noi vre un scriitoriu vechiu cari să numească țara noastră *România*.”

Tot pe această pagină mai jos cetim :

„Stratele de țărîmuri terțiare forméză cea mai mare parte a câmpiilor, afară de acelea cari se întind la Est de Ploesci și de București, cari sunt cu totul acoperite de straturi quaternare de argilă și de petrișu, în care s'aă găsită multime de oseminte de mamut, de elefanți și de mastodonți.”

Aice găsim multisoare juvaieriuri :

Cum, la apus de București și Ploesti terenurile terțiare, nu-s acoperite de straturi quaternare? — Cetit'ați oare scrierile d-lor Pilidi, Porumbariu și mai ales ale d-lui Cobilescu.

Apoi, cum amestecați mamutul (elefant quaternar, în Europa) cu mastodontii ce nu se află de cît în terenurile terțiare? Apoi de ce elefanți vorbiți? De elefanți quaternari, în România, afară de mamut?! De grabă scrieți la Academia din Paris, se vede că asemenea minune ie așa de cunoscută celor de sus la noi, încît nici nu mai au chip să se miere.

Așa dar să se știe că avem ordin de la onorabilul ministeriu să fie mastodontii în quaternar ori mamuți în terțiar. Drept iese că i-a născocit d-soara Dîmbeanu, dar aceasta născocire pe lîngă, că face cinste sexului femeesc, se bucură și de turaua logofeției și cum de la o vreme în coace toată știința ie monopolizată acolo, nu ne putem prinde că nu va fi fiind și așa.

La pag. 354 cetim că muntele cel mai înalt al României iese *Ceahlăul*. Cu toată cinstea ce ni se face nouă, istor din Moldova, dînd unui compatriot al nostru rangul întâiu, nu putem să trecem cu vederea adevărul. Și aice dl. Cobîlcescu putea să lumineze pe d-soara autoare cît și pe judecătorul oficial al geografiei, pe dl. Anghel Dimitrescu. Ieată ce ne spune dl. Cobîlcescu la pag. 31 a geografiei predată odinioară la școala militară din Iași: „Masivul Ceahlăului, centrul din care purced toate aceste ramuri, iese un munte ilustru în tradițiunile Romînilor. Iel nu iese di'ntre cei mai nalți ai masivului oriental al Carpaților, căci nu are de cît 1908 metri de înălțime dar dominează cu o treime pe toți munții Moldovei și ai Transilvaniei până la o mare distanță.“ Iear ca să vadă cetitorii noștri cari-s munții cei mai nalți din România voiă cită: În muții *Buzeului*, *Ciucașul* cu 1964; în munții *Bîrsei*: *Bucegea* cu 2523 de metri muntele *Craiu* cu 2245, piscul *Caraiman* cu 2500 de m., ramura *Baiului* cu 2080 de m., a *Strungului* cu 2081, piscul *Mecheres* din ramura *Leotei* cu 2145 de m. Dar piscurile cele mai înalte, după ale Tatrei (în Carpații apuseni) se află în munții *Făgărașului*, ieate-le: *Virvul Urlei* (2483 m), *Buteanul* (2519), *Virful Neagoaei* (2547). Acesta iese cel mai înalt pisc din Carpații orientali și al doilea din tot lanțul. (Lomnitz, în *Tatra* are 2946 de metri.) Tot în ai *Făgărașului*

ieste *Surul* (2397). Mai mult. *Nicăeră culmea munților Făgărașului nu ie mai jos de 2100 de metri*. Deci chiar culmea însă-și, ne mai ținând samă de piscuri, teste mai nalta de cît *Ceahlăul* ! Culmile ce pleacă spre sud au următoarele piscuri mai nalte de cît *Ceahlăul* : *Păpușa* în munții *Ghezerei* (2430 de m.), vârful *Ghezerei* (2440), *Popăul* (2103) etc. Piscul *Osticu* are 2035. În culmea *Mălureanului* avem 1932 de m., în culmea *Zoiței* avem piscul *Zoiței* (1960) și *Lipitoarea* (1964). Piscul *Masgava* din culmea *Coziței* are 2156, *Fața sfintului Ili* din aceea-și culme 2829. În munții *Păringului* : *Păringul* cu 2086, *Balota* (2103), *Breota* (1970), *Cursia* (2418), *Coasta Rușilor* 2257 și *Corsorul* 2005. În munșii *Retezatului* ieste muntele *Retezat* cu 2489 de metri.

Iei, domnișoară *Dimbeanu*, ce zici ? Cum îți vine la socoteală? Dar de ministeriul instrucției ce să gîndim ? Fost'a vre o prăbușire generală în munții *Munteniei* ori *Ceahlăul* s'a înzdrăvenit și s'a urcat în sus cu vre-o 700 de metri în cît a pus sub potcoavă *Negoiul*, *Păringul* și atîția alții mult mai nalți de cît dînsul ? Aferim ! Nu ieră mai bine să fi cetit și *D-voastră* lucrările ce s'au făcut de străiui asupra munților noștri sau măcar geografia d-lui *Cobîlcescu* ? Nu știu ce idee își vor face străinii despre cultura noastră și dacă nu vor da din umere cu despreț auzindu-ne cum ne laudăm că sîntem focariul civilizației în *Orientul Europei* (vezi istoria d-lui *Tocilescu*).

Mai jos tot pe această fericită pagină cetim : „E de observat, că de la cresta cea mai înaltă a munților pînă în câmpia *Dunării*, *înclinația medie a pantelor e aproape aceea-și* în diversele ramurile și prin urmare zonele temperaturii și vegetațiunii se succed de la *Nord* la *Sud* cu o singulară uniformitate“. Apoi, nici aceasta nu-i adevărat ! Ar fi de prisos să încep iear cu tabelurile, vedeți în geografia d-nului *Cobîlcescu* la pag. 14 și 15 unde veți afla că înclinația ieste în zona munților de la 15 pînă la 30 de metri la kilometru ; pe cînd în zona dealurilor ie numai de 5. De șesuri nici nu mai amintesc, vreu să cruț pe domnișoara autoare și pe *Dl. Dimitrescu*.

Ce-vă mai jos tot pe pag. 354 aflăm că *virfurile sînt cu totul albe de zăpadă pe timpul iernei*. Cum se potrivește cu cele de mai sus! Ieu pot spune că la noi în țară se petrece un lucru și mai nostim, care nu pricep cum de a scăpat de privirile autoarei, a nume *la noi chiar și șesurile sînt cu totul albe de zăpadă în vremea iernei*. D-șoara se vede că a petrecut iernea în Italia de socoate că numai pe virfurile munților avem iearna omăt; dar nouă istorlalți muritori, mai lipsiți de bani, ni-i lehamete de omătul de pe ulițele Iașului.

La pag. 364 vedem că d-șoara trebuie să aibă vre o ciudă pe un riușor ce se varsă în Prut la Ștefănești de vreme ce din *Bașău* îl poreclește *Basana*. Verax care s'a scaldat în *Bașău*, nu poate primi numele născocit de autoare.

La pag. 366 aflăm cu nespusă bucurie că Dacia se întindea până la Nistru, începusem a ne cam îngriji de cînd cetisem în istoria alcătuită de dl. Tocilescu că Dacia se întindea numai până la Seretiū. Toate ca toate, dar două cărți aprobate de curînd să se tragă până la atîta de păr, vine cam nepoliticos lucru și dă prilej de feliurite prepusuri. Tot acolò pag. 366 vedem că sermanii Daci au fost *exterminați*, deși la pag. 351, cum ați fost marturi, spunea că s'au romanizat. Ori poate ieste vre un ordin de al d-lui Sturza ca exterminat să însemne romanizat? Atunci altă treabă. Alt-feliu pare a fi oare-și care contrazicere. — Ba și mai frumos, la pag. 367 vād că Indigenii se amestecară cu Romanii adoptînd limba, religia și legile lor și că din acest amestec *a rezultat* națiunea romîna. Apoi bine, dar cine ierau Indigenii? Până acuma noi credeam că Dacii. Apoi cum au fost și exterminați și tot o dată au dat naștere Romînilor! Ori poate Indigenii vor fi fiind vre un popor ce-vă altul, nu Daci. Iea se poate! O fi!

La pag. 369 cetim: „*guvernul lui Cuza însă nu mulțami tocmai poporul. și în urma unui complot militar, ielū fu constrins a abdica și a părăsi țera în 11 Februarie 1886*“. Ce popor d-șoară? Care popor? Ce însuflare nenorocită v'a împins să vorbiți de popor? Cum, *poporul* a fost nemulțamit de

Cuza ? Şi a trebuit un complot militar ? Apoi mă mier cum de a trecut asemenea doctrină revoluţionară pri'ntre ghiarele cenzurei oficiale a d-lui Dimitrescu. Aşa dară se va spune de pe catedre că poporul nemulţămît poate face comploturi militare în potriua regilor şi pe acei profesori dl. Sturza nu-i va alunga din sanctuariu. Verax, care a scris odinioară că dl. Sturza ie reacţionariu, sufere grozave muştrări de cuget şi se roagă umilit de iertare, dl. *Sturza ie revoluţionariu*.

La pag. 377 cetim : „În oraşe predomină tipul oacheşu din cauza încrucişării cu Grecii, Ruşii şi Ungurii.“ Ruşii oacheşi, cam nu prea vine, dar poate că D-şoara a văzut niscaî Țigani şi şi-a închipuit că-s Ruşi ! Dar dacă vor ride elevii din clasele secundare, cine are să fie de vină : D-şoară Dîmbeanu, D-nul Dimitrescu ori Dl. Dimitrie Sturza ?

Tot acolò ne spune că Ruşii, mai ales birjarii vorbesc limba țerei ! Despre Unguri zice : „Ungurii completéză (?) şirul (!) populaţiunilor streine stabilite pe teritoriul românesc, a căroru (a cui ? a Ungurilor ori a populaţiunilor ?) intrare în Moldova centrală datéză de pe timpul cînd Ungurii erau stăpîni pe valea Siretului.“ Aşa dar vechea poveste că Ungurii din Moldova sînt de pe cînd ierau Ungurii în Atelkuz, tot mai găseşte cîte unul să o creadă adevarată ! Şi dl. Sturza aprobează !

La pag. 380 cetim că până la 1818 limba romîna ieră aproape necunoscută din cauza domniei Fanarioţilor. Poate fi şi aşa că nici a-zî nu lipsese oameni cari nu ştiu româneşte (nu mai de parte chiar în-săşi d-şoara Dîmbeanu, care serie o limbă foarte pestriţă şi foarte schilodită), dar să zică autoarea că la 1818 limba românească ieră mai mai necunoscută, tot ie cam prea din cale afară.

Se vede că s'a îndeletnicit mult cu istoria limbei şi literaturii romîne ! Dacă Verax ar fi iubitoriu de glume, ar întrebă ce limbă cunoşteau pe atunci milioanele de Romîni ; dar vroind să fie serios presupune că d-şoara, ne fiind stăpîna pe condei, a spus lucruri nevrute. (va urmă)

VERAX

CORESPONDENȚA

- I Gh. P. Slab și fără vlagă.
 M. C. L. O vom da-o d-lui S.
 Andrela Iași. Nu prea împletești bine la versuri?
 S. Botoșani. Mai bună,... dar nu destul.

BIBLIOGRAFIE

Lazăr Șaineanu. *Ielele, Dinsele, Vîntoasele, Frumoosele, Șoimanele, Măiestrele, Milostivele, Zînele* (studiu de mitologie comparativă) 1 broș. în 4°, Tipografia Academiei Romîne (Laboratoriî Romîni) 1886. (Extrasă din Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie).

Iuliu I. Roșca. *Fata de la Cozia*. Scriere premiată la concursul deschis de Direcțiunea generală a teatrelor din România în anul 1882 1 vol. 8° 146 cu o prefață. București C. F. Bidșovski, editor 1886.

Nerset Marianu (Dr.) *Pravoslavia față cu dreapta credință romană* 1 broș. în 8° 72 Cernăuți, Tipografia lui R. Eckhardt 1886.

Valerian George Negrescu (Dr.) *Contribuțiunea la studiul pelagrei*. 1 broș. în 8°. 44. București Tipografia Modernă, 1886. (Extrasă din „Progresul Medical Român“).

Iosef Kopp. (Dr.) *Chestiunea israelită după dosariul Rohling Bloch* (trad. de S. I. Grossmann). 1 vol. în 8° III, 222. Iași Tipo-Litografia H. Goldner 1886.